

УДК 330.3:338.124.4

Кваліфікаційна робота: 106 сторінок текстової частини, 5 таблиць, 22 рисунків, 94 літературних джерел.

Економічні кризи та їх прогнозування для зменшення впливу на світову економіку. Лавришин Адриан Сергійович. Кваліфікаційна робота. Кафедра міжнародних економічних відносин та маркетингу. Дубляни, Львівський національний університет природокористування, 2024.

У кваліфікаційній роботі досліджено явища виникнення економічних криз та їхній вплив на сучасну глобальну економіку. Основна увага приділяється розробці регуляторної політики, яка не лише спрямована на ліквідацію негативних наслідків економічних криз, але й виконує роль превентивного механізму для запобігання структурним дисбалансам в економіці.

Актуальність дослідження зумовлена безпрецедентними масштабами та глобальністю економічних криз останніх років. Зокрема, фінансова криза 2008 року, яка розпочалася зі зниження ліквідності на ринку іпотечних кредитів у США, стала першою системною кризою епохи глобалізації. Криза поширилася серед розвинених країн, а потім, через слабку інтеграцію країн, що розвиваються, у міжнародні економічні процеси, досягла й цих економік. Згідно з аналізом, причинами кризи стали структурні дисбаланси економік розвинених країн і переорієнтація фінансових ресурсів із реального сектора в інфраструктуру. Дослідження включає аналіз антикризових заходів, які застосовувалися у різних країнах світу.

Отримані результати та їх новизна набудуть подальшого розвитку як основні напрями та інструменти антикризового стратегічного управління країн.

Ключові слова: економічна криза, фінансова криза, регуляторна політика, економічна стабільність, антикризове управління, антикризові заходи, антикризові стратегії, глобалізація, економічний порядок.

Анотація

У сучасному світі економічні кризи виступають вагомим викликом для глобальної економіки, призводячи до структурних дисбалансів, падіння основних економічних показників і соціальної напруги. Дослідження присвячене аналізу причин виникнення економічних криз, їхньому впливу на світову економіку та розробці підходів до їх прогнозування. Особлива увага приділена системним кризам, зокрема фінансовій кризі 2008 року, яка стала індикатором недоліків архітектури економік розвинених країн.

В роботі розглянуто механізми протидії кризам, включаючи антикризові заходи різних країн, зокрема Європейського Союзу та Китаю, а також запропоновано підходи до формування превентивних інструментів прогнозування. Дослідження спрямоване на виявлення ключових факторів, що впливають на ефективність антикризової політики, та розробку рекомендацій для мінімізації наслідків економічних криз.

Результати роботи можуть бути використані для вдосконалення регуляторної політики та впровадження інструментів, що сприятимуть стабільності глобальної економіки.

Annotation

In the modern world, economic crises represent a significant challenge to the global economy, leading to structural imbalances, declines in key economic indicators, and social tensions. This study is dedicated to analyzing the causes of economic crises, their impact on the global economy, and the development of approaches for their forecasting. Particular attention is paid to systemic crises, especially the financial crisis of 2008, which highlighted the shortcomings in the architecture of developed economies.

The work examines crisis mitigation mechanisms, including anti-crisis measures adopted by various countries, such as the European Union and China, and proposes approaches for the development of preventive forecasting tools. The research focuses on identifying key factors influencing the effectiveness of anti-crisis policies and on developing recommendations to minimize the consequences of economic crises.

The findings of the study can be used to enhance regulatory policies and implement tools that contribute to the stability of the global economy.

Keywords: economic crisis, financial crisis, regulatory policy, economic stability, crisis management, anti-crisis measures, anti-crisis strategies, globalization, economic order.

ЗМІСТ

	ст.
ВСТУП	6
Розділ 1. ГЛОБАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ КРИЗИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ ДЕРЖАВ	10
1.1. Економічна сутність та види економічних криз	10
1.2. Специфіка світових економічних криз	17
1.3. Чинники впливу на виникнення економічних криз	30
Розділ 2. АНАЛІЗ АНТИКРИЗОВИХ СТРАТЕГІЙ РОЗВИНЕНИХ КРАЇН ТА СУЧАСНІ МЕТОДИ ЗМЕНШЕННЯ ВПЛИВУ ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ	38
2.1. Сучасні інструменти прогнозування економічних криз та антикризове регулювання в розвинених країнах	38
2.2. Антикризові стратегії та програми управління економічними кризами в країнах ЄС: аналіз та інструменти мінімізації глобальних ризиків	48
2.3. Антикризові стратегії та програми управління економічними кризами в США: аналіз та інструменти мінімізації глобальних ризиків	56
Розділ 3. СТРАТЕГІЇ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ	66
3.1. Проблеми вдосконалення державної антикризової політики	66
3.2. Напрями реалізації важливих антикризових стратегій розвинених країн	71
3.3. Застосування світового досвіду антикризових заходів в Україні	85
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	98

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні реалії зумовлюють нагальну потребу дослідження однієї з ключових прикладних проблем економіки країни – аналізу причин виникнення кризових явищ та пошуку шляхів їх подолання й мінімізації наслідків. Ця проблема стає дедалі актуальнішою. Кризи у конкурентних економічних системах, зазвичай, мають тривалий характер, важко прогнозуються та зачіпають усю систему. За умов сучасної економічної нестабільності держава не може дозволити собі ігнорувати необхідність впровадження ефективної антикризової стратегії, яка спирається на досвід розвинених країн.

Поточна економічна криза в Україні виявляє недоліки антикризового управління як на рівні окремих компаній, так і на загальнодержавному рівні. Значна частина підприємств перебуває у кризовому стані, експортоорієнтовані галузі зазнають занепаду, а функціонування національних компаній та інших секторів економіки стає неможливим без застосування сучасних методів антикризового менеджменту.

Наукові дискусії продовжують зосереджуватись на визначенні суті та причин криз у розвитку соціально-економічних систем. Одним із підходів є трактування кризи як невід'ємного елемента капіталістичної системи, тоді як у соціалістичних моделях її наявність вважалась неприпустимою.

Проблематика кризових явищ, їх причин та наслідків в економіці стала предметом досліджень багатьох видатних науковців як з України, так і з-за кордону. Серед них можна виділити А.М. Ткаченка, Л. Бартона, В.Г. Сибірякова, В.Н. Крутька, О.Д. Чернявського, І.В. Дацюка, С. Брю, А. Крутика, П.С. Гріна, О.І. Галушка, К. Макконела, О.П. Єльця, В.Є. Ланкіну, Г.П. Іванова, В.О. Василенка, М. Джона Кейнса, Т. Гренца, Ю. Розенталя, Б. Піджненбурга, А.М. Штангрета, Р. Хіта, С. Фішера та інших.

Попри значний інтерес вітчизняних і зарубіжних дослідників до проблем виникнення економічних криз і їх наслідків, більшість наукових підходів залишається предметом активних дискусій і вимагає подальших ґрунтовних досліджень.

Мета кваліфікаційної роботи. Метою роботи є з'ясування сутності економічної кризи, систематизація її основних видів та аналіз впливу кризових явищ на економіку країни, а також прогнозування для зменшення їхнього майбутнього впливу на світову економіку.

Відповідно до мети дослідження можна сформулювати наступні **завдання**:

- ✓ аналіз теоретичних підходів до визначення сутності економічної кризи: вивчення наукових поглядів і концепцій щодо природи кризових явищ.
- ✓ класифікація видів економічних криз: визначення основних типів криз (фінансових, виробничих, структурних тощо) та їх характеристика.
- ✓ дослідження причин виникнення кризових явищ: аналіз факторів, що призводять до економічних криз, як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях.
- ✓ оцінка впливу економічної кризи на ключові сектори економіки країни: виявлення основних наслідків кризових явищ для бізнесу, населення та державного управління.
- ✓ аналіз антикризових заходів і стратегій: вивчення практичного досвіду застосування антикризового управління та оцінка його ефективності.
- ✓ формулювання рекомендацій щодо мінімізації наслідків економічних криз: розробка пропозицій для державної політики та бізнесу для пом'якшення впливу криз.

Об'єкт дослідження. Об'єктом даного дослідження є економічна система країни в умовах кризових явищ, яка включає взаємодію макро- та

мікроекономічних процесів, а також їхній вплив на соціально-економічний розвиток.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є сутність, види та вплив кризових явищ на економіку країни, а також механізми їх подолання і мінімізації наслідків.

Методи дослідження. Для дослідження були використані такі методи як:

- аналіз та синтез: для вивчення теоретичних концепцій кризових явищ, класифікації видів криз і виявлення загальних тенденцій розвитку економічних криз.
- історико-логічний метод: для вивчення еволюції кризових явищ у різні періоди розвитку економіки країни, а також аналізу історичних прикладів та досвіду попередніх криз.
- порівняльний метод: для порівняння різних видів криз (фінансових, виробничих, структурних) та оцінки їхнього впливу на економіку.
- статистичний метод: для збору та аналізу статистичних даних про стан економіки під час кризових явищ, таких як спад виробництва, рівень безробіття, динаміка інфляції тощо.
- моделювання економічних процесів: для створення моделей кризових явищ і прогнозування їхнього розвитку та наслідків за різних умов.
- кейс-метод: для аналізу конкретних прикладів антикризових заходів, що були застосовані в Україні та інших країнах, та оцінки їх ефективності.
- системний підхід: для комплексного вивчення економічної системи країни в умовах криз, виявлення взаємозв'язків між різними секторами економіки та їх взаємний вплив.
- аналіз політичних та економічних рішень: для оцінки ефективності державних антикризових стратегій та їхнього впливу на економіку в цілому.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна даного дослідження полягає в:

- новий підхід до класифікації економічних криз: проведено детальний аналіз різних видів економічних криз (фінансових, виробничих,

структурних) та їхніх характеристик в умовах сучасної економіки, що дозволяє уточнити та доповнити існуючі наукові теорії;

- визначення специфіки кризових явищ для національної економіки: розроблено нові підходи до розуміння впливу глобальних та локальних економічних криз на економіку України, зокрема в контексті інтеграції в міжнародну економічну систему;
- оцінка ефективності антикризових стратегій: дослідження ефективності застосування антикризових заходів в Україні та їх порівняння з практиками розвинених країн, що дозволяє виділити найбільш ефективні стратегії подолання криз у національному контексті;
- ідентифікація основних факторів, що визначають глибину та тривалість криз: виявлено нові чинники, які значно впливають на розвиток та подолання економічних криз, такі як політична стабільність, зовнішньоекономічна ситуація, інноваційний потенціал та адаптивність економічної системи;
- розробка рекомендацій для мінімізації наслідків криз: створено нові методи та підходи для пом'якшення негативних наслідків криз для національної економіки, зокрема щодо підтримки малих і середніх підприємств, зміцнення соціального захисту та удосконалення державного регулювання.

Ці нові ідеї та висновки дозволяють поглибити розуміння економічних криз і розробити ефективні механізми їх подолання в умовах змінної економічної ситуації.

РОЗДІЛ 1

ГЛОБАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ КРИЗИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ ДЕРЖАВ

1.1. Економічна сутність та види економічних криз

Глобалізаційні процеси продовжують набирати обертів, створюючи невизначені ризики для економічних систем, які стають каналами поширення нестабільності. Спершу це відбувається на локальному (національному) рівні, а згодом – на міжнародному (регіональному) та глобальному. Швидкий і динамічний розвиток світової економіки та міжнародних відносин призвів до зростання частоти, масштабів і складності економічних криз. У сучасних умовах ці кризи мають глобальний характер, посилюючи масштаб і складність їх подолання.

Розвиток глобалізації стимулював дослідження нових моделей кризових явищ. Моніторинг, оцінка та системний аналіз факторів, які передують кризам, досягли якісно нового рівня. Це створює необхідність розробки ефективних профілактичних заходів, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків економічних криз, запобігання їх поширенню або обмеження їх впливу на регіональному та глобальному рівнях.

У сучасних умовах поняття кризи (від грецького *krisis* – перехід, завершення, суд, справедливе покарання) розглядається як значне загострення протиріч у соціально-економічній системі, що ставить під загрозу її життєстійкість у зовнішньому середовищі. Криза є фактором оновлення економічної системи, хоча й порушує її стабільність. У процесі розвитку будь-якої економічної системи постійно існує протистояння між стабільним і кризовим станами, що є антагоністичними. Проте криза та стабільність взаємопов'язані, оскільки, долаючи кризові ситуації, економіка досягає більш високого рівня стабільності.

Для глибшого розуміння сутності поняття кризи та причин її виникнення доцільно проаналізувати наукові погляди провідних економістів. Видатні

класики економічної теорії К. Маркс і Ф. Енгельс, аналізуючи капіталістичну економічну систему і вивчаючи її дисбаланс та суперечності ринкових відносин, розробили теорію порушеної рівноваги ринку. Їхній наступник В.І. Ленін трактував економічні кризи як етапи капіталістичного циклу, під час яких насильницьки відновлюються порушені основні пропорції відтворення в процесі розвитку капіталістичної економіки [3].

М.І. Туган-Барановський підкреслював, що криза виникає, перш за все, через непропорційний розподіл виробництва, коли виробники засобів виробництва не здатні вилучити капітал з власних підприємств. Окрім того, громіздкість капіталу у вигляді будівель, машин та іншого обладнання вимагає продовження виробництва, що призводить до неминучого перевиробництва засобів виробництва [10, с. 325].

Незважаючи на тривале історичне дослідження сутності економічних криз, сучасні наукові підходи не мають єдності щодо трактування природи та причин виникнення економічних криз. Результати досліджень сучасних науковців щодо визначення сутності поняття «економічна криза» ми узагальнили та представили у вигляді табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Сучасні наукові підходи до трактування сутності поняття «економічна криза»

Джерело	Трактування сутності поняття
Економічний словник	Порушення рівноваги між попитом і пропозицією на товари та послуги. Проявляється різким переломом кон'юнктури, що моментально викликає спад виробництва, ріст безробіття, збільшення кількості банкрутств, а також тенденцію до поглиблення кризи [11].
Джон М. Кейнс	Криза – раптова й різка, як правило, зміна зростаючої тенденції зниження, тоді як у зворотному процесі такого різкого повороту найчастіше не буває [9, с.60]
Ю Розенталь, Б. Піджненбург	Кризовими називають ситуації, позначені високою небезпекою, станом невпевненості, відчуттям невідкладності [9, с. 60]
І.В. Дацюк	Криза – об'єктивний процес, що приводить до оптимізації системи або до її знищення у разі неспроможності адаптуватися до нових умов та розвиватися, адже це ставлення ґрунтується на діалектичній єдності основних тенденцій в існуванні системи – сталого функціонування та розвитку, що поступово змінюють одна одну [5, с. 165–170]
А.М. Ткаченко, О.П. Єлець	Криза – це широкомасштабна, непередбачена, переломна подія, яка приводить як до негативних наслідків у господарській діяльності (що зумовлюють розбалансування системи підприємства), так і до позитивних наслідків, які підвищують ефективність діяльності підприємства, приводячи в дію трансформаційні сили, що сприяють його еволюції [9, с. 61]
Л. Бартон	Криза – широкомасштабна, непередбачена подія, яка веде до потенційно негативних результатів. Ця подія та її наслідки можуть завдавати серйозної шкоди всій організації (працівникам, продукції, зв'язкам, фінансам та репутації) [2, с. 2]

Аналізуючи табл. 1.1, можна зробити висновок, що кожне з наведених тверджень про сутність поняття «економічна криза» є важливим для розуміння економіки, оскільки підкреслює складність цього явища, різноманітність причин його виникнення та специфічні наслідки, що виникають у різних країнах.

Досліджуючи різні підходи до трактування терміну «криза» вітчизняними та закордонними вченими, варто зазначити, що існують суперечливі точки зору. Однією з найбільш дискусійних є проблема непередбачуваності кризи, оскільки кризові процеси часто передують певні негативні фактори. Лише враховуючи трансформаційні сили та потенційні ризики, можна знизити ймовірність виникнення кризи або уникнути її.

Об'єднуючи результати досліджень вчених, можна виділити основні характеристики явища, яке в сучасному розумінні називається економічною кризою. До таких ознак відносяться: перевиробництво товарів порівняно з платоспроможним попитом на них, значне скорочення обсягів виробництва, дефіцит грошових коштів для розрахунків, збільшення безробіття, зниження рівня заробітної плати працівників та прибутків підприємств, зростання цін, дезорганізація грошової та кредитної системи.

Враховуючи це, пропонуємо авторське трактування поняття «криза» як сукупності кількісних та якісних змін, що зазвичай призводять до потенційно негативних наслідків для функціонування економічної системи.

Кризи можна поділити на об'єктивні, які пов'язані з циклічними потребами модернізації і реструктуризації підприємств або несприятливими впливами зовнішнього середовища організацій, та суб'єктивні, що відображають помилки в управлінні або психологічні фактори. Кризи можуть бути також природного походження (кліматичні явища, землетруси, повені) або техногенного характеру, пов'язаного з діяльністю людини. Причини криз можуть бути як зовнішніми, що стосуються макроекономічних тенденцій, світової економіки, політичної ситуації в країні, так і внутрішніми, що виникають через ризиковану маркетингову стратегію, конфлікти всередині організації, проблеми в організації

виробництва, недосконалість управлінських практик, а також інноваційної та інвестиційної політики [4, с. 242].

З огляду на сутність кризи як економічного явища, доцільним є проведення її класифікації. Різноманітність криз можна класифікувати шляхом поділу та групування за суттєвими ознаками різних можливих кризових станів соціально-економічної системи. Це дозволяє узагальнити інструменти їх аналізу, прогнозування та визначення ефективних антикризових заходів. Отже, важливою є потреба в детальній класифікації криз, що пов'язана з об'єднанням методів і засобів управління.

У структурі економічних криз можна виділити кілька типів. Фінансові кризи виникають у результаті проблем з грошовим вираженням економічних процесів. У ситуаціях загострення протиріч між різними соціальними групами або об'єднаннями виникає соціальна криза, яка зазвичай є наслідком економічних криз. Політична криза охоплює всі аспекти функціонування та розвитку суспільства, однак після певного часу вона може трансформуватися в економічну кризу. Психологічні кризи є результатом соціальних та економічних змін і проявляються у вигляді масового стресу, почуття непевності, паніки, страху за майбутнє, незадоволеності роботою, правовою захищеністю та соціальним становищем. Технологічна криза виникає в результаті потреби в новітніх технологіях і може проявлятися як криза науково-технічного прогресу, що пов'язана з нестачею або відсутністю інновацій у відповідній сфері.

Структурна криза є порушенням принципу пропорційного розвитку суспільного виробництва. Це проявляється в значних диспропорціях між різними галузями економіки, з одного боку, і виробництвом основних видів продукції, необхідних для збалансованого розвитку, з іншого [4, с. 34–35].

Світова та вітчизняна економічна думка щодо теорії циклічного розвитку та економічних криз в кінці XIX — середині XX століття запропонувала конкретні напрями подолання кризових явищ і зменшення їх соціальних наслідків. Згідно з працями таких відомих економістів, як К. Маркс, М. Туган-Барановський, Н.Д. Кондратьєв, Р. Гильфердінг, П. Самуельсон, А. Афталіон, М.

Бунятян, М. Фрідман, Грищук В.В. та ін., процес економічного зростання передбачає безперервний розвиток. Однак, практика показує, що цей розвиток є неоднорідним і має свої фази, стадії та особливості. Періодично виникають фази стабільного розвитку економіки, поживлення підприємницької діяльності, а потім — загострення суперечностей у суспільному відтворенні, зокрема між виробництвом і споживанням, попитом і пропозицією, що призводить до застою у різних галузях економіки [6].

В умовах розвитку ринкових відносин під поняттям «циклічність» слід розуміти послідовні етапи фінансово-господарського життя суспільства. Зміни в економічному розвитку, зокрема зниження або зростання фаз, призводять до змін у структурі економіки, коливань рівня цін, обсягів виробництва та інших аспектів.

Циклічність є характерною ознакою закономірних економічних криз. За цією ознакою економічні кризи класифікують на надкороткострокові, короткострокові, середньо- та довгострокові.

П.В. Кухта зазначає, що більшість економістів ототожнюють циклічність виникнення криз і їхню тривалість з науково-технічним прогресом (НТП). Активна частина основного капіталу морально застаріває через 10–12 років, що вимагає його оновлення і стимулює економічне поживлення. Зменшення періодів циклів пов'язане з прискоренням відновлення основного капіталу завдяки впливу НТП в сучасному світі [7].

Зважаючи на різноманітність причин циклічного відтворення та виникнення макро- і мікрокриз, вчені запропонували кілька типів циклів:

- ✓ цикли Кондратьєва (довгохвильові цикли) тривалістю 40–60 років, що характеризуються радикальними змінами технологічної бази суспільного виробництва та його структурною Перебудовою;
- ✓ цикли Ковалю, які мають тривалість близько 20 років і призводять до змін у відтворювальній структурі виробництва;
- ✓ цикли Жугляра з періодичністю 8–10 років, результатом яких є взаємодія різних грошово-кредитних факторів;

- ✓ цикли Кітчіна тривалістю 3–5 років, що виникають внаслідок динаміки запасів товарно-матеріальних цінностей на підприємствах;
- ✓ часткові господарські цикли тривалістю 1–12 років, що спричиняються коливаннями в інвестиційній активності.

Що стосується криз, то представники неокласичної та ліберальної шкіл вважають, що причиною криз є умовне надвиробництво, викликане недоспоживанням. Вони вважають, що ефективним способом уникнути кризи є стимулювання споживчого попиту [7].

Фрідріх А. фон Хайєк, прихильник ринкової свободи і супротивник державного втручання, стверджував, що кризи надвиробництва виникають через надлишкове фінансування з боку держави.

Видатні науковці в галузі економіки розробили різні теорії, які пояснюють причини економічних циклів і криз. Серед них можна виділити такі:

- грошова теорія;
- теорія нововведень;
- психологічна теорія;
- теорія недоспоживання;
- теорія надмірного інвестування;
- теорія сонячних плям, погоди та врожаю.

Характерною ознакою кризи є порушення рівноваги грошового обміну, що відображає основний закон макроекономіки — закон грошового обміну. В умовах стабільної економіки (стабільний рівень виробництва та швидкість обороту грошей) монетаристська економічна політика стверджує, що інфляція визначається як добуток відносного дефіциту бюджету та швидкості обороту грошей. Однак інфляція залежить не тільки від дефіциту бюджету, а й від змін у виробництві, обсягів бартеру, рівня кредитування комерційних банків, приросту швидкості обороту грошей, рівня лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, затримки зарплат, зберігання коштів населенням, розрахунків в іноземній валюті, «втечі» капіталу за кордон тощо.

Для України емісія грошей є лише вторинним фактором, якщо банківська система була б тісно пов'язана з національним виробництвом і не порушувала б закону макроекономіки. Подолати інфляцію без відродження власного виробництва неможливо [6].

Основою заходів щодо виходу економіки України з кризового стану є покращення соціально-економічного рівня життя населення та відновлення виробничих потужностей вітчизняних підприємств. Важливу роль у цьому процесі відіграють заходи державної антикризової політики, спрямовані на регулювання інвестиційних процесів, забезпечення зайнятості населення, накопичення капіталу та стимулювання економічного зростання.

Навіть незначні порушення функціонування економічного механізму країни можуть бути спричинені різними внутрішніми та зовнішніми чинниками і здатні викликати низку негативних тенденцій, які впливають на економіку як слаборозвинених, так і розвинених країн. Така ситуація часто виникає через недосконалість самого механізму регулювання господарського комплексу та нехтування економічними законами розвитку суспільства, що призводить до порушення рівноваги між попитом і пропозицією, збоїв у системі ціноутворення, а також до зростання інфляції і безробіття.

Дослідження історичних і сучасних аспектів виникнення економічних криз показують, що кожна соціально-економічна криза несе потенційну загрозу для економіки країни, адже криза не виникає спонтанно і не зникає раптово. Враховуючи це, необхідно відзначити важливість розроблення нових механізмів ефективного регулювання економіки, які враховують техніко-економічні відносини господарського механізму, оскільки це є ключовим фактором для стабілізації соціально-економічного стану країни.

При виникненні серйозних загроз національній економіці важливим елементом стабілізації є активне втручання держави, що реалізує прогресивну економічну політику.

1.2. Специфіка світових економічних криз

В останні роки попередження кризових ситуацій стало ключовим завданням для суб'єктів господарювання в більшості сфер економіки. На мікроекономічному рівні ознаки економічної кризи проявляються у збитковій діяльності, низькій рентабельності, цінових та структурних дисбалансах, недостатній конкурентоспроможності, дефіциті оборотного капіталу, а також у неплатоспроможності. Ці фактори підкреслюють необхідність формування ефективних механізмів антикризового управління.

Слово «криза» має грецьке походження – «crisis», що перекладається як «вирок» або «рішення щодо певного питання» і може також означати «вихід із конфлікту» [67, с.123]. Спочатку термін «криза» застосовувався переважно в медицині та театральному мистецтві. У XVII–XVIII століттях це поняття почали використовувати у військовій та політичній сферах. У XIX столітті термін набув поширення й в економіці. Тодішнє визначення економічної кризи стосувалося небажаних і драматичних явищ у економічній системі, що супроводжувалися коливаннями та негативними наслідками.

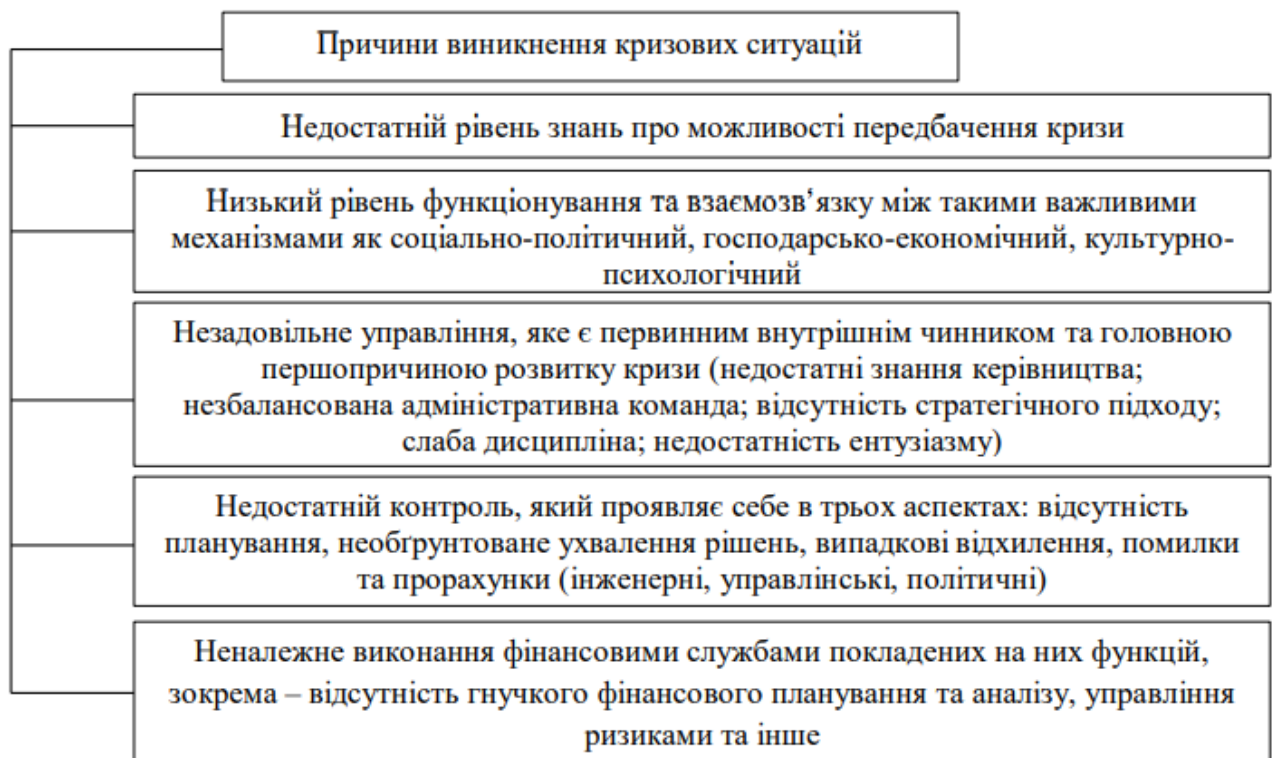
Однак класичне визначення економічної кризи не охоплює всі етапи й моделі розвитку економіки. Сьогодні це поняття розглядається більш детально і включає ширший спектр характеристик фінансових криз [21, с.123].

Кризові явища на мікрорівні можна визначити як:

- втрату фінансової стабільності, конкурентних переваг і значні відхилення фактичних показників від планових (зокрема обсягів виробництва, реалізації продукції, доходів, витрат, прибутковості та рентабельності);
- загострення внутрішніх конфліктів та протиріч, які можуть поставити під загрозу стійкість підприємства в умовах зовнішнього середовища;

- зменшення можливостей управлінського впливу на діяльність підприємства, що ускладнює прогнозування наслідків і ставить під сумнів його подальший розвиток;
- критичну ситуацію, яка спричиняє серйозні збої в роботі підприємства.

Серед ключових причин виникнення кризових станів на підприємствах виділяють такі основні аспекти (рис. 1.1).

Рис. 1.1 – Основні причини виникнення кризових ситуацій на підприємствах

Джерело: [56].

На сьогодні економічні кризи мають всеохоплюючий характер і є невід'ємною частиною світової економіки. Вони виникають у різних формах і в різних системах, як у живій, так і в неживій природі, у соціальних структурах і в суспільстві в цілому. Циклічність економічних процесів є природним елементом розвитку — без циклів неможливий розвиток, а без розвитку система не може існувати. Кожна криза є результатом циклічних коливань і етапом еволюції економічної системи.

Водночас немає двох абсолютно однакових криз. Кожна економічна криза є унікальною, з власним набором причин, факторів і характерними рисами. Це може бути пов'язано з специфікою національних економік, різними умовами для кожної країни, змінами в глобальній економічній ситуації, а також технологічними, політичними чи соціальними факторами, які спричиняють ці кризи. Тому важливо не лише розуміти загальні принципи виникнення криз, але й враховувати їхню індивідуальність при розробці стратегії подолання та запобігання кризовим явищам.

Виокремлені два стани економіки – стан рівноваги і стан нерівноваги – є основними концептуальними підходами до розуміння економічних процесів:

1. Стан рівноваги передбачає баланс між пропозицією та попитом, між виробництвом і споживанням, що забезпечує стабільне економічне зростання. У цьому випадку система функціонує за прямою траєкторією, де збільшення виробничих факторів прямо пропорційно веде до зростання випуску продукції. Цей стан характерний для стабільних, зрілих економік, де всі ринкові механізми працюють оптимально, а підприємства мають можливість ефективно виробляти та реалізовувати товари та послуги.
2. Стан нерівноваги виникає, коли існують дисбаланси між різними складовими економіки, що призводить до кризових явищ. У такому стані порушуються нормальні економічні пропорції: зростання виробництва не відповідає зростанню попиту, рівень цін може швидко змінюватися, а рівень безробіття може значно зрости. Параметри економіки, як-от обсяг виробництва, норма прибутку та інші, виходять з контролю, що в кінцевому результаті призводить до переривання економічного зростання і переходу до кризового стану. Цей процес часто є наслідком циклічних змін в економіці, де періоди стабільності змінюються кризами.

Таким чином, перехід від стану рівноваги до стану нерівноваги є однією з ключових характеристик економічних циклів. Кожна економіка зазнає періодичних коливань між цими станами, і задача політиків та економістів

полягає в управлінні цими переходами, щоб зменшити наслідки криз і забезпечити стійке зростання.

Економічна криза дійсно є суттєвим порушенням нормальної економічної діяльності, яке впливає на всі рівні економічної системи. Вона супроводжується численними негативними наслідками, серед яких: руйнування економічних зв'язків (збої в постачанні, зменшення інвестицій, скорочення кредитування, падіння споживчого попиту); падіння ділової активності (скорочення обсягів виробництва, зупинка підприємств, згорання нових проєктів); банкрутства підприємств (компанії не можуть виконувати фінансові зобов'язання через відсутність ліквідності, що веде до масових закриттів та безробіття); невідшкодування боргів (підприємства та уряди стикаються з труднощами у виплатах боргів, що може призвести до дефолтів або реорганізації за участю держави); падіння валового національного продукту (ВНП) (економіка скорочується через зниження виробництва та інвестицій); зростання безробіття у зв'язку з падінням виробництва багато людей втрачають роботу, що збільшує соціальну напругу; знецінення національної валюти (втрата довіри до національної валюти може призвести до її девальвації) [24, с.15].

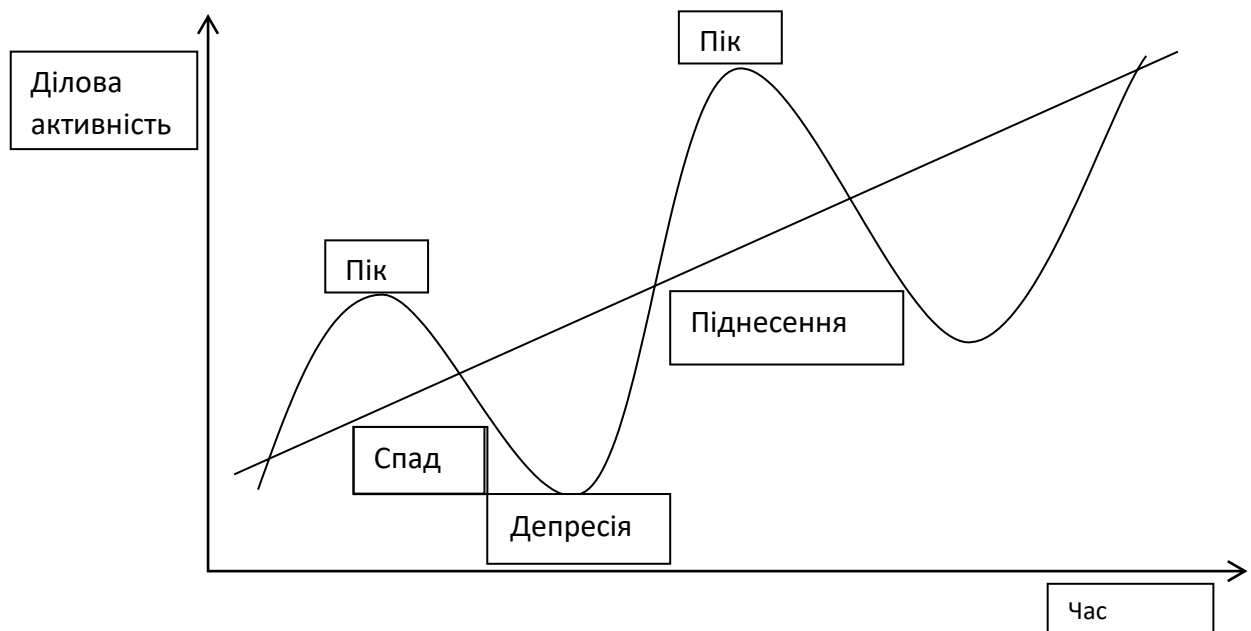
Дійсно, економічні кризи є результатом порушення балансу між виробництвом та споживанням товарів. Історично, в умовах суспільної економії, де виробництво і споживання були безпосередньо пов'язані, не виникало таких загроз. Проте з розвитком товарного виробництва та ринкових відносин з'явилися можливості для розриву між виробленими товарами і реальним попитом на них, що призводило до виникнення криз [29, с.26].

В умовах товарного виробництва ринок стає стихійним регулятором, і через його анархічний характер виникають диспропорції між попитом і пропозицією, які й можуть призвести до економічних криз. З часом ці кризи стали закономірною частиною економічного циклу. Вони з'являються через нерівномірність розвитку економіки: в періоди швидкого зростання виробництва виникають дисбаланси, що згодом можуть призвести до спаду, а після цього — до нового зростання.

Циклічний характер економічних процесів полягає в тому, що економіка не рухається по колу, а по спіралі, що є прогресивним розвитком. Кожен цикл, хоча й містить періоди кризи, вносить нові етапи розвитку, змінюючи структуру економіки і роблячи її більш адаптованою до нових умов. Тобто, зростання, спад, криза та відновлення — це природні етапи розвитку економічної системи, які повторюються через певні проміжки часу.

Циклічність економічного розвитку також можна пояснити через зміни в технологіях, споживчих звичках, ринкових умовах, а також глобальних економічних факторах. Цей процес є об'єктивним і невідворотним, але кожен цикл відкриває нові можливості для удосконалення економічної структури та подолання негативних наслідків попередніх криз.

Економічний цикл являє собою коливання різних показників економічної активності, які повторюються протягом певного часу, таких як темпи зростання ВВП, загальний обсяг продажів, рівень безробіття, інвестиції, використання виробничих потужностей і ціни. Зазвичай економіка проходить чотири основні фази: підйом, спад, депресія та відновлення. Під час підйому економіка зростає, зростає ВВП, рівень зайнятості та інвестицій, а споживчі витрати збільшуються. Під час спаду економічна активність знижується, ВВП падає, виробництво скорочується, інвестиції зменшуються, а безробіття зростає. Депресія — це фаза, коли економіка переживає значне скорочення виробництва та споживання, а рівень безробіття досягає високих значень. Відновлення і стабілізація є періодом, коли економіка починає відновлюватися: зростають інвестиції, виробництво та попит, і цикл повторюється знову. Ці коливання є природними для ринкової економіки і можуть бути зумовлені як внутрішніми факторами, такими як зміни в попиті, пропозиції та інвестиціях, так і зовнішніми, наприклад, змінами на світових ринках або технологічними нововведеннями. Як правило, економіка проходить 4 фази поспіль: підйом (пік), спад (криза), депресія, піднесення і стабілізація (рис. 1.2):

Рис. 1.2. Ключові фази циклічного розвитку економіки

Примітка. Побудовано автором за даними на основі [34, 56]

Класичний цикл виробництва складається з чотирьох основних фаз.

Перша фаза – криза (спад). У цей період спостерігається стихійне зниження ділової активності, що призводить до значного зростання банкрутств. Різні підприємства по-різному переживають кризу, адже ефективність їх діяльності може відрізнитися навіть при схожих економічних труднощах. У той час, як виробництво у сферах повсякденного попиту скорочується, деякі важливі галузі, такі як металургія, технічна продукція, а також виробництво холодильників та автомобілів, можуть зазнати серйозного спаду.

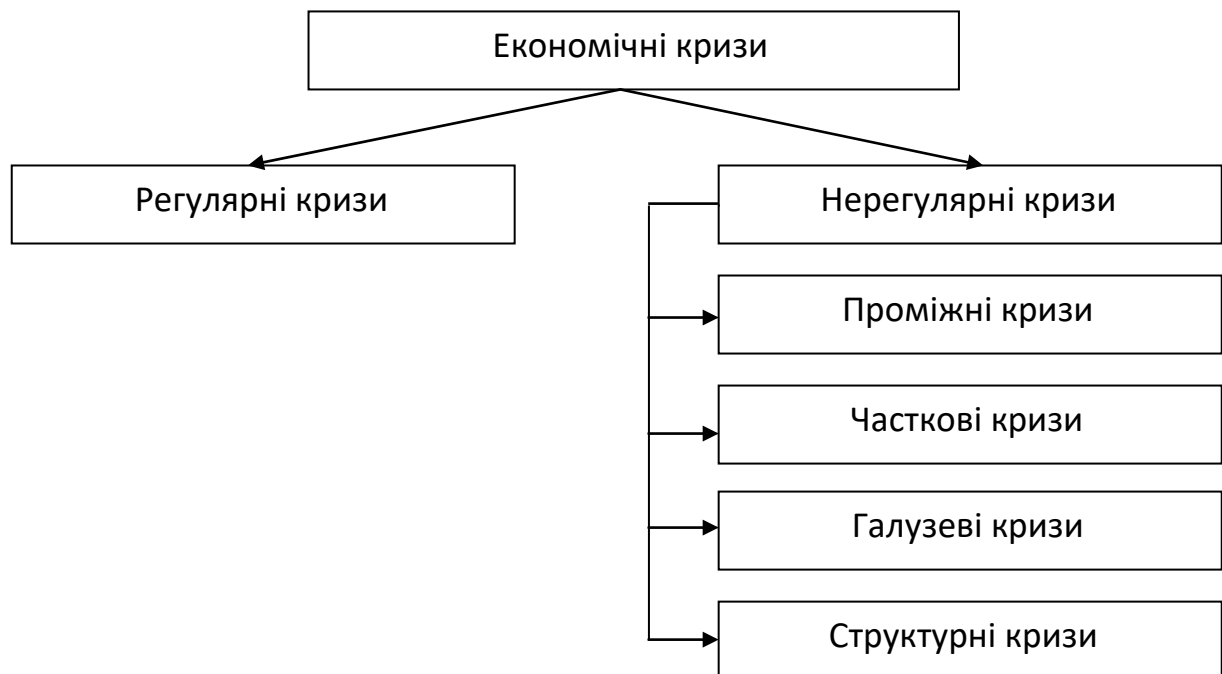
Друга фаза – депресія (застій). Це період адаптації економіки до нових умов, коли відбувається набуття нової рівноваги. Бізнес стає менш активним, оскільки підприємці не бажають інвестувати через нестабільність цін на ресурси. Процентні ставки часто коливаються, що свідчить про відсутність стабільності в економічному середовищі.

Третя фаза – відновлення. Це етап зростання, на якому відбувається збільшення інвестицій, підвищення обсягів виробництва, зайнятості та процентних ставок. Компанії, що пропонують виробниче обладнання, грають

важливу роль у цьому процесі, і починається активний розвиток нового бізнесу. Економіка відновлюється, а доходи досягають рівня, близького до докризового.

Четверта фаза – вибухова. Цей етап характеризується прискореним економічним розвитком, впровадженням нових продуктів і підприємств, а також швидким зростанням капіталу. У цей період також відбувається збільшення процентних ставок і зростає напруга в державних балансах. Це призводить до підвищення економічної активності і створює передумови для наступної кризи.

Кризи можуть бути регулярними (циклічними), що означає їхнє повторення з певною закономірністю, а також нерегулярними, які виникають непередбачувано і не піддаються чітким циклам. Регулярні кризи зазвичай мають періодичний характер і зумовлені внутрішніми економічними процесами, такими як коливання виробництва, споживання та інвестицій. Нерегулярні ж кризи можуть бути наслідком непередбачених факторів, таких як політичні події, природні катастрофи або інші нестандартні ситуації, що порушують стабільність економічної системи.

Рис. 1.3. Класифікація криз

Примітка. Побудовано автором за даними [54]

Регулярні кризи надвиробництва ведуть до початку нового економічного циклу, який послідовно проходить чотири фази і готує основу для наступної кризи. Ці кризи охоплюють усі сфери економіки, мають значну глибину і тривалість. Нерегулярні економічні кризи, на відміну від циклічних, включають проміжні, часткові, галузеві та структурні кризи. Проміжні кризи не започатковують новий цикл, а переривають фази підйому чи поживавлення на певний час. Вони менш глибокі і тривалі, зазвичай мають локальний характер. Прикладом є кризи 1924 і 1927 років у капіталістичних країнах, а також 1953-1954 і 1960-1961 років, коли кризи обмежувалися лише США і Канадою. Часткова криза, на відміну від проміжної, охоплює лише певну сферу економіки, наприклад, банківська криза в Німеччині 1932 року [25, с. 134-136].

Галузева криза охоплює одну з галузей економіки і може бути викликана різноманітними факторами, такими як диспропорції в розвитку галузі, структурні зміни або перевиробництво. Такі кризи можуть мати національний або міжнародний характер. Прикладом є криза світового судноплавства в 1958-1962 роках і криза в текстильній промисловості в 1977 році. Структурна криза виникає через порушення пропорційного розвитку виробництва, що виявляється в серйозних диспропорціях між галузями та виробництвом важливих видів продукції, необхідних для збалансованого розвитку економіки. У 70-ті роки економіки США та країн Західної Європи зазнали енергетичної, сировинної та продовольчої криз.

Перед черговою періодичною кризою обсяги виробництва досягають максимальних рівнів, що призводить до надвиробництва і перевищення пропозиції. Це викликає питання про те, чи можна передбачити економічне майбутнє, як уберегти підприємства та домогосподарства від краху, яка роль держави в цьому процесі та як функціонує механізм державного регулювання.

Кризові ситуації супроводжують людство з моменту появи грошей і виникнення ринкових відносин. Найбільші кризи, які завдали значних збитків, водночас стали уроками для наступних поколінь, стимулюючи розвиток антикризових стратегій.

Тюльпаноманія (1637 р.) є класичним прикладом біржової бульбашки та її подальшого краху, що супроводжувався негативними наслідками для економіки. Хоча кризи траплялися й у стародавніх цивілізаціях, тюльпанова криза в Голландії була першою кризою, породженою спекуляцією, а не природними чинниками, як, наприклад, неврожай.

На початку XVII століття з Туреччини до Голландії були завезені тюльпани, які швидко здобули популярність. Їх вирощували на великих площах, а попит та ціни на тюльпани зростали. За кілька цибулин рідкісного сорту багато голландців були готові віддати величезні статки.

Торгівля тюльпанами привертала дедалі більше людей, спекулянти швидко накопичували багатство. Через дефіцит цибулин почали укладати угоди з продажу ф'ючерсів та опціонів на майбутні врожаї. Проте в лютому 1637 року відбувся раптовий крах: ціни на тюльпани почали різко знижуватися, і до кінця року їхня вартість впала до одного відсотка від попередньої ціни [33, с.18].

Наслідки тюльпанової кризи виявилися надзвичайно руйнівними для учасників спекуляції: майже всі втратили значні статки, а дехто взагалі залишився без нічого. Втім, єдиним позитивним результатом стало те, що Голландія зберегла свої позиції як провідний експортер тюльпанів і донині.

Кредитна криза 1772 року розпочалася в Лондоні та стрімко охопила всю Європу. Її причинами стало активне зростання економіки Британської імперії в середині 1760-х років завдяки колоніальній торгівлі, що стимулювало оптимістичні настрої та масове кредитування британськими банками.

Ситуація змінилася 8 червня 1772 року, коли один із партнерів банківського дому «Ніл», Олександр Фордайс, уникнув виплати боргів, втікши до Франції. Ця подія викликала паніку серед кредиторів у Лондоні, які масово намагалися отримати свої кошти з банків. Паніка швидко поширилася на інші країни Європи та навіть на британські колонії, спричинивши фінансову кризу континентального масштабу [27, с.202].

Кредитна криза 1772 року стала важливим історичним моментом, наслідки якого вийшли за межі фінансової сфери. Швидке поширення новини про втечу

Олександра Фордайса спричинило паніку серед кредиторів у Лондоні, які масово намагалися вивести свої кошти. Ця ситуація незабаром охопила всю Європу та британські колонії. Історики вважають, що економічні наслідки цієї кризи стали одним із факторів, які прискорили початок американської революції.

Велика депресія (1929 р.) увійшла в історію як найбільший та найтриваліший економічний спад у США, що переріс у світову фінансову кризу. Її офіційним початком вважається «чорний вівторок» 29 жовтня 1929 року, коли за один день було продано 16,4 мільйона акцій, а капіталізація ринку впала на 10 мільярдів доларів, що становило приблизно одну восьму ВВП країни того часу [14, с. 46].

Економічний спад набув катастрофічних масштабів: у 1930 році безробіття сягнуло 4 мільйонів осіб, у 1931-му ця цифра подвоїлася, а в 1932 році безробітними були вже 12,5 мільйонів осіб, що становило близько 10% населення США. До початку 1933 року безробіття досягло піку – майже п'ята частина американців залишилася без роботи, а до половини населення країни страждало від недоїдання. За деякими оцінками, до 5 мільйонів людей загинули від голоду.

Ефекти кризи поширилися на міжнародні ринки, спричинивши падіння цін на сировинні товари, такі як пшениця та бавовна. За три тижні втрати США перевищили витрати на участь у Першій світовій війні, а загальний економічний збиток досяг третини ВВП країни, або близько 30 мільярдів доларів США [74].

Розвиток кризи можна простежити за даними, наведеними в табл. 1.2:

Таблиця 1.2

Індекс промислового виробництва у розвинених країнах (1929 р. = 100%)

Країна	1930	1931	1932	1933	1934	1935
США	80,7	68,1	53,8	64,9	66,3	76
Великобританія	92,4	83,8	83,8	86,1	99	106,2
Франція	100,7	89,2	69,1	77,4	75,1	72
Німеччина	88,3	71,7	59,8	66,8	80	94

Джерело: Складено автором за даними [59].

Велика депресія завдала найбільшого удару по кредитній системі, що стало одним із ключових факторів поглиблення економічної кризи. Забезпечені цінними паперами та нерухомістю кредити швидко перетворилися на "погані" борги, спричинивши масовий відтік коштів із банків. Це викликало банкрутство численних компаній і закриття самих фінансових установ, неспроможних повернути гроші вкладникам.

Криза не обмежилася США: вона охопила Канаду, Великобританію, Францію, і мала глибокий вплив на світову економіку. Багато аналітиків вважають, що наслідки Великої депресії сприяли приходу націонал-соціалістів до влади в Німеччині, що, у свою чергу, стало однією з передумов Другої світової війни.

Нафтова криза 1973 року, також відома як "нафтове ембарго", стала першою глобальною енергетичною кризою і однією з найбільших в історії. Її початок пов'язаний з рішенням Організації арабських країн-експортерів нафти (ОАПЕК) припинити постачання "чорного золота" до США та європейських країн, які підтримали Ізраїль у війні проти Сирії та Єгипту.

Цей крок мав на меті не лише політичний тиск, але й суттєве підвищення цін на нафту, які раніше були занижені через політику неоколоніалізму. У результаті ціна за барель нафти зросла в чотири рази протягом року: з 3 до 12 доларів. Ця криза вплинула на економіки розвинених країн, залежних від імпорту дешевого палива, і стала поштовхом до енергетичних реформ та розвитку альтернативних джерел енергії.

Нафтова криза 1973 року залишила тривалий вплив на глобальну енергетичну та економічну політику. Рішення ОПЕК і, зокрема, арабських країн суттєво вплинули на зовнішню політику Заходу. Декларація Ради міністрів країн Спільного ринку підтримала антиізраїльську позицію, що сприяло деякому пом'якшенню нафтової політики арабських держав. У відповідь на ризики подальших криз, у США та інших країнах створили стратегічні нафтові резерви, які відіграють ключову роль у зниженні втрат від нестабільності постачання

нафти. Ця криза також вплинула на збільшення експорту нафти з СРСР до західних країн, відкривши нові можливості для радянської економіки.

Азіатська фінансова криза 1997-1998 років була масштабною економічною катастрофою, яка значно вдарила по Південно-Східній Азії. Протягом 1990-х років країни регіону, зокрема Таїланд, Малайзія, Індонезія, Філіппіни та Південна Корея, демонстрували вражаючі темпи економічного зростання, що значною мірою фінансувалося іноземними кредитами. Однак ліберальна монетарна політика Федеральної резервної системи США та надмірна залежність від зовнішніх запозичень призвели до накопичення значних боргів.

У результаті виникла небезпечна ситуація перекредитування економік, яка стала однією з основних причин краху. Початком кризи вважають обвал тайського бата в липні 1997 року, після чого падіння валют поширилося на інші країни регіону. Це спричинило масові банкрутства банків та підприємств, а також призвело до зупинки економічного зростання в регіоні, що мало глобальні наслідки.

У кінці 1990-х років США вийшли з економічного спаду, що спричинило підвищення процентних ставок за доларовими кредитами та посилило інтерес міжнародних інвесторів до американської валюти. Це зменшило потік інвестицій у ринки Південно-Східної Азії, де економіки «азійських тигрів» вже демонстрували ознаки перегріву. Додатково, падіння цін на електроніку – ключовий експортний товар регіону – та високі рівні зовнішньоторговельних дефіцитів створили умови для погіршення економічної ситуації. Корупція та непрозорість фінансових систем підірвали довіру до офіційної економічної статистики та ефективності фінансових рішень.

Коли проблеми стали очевидними, міжнародні спекулянти розпочали валютні атаки. Першим постраждав таїландський бат: уряд не зміг утримати курс і змушений був відмовитися від прив'язки до долара, що спричинило його девальвацію. Ця подія викликала падіння фондового ринку Таїланду, а за ним – аналогічні кризи в інших країнах регіону. Відмова західних інвесторів від

подальшого фінансування місцевих компаній призвела до банкрутств великих корпорацій і банків, скорочення виробництва та зростання безробіття.

Наслідки азійської кризи 1997–1998 років були масштабними: різке падіння курсів національних валют і фондових ринків, закриття доступу до капіталів, масові банкрутства, соціальні заворушення та політичні зміни. Криза також мала вплив на фінансові ринки інших країн світу, підтвердивши їх взаємозалежність.

Глобальна фінансова криза 2007–2008 років, яку часто називають найважчою економічною катастрофою після Великої депресії, мала значний вплив на світову економіку. Її наслідки, що проявилися у великій рецесії, включали різке падіння цін на житло та зростання безробіття. Криза торкнулася мільйонів людей: понад 8 мільйонів американців втратили роботу, близько 2,5 мільйонів компаній збанкрутували, а майже 4 мільйони будинків були вилучені через несплату іпотеки за два роки. Глибока недовіра до фінансової системи супроводжувалася проблемами з продовольчою безпекою та зростаючою нерівністю доходів.

Офіційно рецесія закінчилася у 2009 році, але її наслідки відчувалися ще багато років. У США рівень безробіття досяг 10% у 2009 році, а його відновлення до докризового рівня відбулося лише у 2016 році. Криза почалася в 2007 році зі збоєм у сфері іпотечного кредитування і переросла у глобальну банківську кризу, яка досягла свого піку після банкрутства інвестиційного банку Lehman Brothers у вересні 2008 року.

Аналізуючи історію фінансових криз, можна зробити висновок, що кризи супроводжують людство від моменту появи фінансових систем. Їх класифікація охоплює різні причини, етапи розвитку, сфери впливу та наслідки. Вони мають як руйнівний, так і конструктивний вплив: з одного боку, кризи спричиняють серйозні потрясіння, з іншого – стимулюють перегляд економічних підходів і пошук ефективніших моделей. Навіть через роки після фінансової кризи 2008 року питання про крихкість світової банківської системи залишається

актуальним. Потреба в розробці ефективних антикризових стратегій та запобіганні подібним подіям є одним із головних викликів сучасної економіки.

1.3. Чинники впливу на виникнення економічних криз

У сучасних умовах глобального господарського розвитку та постійних змін у міжнародних економічних відносинах причиною виникнення масштабних криз можуть стати численні економічні процеси.

Серед основних чинників, що сприяють появі кризових ситуацій в економіці, можна виокремити такі:

1. Гіперінфляція. Цей феномен виникає, коли уряд, створюючи надлишкову кількість грошей, провокує підвищення цін на товари та послуги. Такі дії, як правило, спрямовані на подолання економічного спаду або забезпечення фінансування державних потреб. Гіперінфляція стає реальною загрозою, коли уряд втрачає здатність контролювати процес зростання цін і вимушений використовувати підвищення процентних ставок для боротьби з інфляційним вибухом.
2. Стагфляція. Це стан економіки, коли сповільнюється її зростання, але одночасно спостерігається високий рівень інфляції. Така ситуація ставить уряд перед складною дилемою: заходи для зменшення інфляції можуть призвести до суттєвого зростання безробіття. Періоди стагфляції можуть тривати роками чи навіть десятиліттями, завдаючи серйозних економічних збитків. Наприклад, у США стагфляція спостерігалася з 1960-х до 1970-х років, коли економічне зростання було повільним, інфляція досягла 13% на рік, а у Великій Британії цей показник сягнув 20% [13, с.135-139]. Коли стагфляція вже настала, впоратися з нею вкрай складно, а уряди змушені витратити значні ресурси для стабілізації економіки.

3. Крах фондового ринку. Така подія настає тоді, коли інвестори втрачають довіру до ринку, що призводить до стрімкого падіння вартості акцій, які торгуються на біржі. У результаті формується ведмежий ринок, за якого ціни знижуються на 20% і більше від своїх пікових значень, встановлюючи нові мінімуми. Це, своєю чергою, спричиняє масовий відтік капіталу з бізнесу.

Основними передумовами подібних збоїв є тривалий період підвищення вартості акцій, перевищення коефіцієнтом доходу цін середньострокових значень, а також надмірне використання маржинальних кредитів учасниками ринку.

Фактори, що характеризують збої економічної системи:

1. Зростання процентних ставок. Під час економічних криз процентні ставки можуть досягати надзвичайно високих рівнів, що обмежує доступ до фінансування для інвесторів. Високі ставки ускладнюють економічне зростання, оскільки обслуговування існуючих боргів і залучення нових кредитів стають надто дорогими для компаній, інвесторів та урядів. Якщо велика корпорація оголошує про свою неспроможність виплачувати борги та змушена розпродавати активи для виконання зобов'язань, довіра інвесторів зменшується, що дестабілізує фінансову ситуацію.
2. Криза суверенного боргу. Суверенний борг — це запозичення уряду для реалізації великих інфраструктурних проектів. Проблеми виникають, коли рівень боргу стає надмірним, а уряд не в змозі погашати свої зобов'язання за основною сумою та відсотками. У таких випадках зростає ризик дефолту і навіть банкрутства країни. Криза суверенного боргу зазвичай супроводжує періоди уповільнення економічного зростання, політичної нестабільності або військових конфліктів, що додатково підриває довіру інвесторів до держави.

3. Криза місцевої валюти. Девальвація національної валюти може бути наслідком втрати довіри з боку іноземних інвесторів. Якщо кредитори або інвестори сумніваються у здатності уряду виконувати боргові зобов'язання чи підтримувати економічну стабільність, вони можуть вивести капітал з країни. Це спричиняє зростання пропозиції місцевої валюти на світових ринках, що знижує її вартість. Девальвація, у свою чергу, підвищує обсяг міжнародних боргів та знижує купівельну спроможність країни.
4. Світова валютна криза. Глобальна валютна криза настає, коли ключова резервна валюта, яка використовується для міжнародної торгівлі, різко втрачає свою вартість. Наприклад, якщо долар США, як основна світова резервна валюта, значно знеціниться, це може спровокувати масштабну економічну кризу в глобальному масштабі, враховуючи його роль у системі Бреттон-Вудса.

Вчені мають різне бачення причин виникнення кризових явищ в економіці (табл. 1.3):

Таблиця 1.3

Пояснення причин виникнення економічних криз представниками різних шкіл

Автор	Причини
Карл Маркс	Причиною кризи є накопичення протиріч капіталістичного способу виробництва, що полягає в громадському характері виробництва, характері привласнення його результатів і призводить до гострих диспропорцій у відтворенні – поляризації доходів, безробіття, зниження купівельної спроможності, скорочення попиту
Джоан Вайолет Робінсон	Недоспоживання населення, що викликає перевиробництво
Джон М. Кейнс	Падіння граничної ефективності капіталу
Фрідріх Август Хайєк Мізес	Надмірне інвестування, надлишкове фінансування корпорацій з боку держави (пільгові кредити, занадто вигідні держзамовлення, податкові

	пільги), що призводить до надмірно високої прибутковості і незбалансованого розширення виробництва, попит на продукцію якого в перспективі різко спадає
Й. Шумпетер	Для кожної фази відтворювального циклу характерна своя психологічна картина, що формує відповідне ставлення до інвестицій. Породжена кризою паніка знижує інвестиційну активність і, навпаки, підйом стимулює гарячку в інвестиціях, що в подальшому призводить до їх надлишку і різкого скорочення попиту
У.С. Джевонс	Природні чинники, які визначають попит сільгоспвиробників, що впливає на функціонування обслуговуючих його галузей
К. Макконнелл	Несприятлива ситуація стагнації економіки виникає у тих випадках, коли валові інвестиції стають менше величини амортизації
Дж. Сорос	Недосконалість ринкової системи господарювання і нестабільність фінансових ринків: відтік капіталів з периферії в центр призводить до їх надлишку й порушення інвестиційного

Джерело: [45]

Очевидно, що кожен дослідник має власне бачення цього складного питання. Для формування комплексного розуміння ситуації необхідно зосередитися на ключових факторах, які впливатимуть на глобальну економіку в найближчій перспективі:

- зростання торгового дисбалансу між США та іншими країнами, що виражається, зокрема, у значному збільшенні валютних резервів центральних банків;
- зростання бюджетного дефіциту і державного боргу у провідних економіках світу;
- старіння населення в США та інших розвинених країнах, які залишаються основними споживачами світового виробництва.

Після краху Бреттон-Вудської системи світова економіка виграла завдяки прискоренню міжнародної торгівлі. Проте на сьогодні стало очевидним, що

механізми саморегуляції, засновані на прив'язці до золота або долара США, конвертованого у золото, втратили свою ефективність і не здатні стримувати порушення балансу у світовій торгівлі та грошових потоках.

Скасування конвертації долара США у золото надало Сполученим Штатам унікальну перевагу – можливість фінансувати імпорт за рахунок незабезпечених доларів чи боргових інструментів, номінованих у цій валюті. Це призвело до суттєвого посилення торгового дисбалансу між США та іншими країнами, що можна прослідкувати через стрімке зростання резервів центральних банків, більшість яких складається саме з доларів США.

Протягом останніх семи років частка американської валюти у сукупних валютних резервах центральних банків стабільно становить близько 65%, коливаючись у межах $\pm 3\%$ [71].

Цікаво відзначити, що в період з 1949 по 2019 роки загальні сукупні резерви іноземної валюти в центральних банках зросли в 234 рази, при цьому частка золота в резервах знизилася з 72% до 11% [102].

Деякі дослідження підкреслюють, що зростання резервних активів у банківських системах країн є результатом розвитку міжнародної торгівлі, скасування прив'язки валют до золота, а також емісійної політики США. В результаті, світова економіка функціонує в умовах глобальних дисбалансів.

Існують три основні дисбаланси в сучасній економіці, що мають велике значення:

1. Дисбаланс міжнародної торгівлі: США та Великобританія мають величезні торгові дефіцити, в той час як країни Азії та експортери нафти демонструють профіцит. Наприклад, дефіцит рахунку поточних операцій США в 2000-х роках коливався на рівні 1-2% від світового ВВП, що в цілому дорівнювало сукупному профіциту азійських країн (включаючи Китай) та країн-експортерів нафти;
2. Дисбаланс заощаджень: США та Великобританія заощаджували менше, ніж витрачали, у той час як у Росії та Китаї спостерігалася протилежна тенденція. Наприклад, рівень заощаджень у Китаї

становив 20-25%, тоді як у США та Великобританії він рідко перевищував 3%, а в окремі роки був навіть негативним;

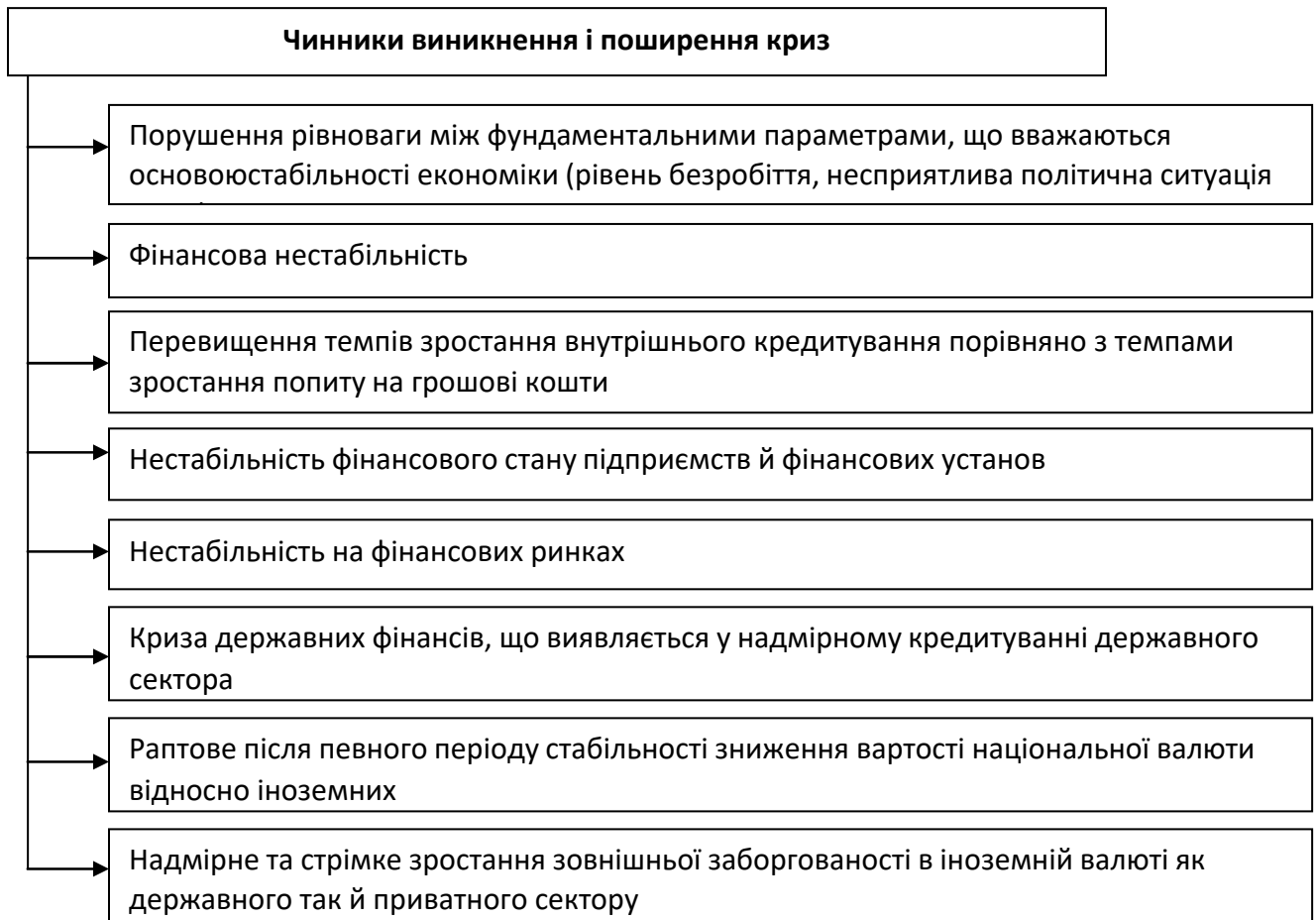
3. Дисбаланс бюджетів: Багато країн, що розвиваються, мали профіцит бюджету, тоді як США накопичували дефіцит, що нещодавно досяг 7% ВВП.

Деякі міжнародні економісти вважають, що значні державні витрати та підтримка економік під час кризи для порятунку фінансових установ можуть призвести до негативних наслідків для державних бюджетів у довгостроковій перспективі. МВФ прогнозує, що середній борг урядів найбагатших країн «Великої двадцятки» досягне 100% від ВВП до 2024 року.

Проблема дефіциту бюджетів розвинених країн сьогодні є дуже актуальною. Прикладом цього є боргова криза в Греції в 2010 році. Однак ці проблеми можна вирішити, якщо вжити заходів для скорочення витрат протягом кількох років.

Світова фінансова криза виявила численні проблеми фінансової системи США, яка на сьогодні потребує більш жорсткого державного контролю та регулювання. Варто також звернути увагу на величезний борг США перед іншими країнами, що підвищує ризик зменшення їхнього впливу на темпи глобального економічного зростання. Також важливим є те, що демографічні фактори в розвинених країнах впливають на циклічність світової економіки, що необхідно враховувати при прогнозуванні економічної ситуації.

У разі кризи постає необхідність виявлення факторів, що дозволяють прогнозувати її виникнення, а також пошуку способів пом'якшення її негативних наслідків (рис. 1.4). Розвинені країни особливо активно займаються вивченням кризових явищ і розробкою антикризових заходів для їх подолання.

Рис. 1.4. Ключові чинники виникнення і поширення криз

Джерело: Побудовано автором за даними [22].

Основною проблемою на сьогодні є труднощі у передбаченні криз, їх тривалості та характеру. Виявити події, що можуть стати причиною кризи, досить складно, оскільки це залежить від взаємодії низки економічних, політичних і психологічних факторів. Кожен з цих чинників може призвести до виникнення кризи. Тому можна зробити висновок, що загроза кризи завжди присутня, і необхідно розвивати механізми прогнозування та передбачення.

Причини криз можна поділити на зовнішні та внутрішні. Зовнішні фактори пов'язані зі зміною макроекономічних показників та впливом зовнішніх обставин на економіку країни. Внутрішні фактори зумовлені мікроекономічними чинниками.

Наразі важливим завданням є визначення основних ознак кризи та їх систематизація для того, щоб точно оцінити ситуацію, своєчасно спрогнозувати

можливу кризу, оцінити її наслідки та розробити план виходу з неї. Оскільки в будь-якій системі завжди є непередбачувані фактори, що ускладнюють прогнозування криз, ймовірність їх виникнення є постійною. Однак, криза може мати не лише негативний вплив, а й стати поштовхом до якісного переходу економіки на новий рівень розвитку.

Таким чином, сучасні кризові процеси світової економіки зумовлені фундаментальними проблемами у валютній системі, зокрема зниженням ефективності механізмів саморегуляції, які діяли за часів золотого стандарту і стримували порушення торгового балансу. Це спричинило виникнення глобальних дисбалансів у світовій економіці та призвело до зростання цін на активи, що в цілому негативно впливає на економічні системи країн.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ АНТИКРИЗОВИХ СТРАТЕГІЙ РОЗВИНЕНИХ КРАЇН ТА СУЧАСНІ МЕТОДИ ЗМЕНШЕННЯ ВПЛИВУ ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ

2.1. Сучасні інструменти прогнозування економічних криз та антикризове регулювання в розвинених країнах

У сучасних умовах розвитку глобального господарства ключовим елементом стабільного функціонування ринкової економіки є надійна та ефективна фінансова система. Її злагоджена робота забезпечує оптимальний розподіл ресурсів, що сприяє зростанню продуктивності. Проте збої у функціонуванні цієї системи можуть спричинити серйозні економічні проблеми та порушення рівноваги. З огляду на це, уряди багатьох країн активно впроваджують спеціальні механізми для підтримки стабільності фінансової системи у кризові періоди.

Незважаючи на вдосконалення стратегій реагування на економічні кризи, уникнути їх цілком досі неможливо. З одного боку, тривалий період вивчення причин виникнення криз дав змогу краще розуміти їхню природу та шукати способи мінімізації негативних наслідків. З іншого – швидка глобалізація та прогрес у технологічній сфері створюють нові фактори ризику, які ще не завжди можливо ефективно контролювати.

Ефективне антикризове управління потребує ретельної підготовки та розробки стратегій дій, починаючи від моменту зародження кризи. Науковці постійно працюють над удосконаленням підходів до зменшення витрат економіки під час кризових явищ та швидкого відновлення її нормального функціонування [48, с. 22].

Розробка стратегій передбачає визначення ключових напрямів, які допоможуть подолати кризові явища. Це включає стимулювання занепадаючих галузей економіки та підвищення ефективності управління в умовах кризи.

Антикризова економічна політика є комплексом заходів, що охоплюють організаційні, правові та економічні аспекти. Її мета – стабілізація економічної

активності, мінімізація шкоди від кризових явищ, а також впровадження заходів, які запобігатимуть повторенню криз у майбутньому [17, с. 60].

Уряди країн зазвичай застосовують два підходи до антикризового управління: внутрішній, що орієнтується на використання національних ресурсів, і міжнародний, який передбачає співпрацю з іншими державами та реформування глобальних інститутів. Наприклад, у період кризи 2008–2009 років міжнародні заходи включали посилення прозорості фінансових ринків і створення механізмів спільного реагування на кризові явища [49].

Антикризові заходи повинні проводитися не лише в періоди кризи, але й у стабільні часи з метою профілактики. Основні напрямки реалізації такої політики можуть бути представлені кількома етапами, кожен з яких спрямований на ефективне управління економікою на різних стадіях циклу (рис. 2.1).

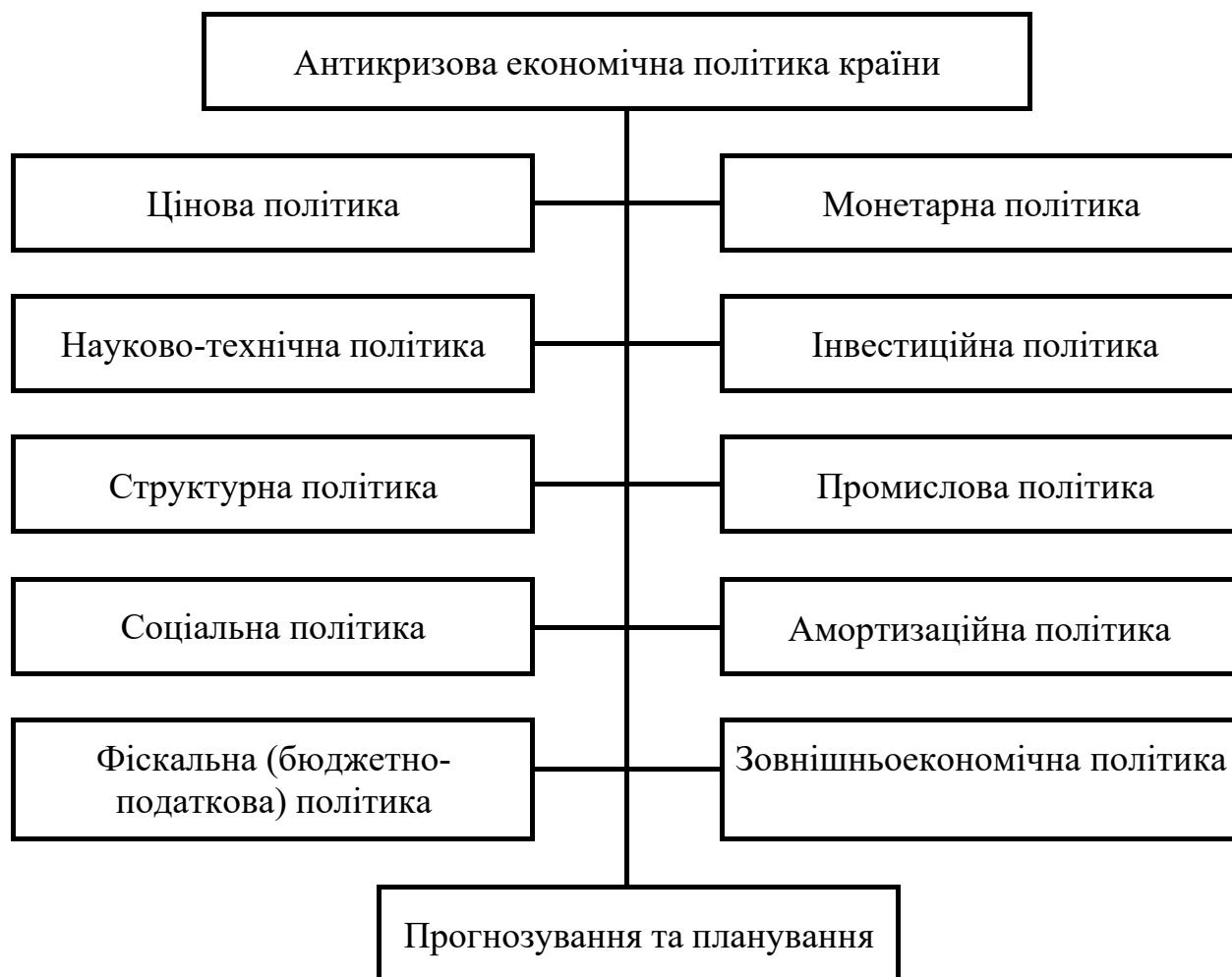

Рис. 2.1. Етапи реалізації антикризової економічної політики країни

Джерело: Побудовано автором за даними [12].

Недостатня увага до превентивної антикризової економічної політики зумовлює поглиблення та затяжний характер кризових явищ, що значно ускладнює процес їх подолання.

Ключові напрями реалізації антикризової політики наведені на рис. 2.2:

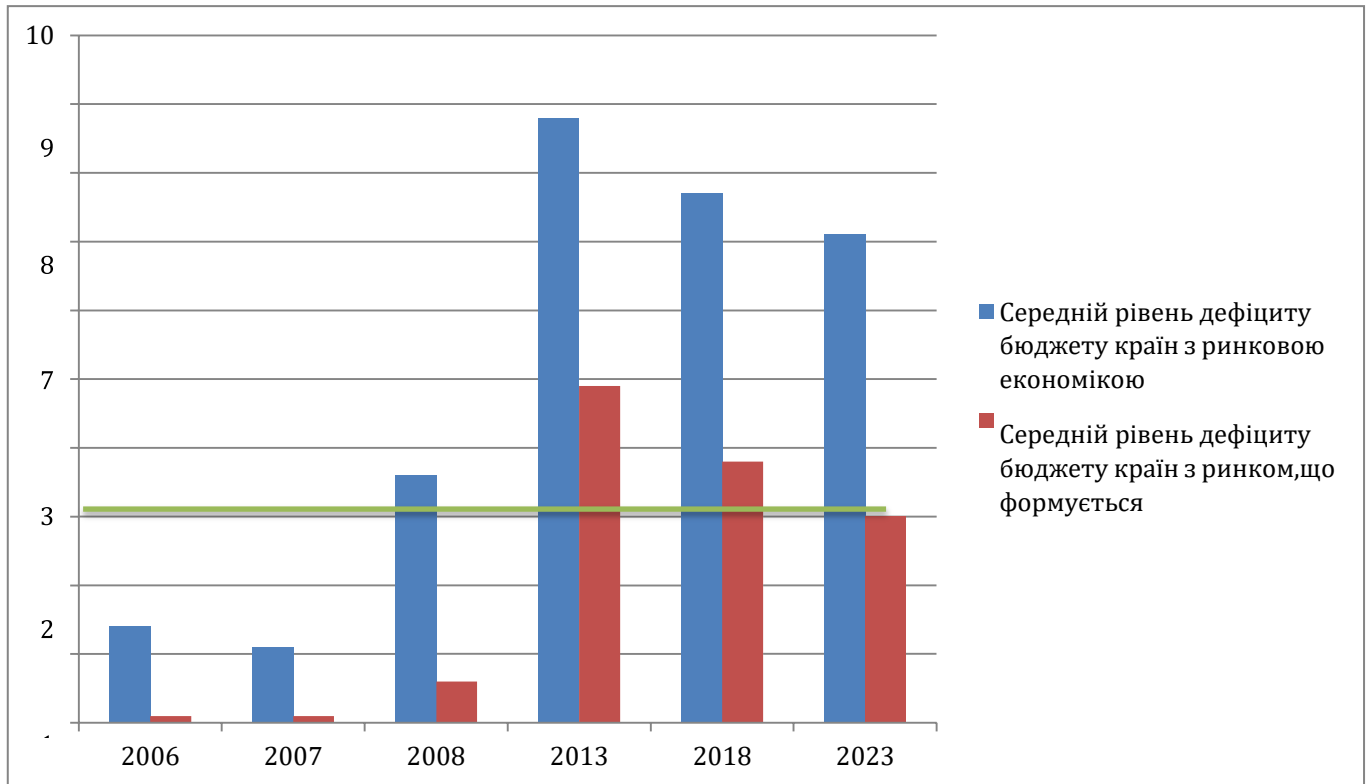
Рис. 2.2. Основні напрями антикризової економічної політики країни

Джерело: Побудовано автором за даними [12].

Аналізуючи антикризові заходи провідних країн світу, можна відзначити, що пріоритет було надано заходам, спрямованим на уповільнення економічної рецесії та стимулювання наявних темпів економічного зростання.

Зростання бюджетного дефіциту, спричинене збільшенням державного боргу, зниженням інвестиційної привабливості країн і потенційними санкціями через перевищення допустимих рівнів бюджетного дефіциту в умовах глобальної кризи уряди багатьох країн розглядали як менш важливу проблему [5, с. 233-234].

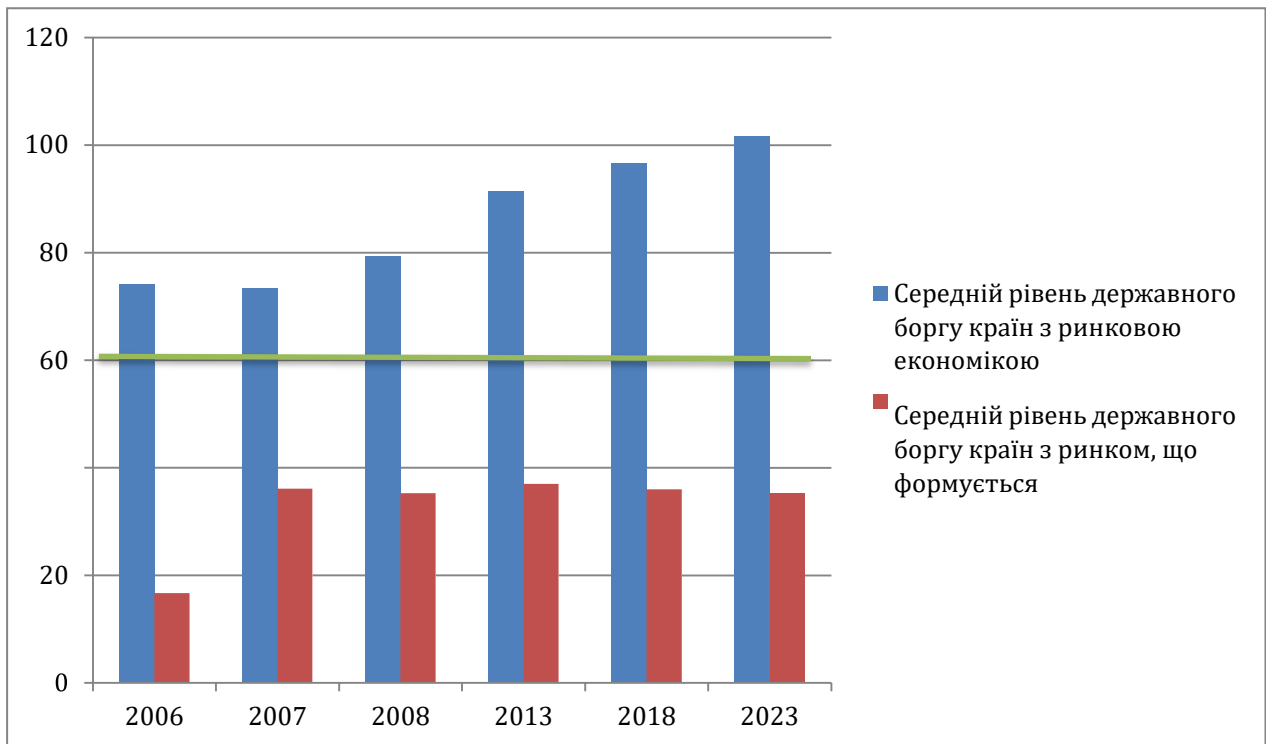
У результаті світової фінансової кризи всі країни, без винятку, зазнали значного зростання бюджетного дефіциту (рис. 2.3):

Рис. 2.3. Динаміка змін обсягів дефіцитів бюджетних коштів країн з ринковою економікою та країн з ринком, що формується, у % від ВВП

Джерело: Побудовано автором за даними [87].

Європейський пакт про стабільність і економічне зростання встановлює допустимий рівень дефіциту бюджету на рівні 30%. Однак під час світової кризи 2008–2009 років у низці країн цей показник досягав майже 90% [82]. Таке зростання бюджетних дефіцитів спричинило значне збільшення зовнішніх боргів більшості держав. Зокрема, у країнах Групи 20-ти з розвинутою економікою борг сектору державного управління зріс із 78% від ВВП у 2007 році до 97% у 2013 році, і за прогнозами до 2025 року цей показник міг досягти 127% від ВВП [110] (рис. 2.4):

Рис. 2.4 Динаміка зміни обсягів державних боргів країн з ринковою економікою та країн з ринком, що формується, у % від ВВП

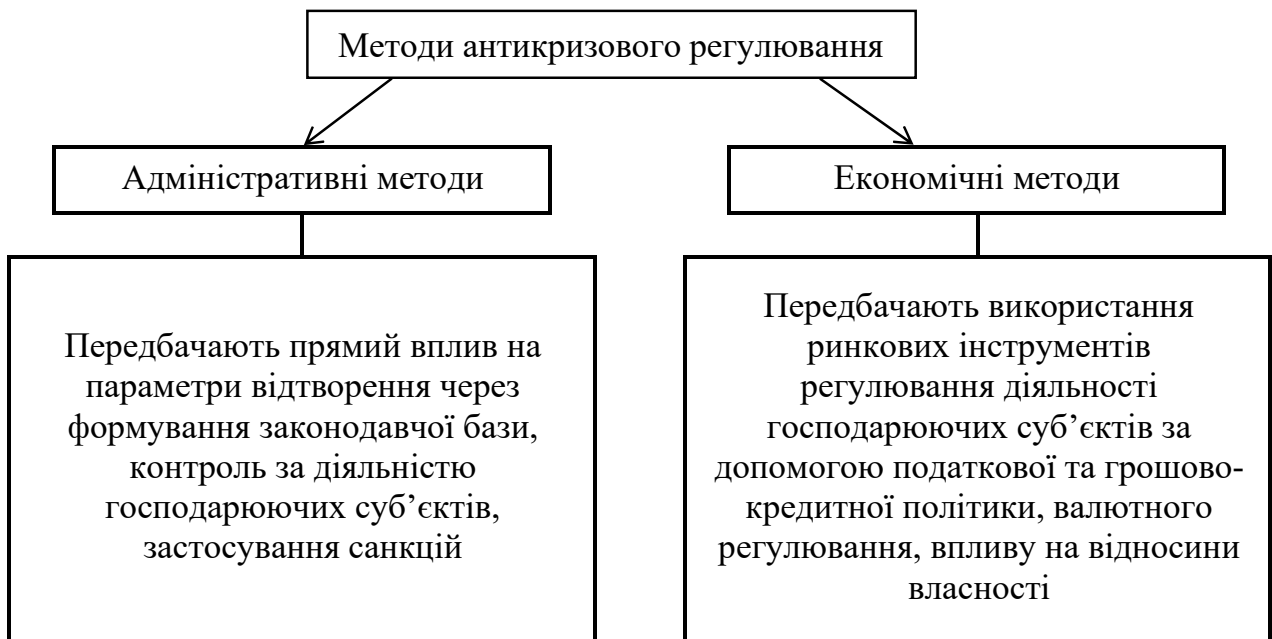
Джерело: Побудовано автором за даними [87].

На рис. 2.4 представлено вплив кризи 2008 року на зростання рівня державного боргу в країнах із ринковою економікою, що значно перевищило граничний рівень боргу в 60%, встановлений Європейським пактом про стабільність і економічне зростання. Остання світова фінансова криза була не випадковим збігом обставин, а закономірним результатом незбалансованості економічних систем, розриву між необхідним рівнем інституційної підтримки та можливостями продуктивних сил. У період трансформації економічних систем спостерігається переміщення фінансового капіталу, зумовлене прагненням до отримання податкових пільг, стабільного економічного середовища та підвищення прибутковості.

Стратегічне управління в умовах кризи є специфічною формою управлінської діяльності, яка фокусується на виявленні кризових чинників, створенні умов для їх своєчасного попередження, послаблення впливу та вирішення. Основною метою такого управління є забезпечення стабільного функціонування бізнесу, уникнення банкрутства та підтримка прибутковості корпорацій.

Методи стратегічного антикризового регулювання зображено на рис. 2.5:

Рис. 2.5. Основні методи антикризового регулювання

Джерело: Побудовано автором за даними [87].

Вибір методів економічного регулювання залежить від поточної фази економічного циклу. У періоди економічного підйому переважають економічні методи, спрямовані на стимулювання зростання. У фазі спаду та під час кризи, коли ділова активність і обсяги виробництва знижуються, частіше використовуються комбінації економічних і адміністративних підходів. Такі заходи орієнтовані на активізацію підприємницької діяльності та впровадження нових технологій [7, с. 406-409].

У кризовій фазі антикризове регулювання базується на збалансованому застосуванні економічних і адміністративних методів. Від їхньої ефективності залежать масштабність негативних наслідків кризи та швидкість переходу до фаз поживлення і зростання. Інструменти антикризового стратегічного грошово-кредитного регулювання включають операції на відкритих ринках (купівлю-продаж цінних паперів між комерційними банками і Центральним банком), регулювання процентних ставок і норм обов'язкових резервів [6, с. 4].

Трансмісійний механізм – це система, через яку грошово-кредитна політика впливає на рівень витрат і поведінку економічних суб'єктів. Основні

канали цього механізму залежать від структури кредитно-фінансової системи, рівня розвитку фондового ринку та стану банківського сектору (рис. 2.6).

Рис 2.6. Канали трансмісійного механізму грошово-кредитного регулювання

Джерело: Побудовано автором за даними [87, 34].

Залежно від фази економічного циклу країни можуть обирати різні стратегії грошово-кредитної політики. У період зростання зазвичай застосовується політика "дорогих грошей", яка передбачає підвищення процентних ставок. Це сприяє стримуванню економічної активності, знижуючи ризик інфляції, та відсіюванню менш ефективних проєктів через збільшення вартості фінансування.

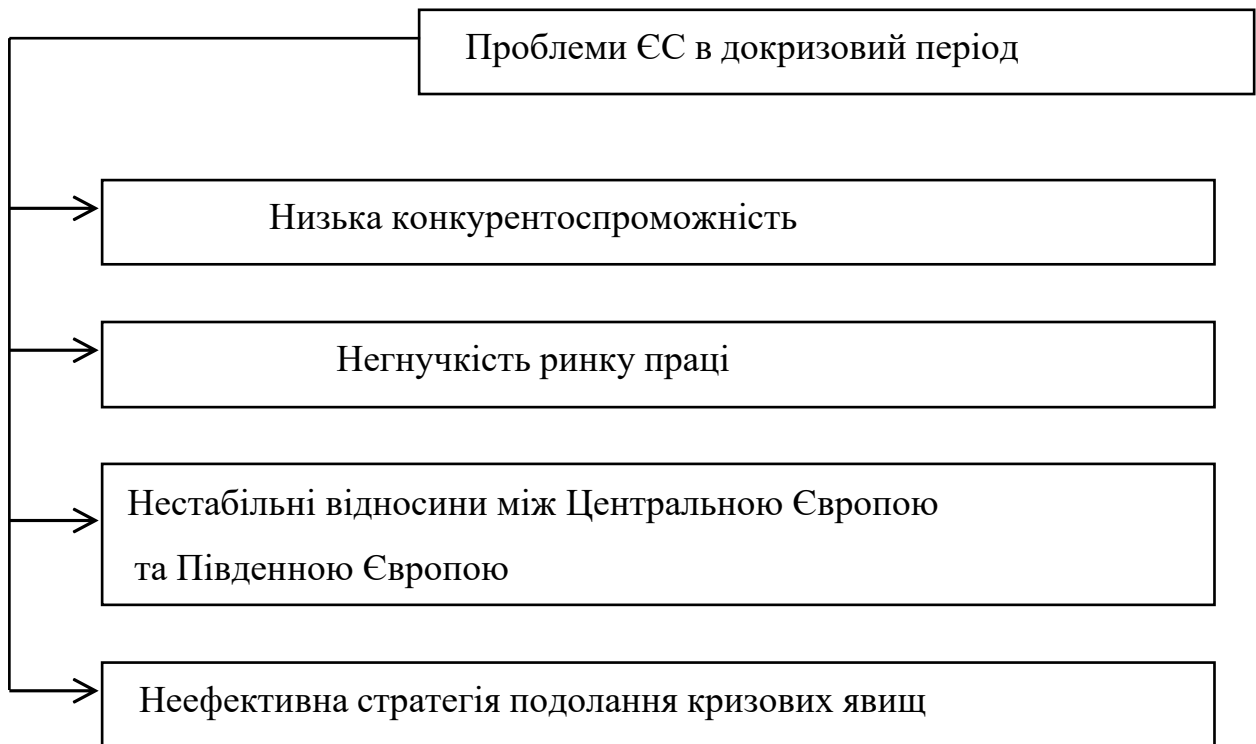
У кризові періоди Центральні банки реалізують політику "дешевих грошей", знижуючи процентні ставки та норми обов'язкових резервів, а також купуючи цінні папери у комерційних банків. Ці заходи спрямовані на

розширення обсягів кредитування, стимулювання інвестицій і підтримку економічного відновлення через зростання виробництва та зайнятості.

Отже, стратегічне антикризове регулювання передбачає формування державою комплексної стратегії, яка охоплює превентивні заходи, дії для подолання кризової ситуації, пришвидшення економічного відновлення, а також заходи, спрямовані на забезпечення стабільного економічного зростання після кризи. Реалізація антикризової політики базується на використанні адміністративних і економічних методів, які адаптуються до відповідної фази економічного циклу. Крім того, застосовуються спеціальні інструменти, такі як регулювання процентних ставок і норм обов'язкових резервів, що забезпечують ефективне впровадження заходів антикризового управління на практиці.

2.2. Антикризові стратегії та програми управління економічними кризами в країнах ЄС: аналіз та інструменти мінімізації глобальних ризиків

Взаємозв'язок між економікою та політикою можна чітко відстежити, детально аналізуючи особливості останньої глобальної фінансової кризи. У 2009 році Єврозона зіткнулася з кризою, що мала циклічний характер і вплинула на окремі країни ЄС, зокрема Грецію. Ця криза, яку багато економістів вважали передвісником можливого розпаду Євросоюзу, виникла здебільшого через поєднання економічних чинників та недосконалості урядової політики ЄС (рис. 2.7):

Рис. 2.6. Основні проблеми країн ЄС в докризовий період

Джерело: Побудовано автором за даними [87].

Економічна криза, що розпочалася в Єврозоні у 2009 році, продемонструвала серйозні виклики для політичної та фінансової стабільності регіону. Борги, високий рівень безробіття та проблеми з накопиченням капіталу яскраво відображають масштабність цієї кризи. Попри вжиття заходів, таких як урізання бюджетних витрат, скорочення пенсій, підвищення податків та впровадження жорстких фінансових політик, цих кроків виявилось недостатньо для швидкого подолання наслідків.

Ефективність запропонованих рішень часто була під питанням. Хоча Німеччина і Франція виступили за жорсткі економічні заходи, такі країни, як Греція, демонстрували незадоволення. Зрештою, багато рішень ЄС стикнулися з опором серед громадян, які вважали їх непопулярними. Наприклад, у Греції референдуми свідчили про масове невдоволення умовами, що диктувалися ЄС. Це підкреслювало поглиблення розколу між країнами-членами і громадянами щодо ефективності кризового управління.

Криза підірвала довіру громадян до ЄС як до інституції, яка забезпечує стабільність. Дослідження, такі як звіти Pew Research, фіксували зниження підтримки європейської інтеграції у найбільш постраждалих країнах. Різниця у ставленні між північними і південними членами ЄС стала очевидною, породжуючи конфлікт інтересів і піддаючи сумніву основні цінності Союзу.

Деякі науковці вбачають у кризі прояв недоліків капіталістичної системи, яка, на їхню думку, сприяє нерівності та нестабільності. Виділяють кілька ключових чинників, що поглибили кризу: введення євро, накопичення капіталу великими корпораціями та нерівномірність фінансових переваг серед членів ЄС. Ці чинники дозволили окремим гравцям отримувати економічні вигоди, тоді як інші країни зазнавали значних збитків.

Найбільш ураженими виявилися Греція, Ірландія, Португалія, Іспанія та Кіпр. Наприклад, Греція не змогла вчасно сплатити свої борги та була змушена звернутися за черговою фінансовою допомогою. Загалом, криза поставила під сумнів стійкість політичної, економічної та соціальної основи ЄС, змушуючи уряди впроваджувати термінові заходи.

Європейський план економічного оздоровлення передбачав два ключові напрями. Перший — стимулювання економіки через збільшення попиту та зміцнення довіри. Другий — створення довгострокових умов для підвищення конкурентоспроможності. Крім того, ЄС ініціював заходи жорсткої економії, фінансові стимули, банківські реформи та заходи захисту споживачів, однак їх ефективність залишалася обмеженою.

Для зменшення ризиків у банківській сфері країни ЄС запровадили механізми часткової ізоляції банківських систем, створення резервних фондів та посилення регулювання. Це сприяло формуванню олігополістичних ринків, що дозволило уникнути монополізації, але залишило відкритим питання про подальше збереження стабільності. Основні заходи, вжиті країнами ЄС для подолання кризових явищ, наведені на рис. 2.7.

Рис 2.7. Заходи подолання кризових явищ в ЄС

Джерело: Побудовано автором за даними [3, 13, 87].

Практика спрямування дотацій у пріоритетні галузі економіки є широко поширеною в Європейському Союзі. Це дозволяє державним органам підтримувати ключові сектори, сприяючи стабільному економічному зростанню.

Яскравим прикладом успішного економічного розвитку є Німеччина, яка після Другої світової війни швидко відновила свої позиції на міжнародній арені. Завдяки реформам, ініційованим Л. Ерхардом, економіка країни пережила

справжній прорив, відомий як «німецьке диво». Ключову роль у цьому процесі відіграла фінансова підтримка США через план Маршала, яка забезпечила стабільність і дала змогу запуснути ефективні економічні та соціальні реформи.

Відновлення економіки супроводжувалося низкою реформ, включаючи податкові зміни, децентралізацію управління та спрощення адміністративних процедур. Ці заходи стимулювали підприємницьку активність, посилили купівельну спроможність та забезпечили ефективний розподіл обов'язків між регіональними, федеральними й муніципальними рівнями влади. Зокрема, увага приділялася соціальній сфері, освіті, науці, інфраструктурі, екології та захисту населення. Для забезпечення стійкості соціальної сфери впроваджувалася страхова медицина, а громади отримали фінансову автономію.

Економіка Німеччини продовжувала зростати з моменту створення Європейського Союзу, однак не без тимчасових спадів. Наприклад, у 2019 році країна стикнулася з першим за шість років спадом ВВП, що технічно вважається рецесією. Основними причинами спаду були глобальні фактори, зокрема торгова війна між США і Китаєм, невизначеність через вихід Великої Британії з ЄС, а також посилення стандартів екологічної безпеки у виробництві автомобілів, що спричинило скорочення обсягів виробництва [79].

Хоча зниження економічної активності є викликом, Бундесбанк зазначає, що ситуація не є критичною, і країна має потенціал для відновлення. Стабільна економічна база, успадкована від повоєнних реформ, і надалі залишається основою для подолання сучасних викликів та забезпечення довгострокового розвитку.

Економічний поступ сучасної Франції значною мірою зумовлений реформами, впровадженими за часів правління Шарля де Голля. У минулому столітті увага зосереджувалася на розробці економічної моделі, яка враховувала національні особливості. Вона включала жорстку податкову політику, стратегічне планування, посилення ролі державного сектора в пріоритетних галузях економіки, а також активну монетарну й інвестиційну політику. Уряд у 1960-х роках здійснив масштабну модернізацію економіки, що забезпечило

стабільність і стійкість розвитку. Результатом цих реформ стало перетворення Франції на індустріально розвинену державу з багатогалузевою промисловістю. Країна значно збільшила експорт і до 1960-х років повністю розрахувалася зі своїми боргами, здобувши статус кредитора.

Франція також виявилася більш стійкою до наслідків світової економічної кризи порівняно з багатьма іншими країнами ЄС. Цьому сприяли стабільність внутрішнього споживчого попиту та менша залежність від коливань експорту.

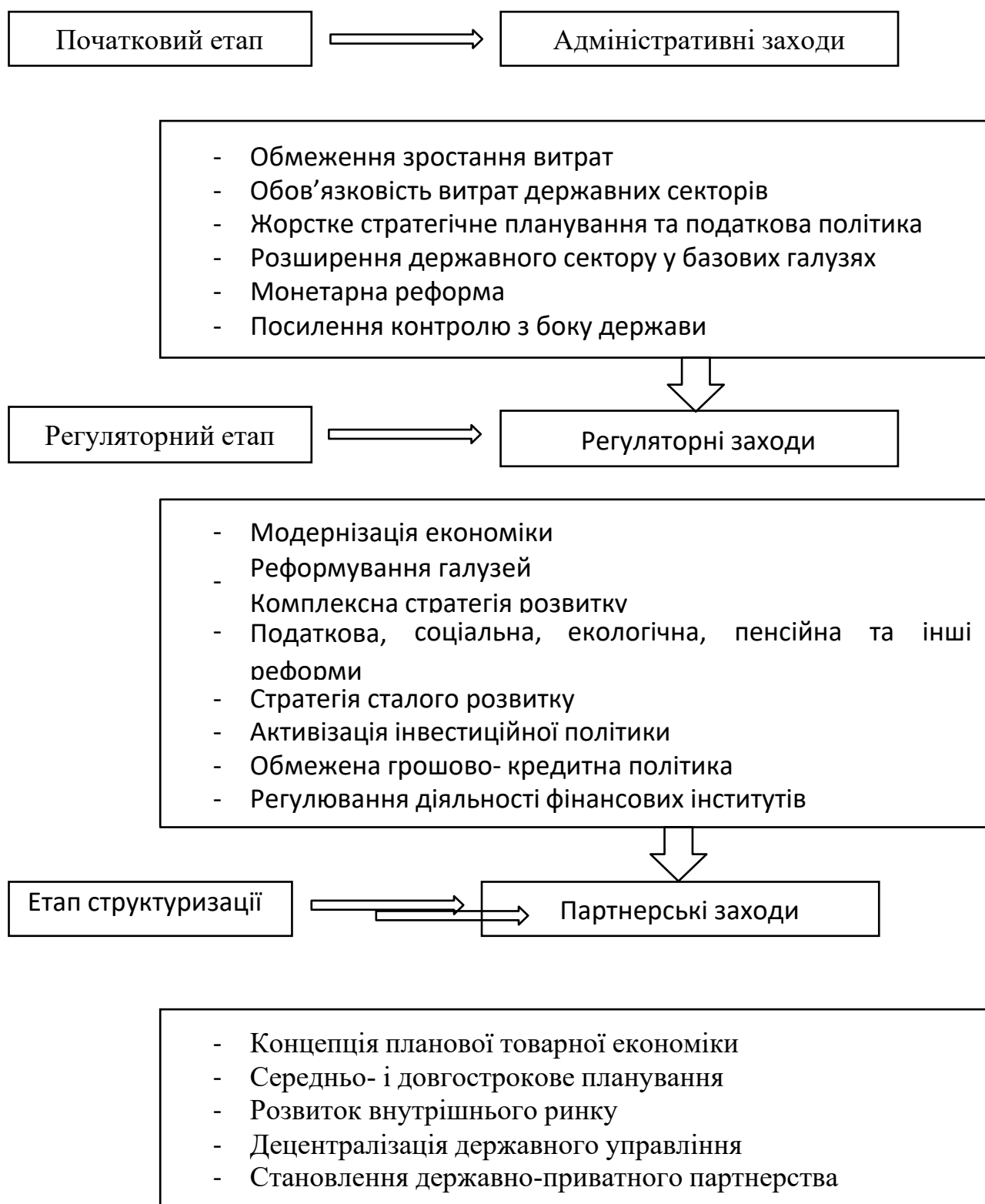
Останні економічні показники демонструють уповільнення темпів зростання. У другому кварталі 2019 року ВВП Франції зріс лише на 0,2% порівняно з першим кварталом і на 1,3% у річному вимірі, тоді як аналітики Bloomberg очікували вищих показників – 0,3% у квартальному вираженні та 1,4% у річному. За даними французького національного статистичного інституту Insee, експорт у квітні-червні зріс на 0,2% порівняно з попереднім кварталом і на 2,7% у річному вимірі. Імпорт також збільшився, але менш суттєво – на 0,1% за квартал і на 2,1% у річному вираженні.

Урядові витрати в цей період зросли на 0,4% за квартал і на 0,9% за рік. Домогосподарства збільшили свої витрати на 0,2% у квартальному вимірі та на 1,3% у річному. Корпоративні витрати продемонстрували приріст на 0,9% за квартал і на 3,1% за рік. Попри відносно скромні темпи зростання, Франція зберігає статус другої найбільшої економіки в Єврозоні [87].

Згідно з прогнозами Єврокомісії, ВВП Франції у 2019 році має зрости на 1,3%, а у 2020 році – на 1,4%. Загалом економічна політика Франції продовжує базуватися на довгострокових стратегічних рішеннях, які спрямовані на забезпечення стійкого економічного зростання навіть у періоди глобальної економічної нестабільності [86].

Загалом можна виокремити такі три етапи боротьби з кризовими явищами в Європейських країнах (рис. 2.9):

Рис. 2.9. Основні етапи впровадження антикризових заходів в Є

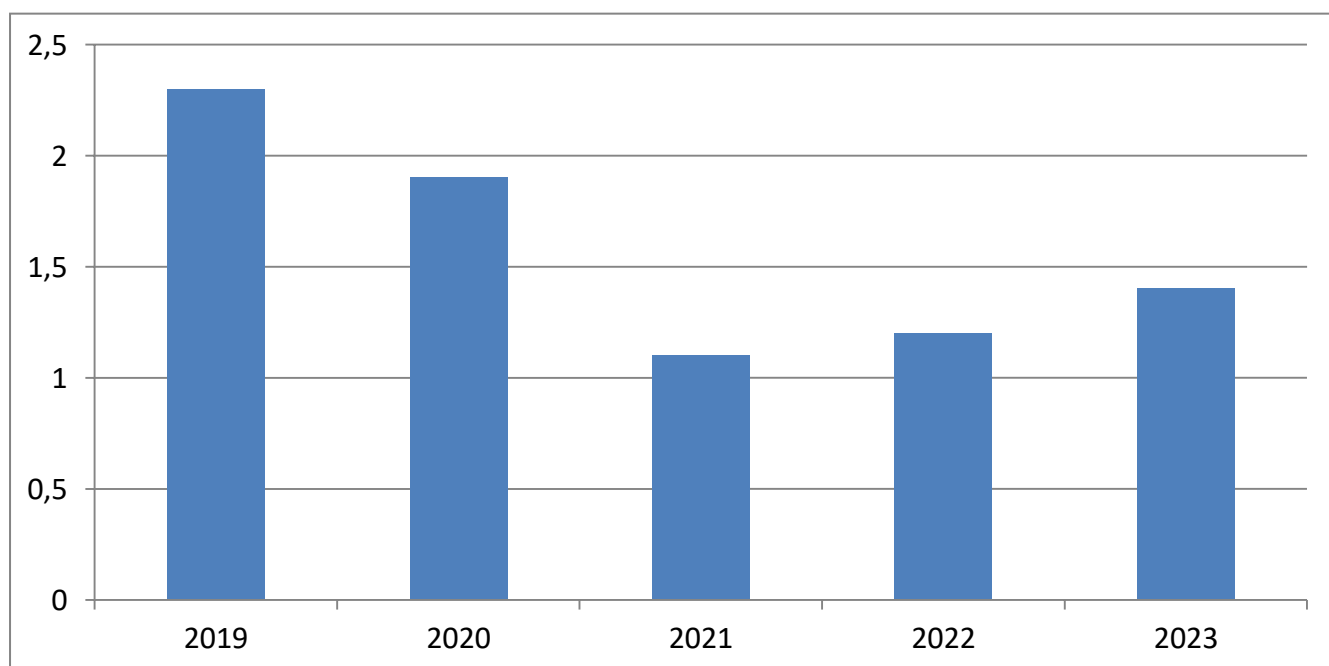
Джерело: Побудовано автором за даними [87].

Європейський Союз (ЄС) сьогодні займає провідне місце в глобальній економіці, будучи одним із найпотужніших економічних центрів. Сумарний обсяг ВВП країн-членів ЄС робить його світовим лідером за цим показником.

Серед провідних країн ЄС – Німеччина, Франція, Великобританія (до її виходу з ЄС), та Італія, які також входять до складу «Великої сімки» (G7) – об'єднання найрозвиненіших економік світу.

Євро, спільна валюта Європейського Союзу, займає друге місце у світі за рівнем використання та значенням в економічних операціях, поступаючись лише американському долару. Завдяки високій економічній інтеграції та спільним політичним рішенням, ЄС залишається стабільним гравцем на світовій арені.

Деталізовані дані про рівень ВВП ЄС на поточний момент та прогностичні показники на найближчі роки відображені на рис. 2.10. Ці дані демонструють сталість зростання економіки ЄС навіть за умов глобальних викликів та економічних змін.

Рис. 2.10. Річний приріст реального ВВП ЄС, у відсотках до попереднього року

Джерело: [79]

Отже, аналізуючи ситуацію, можна зробити висновок, що кожна держава Європейського Союзу використовувала власний підхід до подолання кризи, виходячи з національних особливостей, історичних передумов, економічного стану та соціальних пріоритетів. Водночас існують спільні риси у їхніх

антикризових стратегіях, адже всі країни діяли в межах інтегрованої структури ЄС, яка спрямовувала їхні зусилля в уніфіковане русло.

Світова фінансова криза останніх років мала значний вплив на функціонування Європейського Союзу, поставивши під сумнів його стабільність і перспективу подальшого існування. Проте завдяки стратегічній політиці провідних країн ЄС, яка включала як адміністративні, так і економічні заходи, це об'єднання зуміло подолати кризові явища, вийти на шлях поступового відновлення та забезпечити фундамент для сталого розвитку в майбутньому.

2.3. Антикризові стратегії та програми управління економічними кризами в США: аналіз та інструменти мінімізації глобальних ризиків

Історія соціально-економічного розвитку багатьох країн світу, навіть високорозвинених, містить багато прикладів випробувань: значні спади виробництва, фінансові крахи, масове безробіття, а також соціальні та політичні конфлікти. Деяким державам вдавалося швидко подолати ці явища та в короткі терміни вивести свої економічні та соціальні системи з кризи, тоді як інші стикалися зі значними затримками та труднощами.

У кінці 20-х – на початку 30-х років ХХ століття американська економіка опинилася у стані глибокої кризи. Найглибша точка спаду була зафіксована у 1933 році, коли валовий національний продукт скоротився майже вдвічі порівняно з 1929 роком і становив 54% від докризового рівня [89].

Тоді у США спостерігалось масове безробіття, близько 17 мільйонів людей залишилися без роботи, понад 3 тисячі банків збанкрутіли, а навіть найбільші фінансові та виробничі компанії перебували в паніці [88]. Жоден представник монополістичного капіталу не міг запропонувати ефективний шлях виходу з кризи.

У 1932 році на президентських виборах перемогла Демократична партія на чолі з Ф. Рузвельтом, який запровадив у країні програму реформ, відому як

«Новий курс». Теоретичну основу цієї програми становили ідеї англійського економіста Дж. Кейнса.

Реформаторські заходи почалися з вирішення фінансово-кредитних проблем. За рішенням Рузвельта Конгрес США ухвалив новий «Закон про банки», відповідно до якого Федеральна резервна система надавала позики банкам, а міністру фінансів були надані повноваження для запобігання масовому зняттю вкладів.

Згідно із законом, банки дозволялося відкривати лише після визнання їхнього фінансового стану «здоровим». Також було заборонено експорт золота, а громадяни були зобов'язані здавати запаси золота, що перевищували 100 доларів. Було дозволено друкувати нові банкноти, не підкріплені золотом.

Крім цього, було введено ембарго на переміщення золота між США та іншими країнами. Другим важливим заходом став «Закон про банківську діяльність», ухвалений 16 червня 1933 року. Цим законом були розділені інвестиційні та депозитні функції банків, а також створена Федеральна корпорація страхування депозитів [90].

На початок 1934 року понад 80% усіх банків у США застрахували свої депозити, що допомогло відновити довіру вкладників до банківської системи [92].

Згідно із законом, депозити на суму до 10 тисяч доларів були застраховані повністю, депозити від 10 до 50 тисяч доларів — на 75%, а суми понад 50 тисяч — на 50% [93]. Ці заходи сприяли відновленню довіри до банківської системи. У січні 1934 року відбулася девальвація долара, що зменшила його прив'язку до золота на 41%. Крім того, було запроваджено біметалізм та розпочато чеканку срібних монет.

Девальвація долара, випуск срібних монет, біметалізм і полегшення доступу до кредитів допомогли зменшити ціни, створили інфляційний механізм розвитку економіки США та дозволили провести реформи в інших секторах економіки.

Важливим заходом для стабільності фінансової системи також стала відміна так званого «сухого закону», що дозволило ввести податок на продаж алкоголю.

Для боротьби з безробіттям було створено Державний корпус збереження ресурсів, який спрямовував безробітну молодь до лісових районів. Ця ініціатива мала на меті покращення природних ресурсів країни та здоров'я молоді.

Уже від початку літа 1933 року були створені такі табори, які охоплювали 250 тис. людей у віці від 18 до 25 років. У таборах їм надавалося безкоштовне харчування, проживання, форму та один долар на день. Нагляд за роботою проводив інженерно-технічний персонал та офіцери, що створювало в таборах дисципліну, схожу на воєнну. Ефект від таких таборів перевершив усі сподівання, бо до 1935 року їх збільшилось вдвоє [98].

Наслідком стало те, що подібні табори пройшло більше 3 мільйонів чоловік, що дозволило суттєво поліпшити інфраструктуру країни: створені лісові насадження, побудовано значну частину меліоративних споруд, покладено тисячі кілометрів доріг і зроблено багато чого іншого.

Важливим законом, що стимулював вихід країни з кризи став закон про відновлення промисловості. Він передбачав, що підприємці кожної галузі добровільно об'єднувались для створення «кодексу чесної конкуренції», який встановлював розміри виробництва, рівень заробітних плат, тривалість робочого дня і розподіляв ринки збуту між окремими конкурентами. На період дії закону, що обмежувався двома роками, впровадження положень антитрестового законодавства припинялося.

За новим законом визначалися нові умови праці:

- мінімальна заробітна плата становила 12-15 доларів на тиждень;
- максимальна тривалість робочого дня – 8 годин;
- використання дитячої праці заборонялося.

Надалі цей закон був відмінений верховним судом США, проіснувавши два роки, бо визначався як такий, що суперечить Конституції США, втручаючись у права власників. Незважаючи на це на той час йому вдалося ліквідувати повний

хаос у виробництві та промисловості і підняти виробничий індекс на 10 відсотків [91].

Тактика та стратегія даних реформ в межах «нового курсу» засвідчили важливу роль держави в сфері регулювання народного господарства і показали, що в тяжкі періоди і не тільки регулювання економіки, соціальної та політичної сфери є дуже істотними.

Наступною кризою, що зародилася в США і сколихнула всю світову фінансову систему, була криза 2007-2009 років.

Одна модель, яка використовується співробітниками Федеральної резервної системи, оцінює, що накопичувальна втрата випуску продукції відносно потенціалу протягом періоду становила приблизно 1 квартал року макроекономічного виробництва [16, с. 6].

Це може бути пов'язано зі зниженням обсягів інвестування, динамізмом бізнесу та прихильністю робочої сили, спричиненою дефіцитом сукупного попиту. Насправді багато факторів сприяли нестійкості та крихкості докризової фінансової системи. Але серед них явно простежувалася недосконалість регулювання та нагляду держави.

Великі банківські фірми мали недостатній рівень високоякісного капіталу, надмірні обсяги короткострокового, оптового фінансування, занадто мало високоякісних, ліквідних активів, неадекватні системи вимірювання та управління ризиками. Системно важливі небанківські фінансові фірми, невдача яких може загрожувати стабільності фінансової системи, фактично були поза межами регуляторного периметра. Уряди не мали режимів прийняття рішень, які могли б забезпечити впорядковану резолюцію системно важливої фінансової фірми. Тіньовий банкінг – який фінансував довгострокові активи з короткостроковими оптовими зобов'язаннями – піддавав фінансовій системі загальний спадний рух.

Вже до осені 2008 року стало зрозуміло, що ці великі, підробно регульовані фінансові фірми загрожують фінансовій стабільності. Американська міжнародна група (AIG) отримала пряму підтримку уряду. Два великих незалежних

інвестиційних банки перетворилися на банківські холдингові компанії щоб здобути довіру до ринку через вплив регуляторного нагляду з боку Федеральної резервної системи. Відсутність варіантів для впорядкованого вирішення постала перед обличчям у випадку з Lehman Brothers, банкрутство якого у вересні перевело фінансову кризу в найгострішу фазу [109].

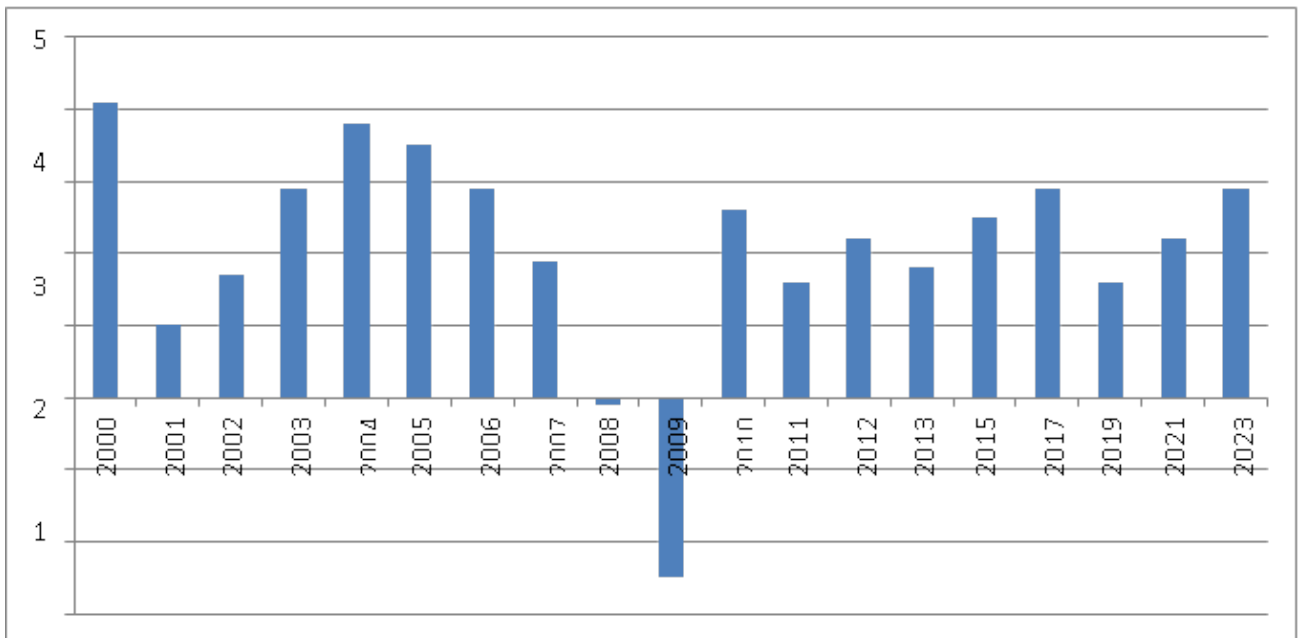
На відміну від деяких банківських криз минулого, прямі зв'язки між великими фінансовими фірмами становили лише частину проблеми. Основу кризи складали наслідки поширення фінансових проблем серед фірм, що володіють схожими активами, зокрема торговими активами, а також вилучення значної частини короткострокового оптового фінансування, на яке багато великих фінансових фірм та тіньова банківська система почали покладатися. Важливо зазначити, що чим більша фірма з великою кількістю торгових активів та обіговим фінансуванням, тим більша загроза для фінансової системи. До жовтня 2008 року стало зрозуміло, що фінансова система країни стикається не лише з серйозними проблемами ліквідності, а й із кризою платоспроможності. У відповідь на це Конгрес прийняв Програму усунення проблемних активів, а міністр Генрі Полсон наполягав на введенні урядового капіталу до найбільших фінансових фірм країни та багатьох менших банківських установ.

Цей перший крок до стабільності був посилений на початку 2009 року, коли секретар Тімоті Гейтнер ініціював проведення стрес-тесту. Ціль тесту полягала в тому, щоб визначити, який капітал необхідний цим фірмам для збереження життєздатності фінансових посередників і, що важливо, для передачі цієї інформації ринкам. Протягом наступних місяців Федеральний резерв зобов'язав фірми залучити достатню кількість приватного капіталу для заміни урядового фінансування та дотримання мінімальних рівнів капіталу, встановлених в результаті стрес-тестування [21, с. 59].

До кінця 2009 року фінансова система США була стабілізована, але це стало можливим лише завдяки значним вкладенням платників податків, додатковій підтримці кредитних коштів і різноманітним гарантіям від Федерального резерву, Казначейства та Федеральної корпорації з страхування

вкладів (FDIC) – як для банків, так і для небанківських фінансових суб'єктів. Протягом 2009 року дискусії і дебати не обмежувалися лише суперечностями між політичними партіями — вони також відбувалися всередині них. Основна думка, що лежала в центрі публічної дискусії, полягала в необхідності реформи фінансової системи, щоб уникнути повторного використання податків для порятунку великих фінансових установ.

Менше ніж через десять років після того, як США стали епіцентром глобальної фінансової кризи, Сполучені Штати сьогодні мають найпотужнішу та найбільш розширену фінансову систему серед усіх великих світових економік (рис. 2.11).

Рис. 2.11. Річний приріст реального ВВП США, у % до попереднього року

Джерело: [129]

Показники кредитного дефолту (CDS) та інші ринкові індекси свідчать про те, що інвестори продовжують вірити в платоспроможність великих американських банків навіть після останніх періодів глобальної фінансової нестабільності.

Стабільність і довіра до фінансового ринку американських банків стали основою для розширення їхньої кредитної діяльності. Протягом останніх років темпи зростання кредитів повернулися до показників, характерних для докризового періоду.

Ситуація у фінансовій системі США зазнала значних змін завдяки низці ключових факторів. Передусім, оперативні та масштабні заходи, впроваджені американською владою, зіграли вирішальну роль. Наприкінці 2008 року адміністрація Буша, а на початку 2009 року адміністрація Обами здійснили низку рішучих дій, які дозволили стабілізувати банківський сектор і сприяти його швидкому відновленню.

Процес рекапіталізації відбувся досить швидко, попри необхідність дострокового врахування як реальних, так і потенційних втрат. Потужні заходи грошово-кредитної політики, ліквідні програми Федеральної резервної системи, а також гарантії FDIC щодо банківської заборгованості запобігли подальшій дестабілізації фінансової системи. Додатково, значний фіскальний стимул 2009 року допоміг уникнути перетворення Великої рецесії на глибоку економічну депресію.

Також важливу роль відіграли регуляторні реформи, які почали впроваджувати ще під час кризи. Ці реформи посилювали фінансові позиції великих банків у питаннях управління капіталом, ліквідністю та ризиками. З часом до системно важливих установ застосовувалися дедалі жорсткіші регуляторні вимоги.

Новий підхід до регулювання мав на меті дві основні цілі. Перша – забезпечити, щоб найбільші фінансові установи могли ефективно працювати навіть у періоди значного стресу, продовжуючи надавати кредити домогосподарствам і підприємствам. Друга – зменшити ризик надмірної залежності від урядової допомоги у разі кризових ситуацій. Надмірна підтримка великих банків могла б створити моральну загрозу, адже інші учасники ринку розраховували б на допомогу влади, навіть якщо ризики значно перевищували допустимі межі.

Щоб уникнути цих викликів, регуляторна політика орієнтована на підвищення стійкості великих банків і можливість врегулювання їхніх проблем у разі необхідності. Це передбачає чотири основні напрямки: посилення

капітальних вимог, підвищення ліквідності, вдосконалення управління ризиками та ефективного планування на випадок банкрутства.

Протягом останнього десятиліття ці заходи стали важливим елементом формування більш стійкої фінансової системи, здатної ефективно реагувати на виклики та підтримувати стабільність економіки.

Капітал є ключовим елементом для забезпечення стійкості банківської системи, хоча його ефективність залежить від взаємодії з іншими регуляторними механізмами. У США протягом останніх десятиліть банківське регулювання охоплювало як коефіцієнт важеля, так і капітальні вимоги на основі ризику, що дозволяло охоплювати широкий спектр можливих фінансових втрат. Після кризи ці вимоги були посилені, доповнені програмою стрес-тестування для великих банків.

Сучасний режим капіталу, що базується на ризику, включає три ключові компоненти: мінімальні вимоги, буферний капітал і надбавку для системно важливих банків. Мінімальна вимога забезпечує базовий рівень капіталу, необхідний для збереження довіри клієнтів і контрагентів. Падіння нижче цього рівня викликає жорсткі регуляторні санкції, які мають на меті швидко відновити капітал. Буферний капітал створений для захисту банків під час економічного спаду, дозволяючи їм уникати серйозних втрат і підтримувати кредитування. Надбавка для глобально системно важливих банків (G-SIB) спрямована на зниження ймовірності їхнього банкрутства та зменшення його можливого впливу на фінансову систему.

Ліквідність стала ще однією важливою складовою регуляторного режиму. Під час кризи виявилось, що ліквідність активів може зникнути майже миттєво. Це призвело до впровадження таких механізмів, як коефіцієнт покриття ліквідності (LCR) і чистий стабільний коефіцієнт фінансування (NSFR). LCR вимагає, щоб банки мали достатньо високоякісних ліквідних активів для покриття відтоків протягом 30 днів стресового сценарію, а NSFR забезпечує стійкість до ризиків короткострокового фінансування.

Управління ризиками також зазнало суттєвих змін. Під час кризи багато банків виявили серйозні прогалини у відстеженні своїх ризиків. Зараз ці прогалини значною мірою закрито завдяки впровадженню щорічних стрес-тестів і вимог до вдосконалення інформаційних систем.

Значущою частиною післякризового режиму стало створення планів вирішення банкрутства великих банків. Ці заходи спрямовані на запобігання ситуаціям, коли уряд змушений рятувати банки коштом платників податків.

Паралельно з регулюванням банківського сектора, антикризова політика США включала антициклічні заходи в економіці. Зокрема, уряд посилив фінансування інфраструктурних проєктів, розширив страхові виплати по безробіттю, підтримував зайнятість у державному секторі та створив програми професійної освіти. Особливу увагу приділяли молоді, адже ця категорія населення найчастіше стикається з безробіттям, що підвищує ризики соціальних проблем.

Координація між державними установами для розробки та реалізації фінансово-економічної політики також відіграла важливу роль. План стимулювання економіки, запропонований адміністрацією Обама у 2009 році, дозволив створити до 4 мільйонів нових робочих місць і стабілізувати банківський сектор, що стало прикладом ефективної антикризової стратегії.

Сучасне антикризове регулювання економіки поєднує адміністративні та економічні методи. Адміністративний підхід передбачає використання законодавчих інструментів, таких як розробка нормативної бази, контроль за діяльністю суб'єктів господарювання та застосування санкцій. Економічні методи базуються на використанні ринкових механізмів, включаючи податкову і монетарну політику, валютний контроль та регулювання відносин власності. Вибір методів залежить від стадії економічного циклу, акцентуючи увагу на стабілізації або поживленні економіки. Основними інструментами регулювання є операції на відкритих ринках, регулювання процентних ставок та встановлення норм обов'язкових резервів.

Різні країни застосовують свої підходи до антикризового управління. У Європейському Союзі це зазвичай включає вдосконалення банківської системи та податкового законодавства, скорочення імпорту, контроль за інфляцією, формування резервних фондів та підтримку інновацій і туризму. У США акцент робиться на створенні нових робочих місць, особливо для молоді, розробці регіональних програм розвитку та посиленні банківського регулювання через стрес-тести та контроль за резервами. Кожна країна адаптує свої дії до специфіки економічних і соціальних умов, що дозволяє мінімізувати наслідки криз і забезпечити економічну стабільність.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЇ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ

3.1. Проблеми вдосконалення державної антикризової політики

У сучасних умовах глобалізації та економічного розвитку жодна країна не може уникнути впливу економічних спадів, що періодично виникають у різних куточках світу й мають різноманітні причини. Власне, економічний спад є природною складовою розвитку соціально-економічних систем. Події, пов'язані зі зростанням чи спадами економіки, можуть траплятися за будь-яких соціально-економічних обставин, незалежно від особливостей державного устрою чи типу правління. Отже, ефективність роботи уряду значною мірою залежить від того, наскільки управлінська діяльність здатна відповідати викликам кризи.

Сучасні кризи суттєво відрізняються від тих, що спостерігалися у минулих століттях. Їхній характер еволюціонує, і це впливає на зміст антикризових заходів, що адаптуються до нових умов. У розвинених країнах економіка сьогодні переважно постіндустріальна, де головна роль належить сектору послуг, а особливо фінансовій сфері. Саме фінансовий сектор, що стрімко розширюється у глобальних масштабах, дедалі більше віддаляється від реального виробництва, стає джерелом кризових явищ. Поглиблення дисбалансу між цими секторами створює передумови для фінансово-економічних криз, подібних до тієї, яку спостерігали нещодавно.

Ще однією особливістю сучасного економічного розвитку є неконтрольоване розширення фінансового сектору та зростання обсягів грошової маси, що сприяє формуванню значного спекулятивного капіталу. Цей капітал потребує нових сфер для реалізації, що дестабілізує ринкові відносини. Результатом є різке й необґрунтоване зростання цін на активи під впливом спекулятивних процесів.

Ключовими характеристиками сучасної економіки є виклики, з якими стикаються національні економіки. Трансформація бізнес-процесів,

спрямованих на зростання капіталізації, стала показником ефективності управління компаніями. Водночас зростання нерівності, накопичення нових боргів і створення нових фінансових інструментів вказують на перспективу нових криз, які, за словами Жака Атталі, будуть глибшими, багатосторонніми й інтегрованими, спираючись на досягнення телекомунікаційних технологій.

Сучасні підходи до антикризової політики дозволяють зробити кризи більш передбачуваними й контрольованими. Важливо, щоб уряди та міжнародні організації врахували уроки нинішніх криз для розробки більш ефективних механізмів антикризового реагування. Проте схожість між сьогоднішніми кризами та, наприклад, Великою депресією свідчить про недостатнє засвоєння досвіду минулого, що частково пояснюється домінуванням економічних теорій, які мали популярність упродовж останніх тридцяти років.

Враховуючи наведені аргументи, можна виділити кілька ключових уроків, які необхідно засвоїти з попередніх економічних спадів:

1. Розвиток довгострокового капіталу, спрямованого на підтримку реального сектору економіки, з акцентом на створення основних принципів і інструментів для його ефективної реалізації;
2. Створення стійкої фінансово-економічної системи і механізмів транснаціонального управління, що забезпечуватимуть стабільність світової економіки;
3. Посилення вимог до кредитної політики банків, щоб зменшити ризики фінансових криз;
4. Диверсифікація економіки, спрямована на зниження залежності від обмеженого числа секторів;
5. Розвиток ринку комунікаційних технологій, які відіграють ключову роль у сучасній економіці;
6. Скорочення зовнішніх запозичень та уникнення нових боргів для зменшення залежності від іноземного капіталу і зниження боргового навантаження;

7. Зниження зовнішніх боргів з метою послаблення впливу зовнішніх чинників і запобігання використанню валютних резервів для їх погашення;

8. Відмова від монополії долара США як єдиної міжнародної резервної валюти, що обмежить можливості його неконтрольованої емісії;

9. Оптимізація соціальних витрат, яка дозволить зменшити дефіцит бюджету і стримати інфляцію.

На сучасному етапі кризи часто виникають через дисбаланс між фінансовим і реальним секторами економіки, а також недостатній контроль за спекулятивними процесами.

Державне антикризове регулювання передбачає проактивне прогнозування та моніторинг кризових явищ, аналіз їх причин і наслідків, а також постійне вдосконалення інструментів для мінімізації негативних впливів.

Однією з основних причин глобальної фінансово-економічної кризи 2008 року стала недосконалість регуляторної політики, особливо у фінансовому секторі. Тоді широко розповсюджувалася думка про «неможливість вирішення поточної кризи», що здебільшого базувалося на філософському, а не структурному підґрунті. Це підкреслює необхідність розширення й оптимізації державного антикризового регулювання.

Хоча економічна політика кожної країни має свої унікальні риси, залежно від масштабу та особливостей кризи, доцільно сформувавши універсальний набір критеріїв і інструментів, які можуть бути застосовані в різних національних контекстах.

Ось перефразований текст з унікальністю, яка відповідає зазначеним вимогам:

Ключові напрями реалізації антикризових заходів для реального та фінансового секторів економіки, спрямовані на створення сприятливих умов для економічного розвитку, можна звести до наступного [31, с. 56]:

1. Фінансова підтримка підприємств реального сектору економіки, яка включає:

- забезпечення кредитами;

- збільшення капіталізації компаній;
- розширення систем державних гарантій;
- пряме фінансування за рахунок бюджету.

2. Оптимізація податкового навантаження на бізнес, що передбачає:

- зменшення ставок на корпоративні та непрямі податки, а також скасування окремих видів оподаткування;

- впровадження диференційованих ставок оподаткування;
- зниження розмірів мит і скасування деяких видів митних платежів;
- спрощення податкових процедур та забезпечення прозорості;
- сприяння створенню конкурентного середовища.

3. Підвищення сукупного попиту, що включає:

- скорочення ставок непрямих податків і використання диференційованих податкових ставок;

- зменшення ставок особистого прибуткового податку;

- розширення державного замовлення та попиту з боку державних органів;

- впровадження заходів спонсорської підтримки;
- стимулювання внутрішнього споживання.

4. Зниження рівня соціальної напруги, зокрема через:

- фінансову підтримку і розширення обсягів соціальних програм;
- збільшення виплат допомоги по безробіттю;
- реалізацію програм зайнятості населення;
- організацію спеціалізованих тренінгів для працівників.

5. Інвестування у науку та інновації, зокрема:

- розвиток енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій;
- стимулювання інноваційної діяльності.

Необхідно підкреслити, що при розробленні антикризової стратегії важливо враховувати характерні особливості кризи. Застосування антикризових заходів сприяє інноваціям, стимулює досягнення у науці та техніці, а також сприяє впровадженню сучасних управлінських підходів.

Для мінімізації негативного впливу криз та збереження позитивної динаміки економічного розвитку антикризові заходи повинні охоплювати як довгострокові, так і короткострокові цілі. Їх реалізація повинна здійснюватися як на національному, так і на регіональному рівнях, а також бути узгодженою з антикризовими ініціативами на великих підприємствах. У протилежному випадку ефективність державної антикризової політики може бути під загрозою, а вкладення фінансових ресурсів – марними.

Після завершення впровадження антикризових заходів необхідно проводити їх всебічну оцінку. Це включає аналіз доцільності кожного з кроків і ефективності застосованих механізмів державного регулювання.

Варто зазначити, що під час економічного спаду держава не завжди здатна об'єктивно визначити, який рівень підтримки потребує кожна галузь економіки та які стратегічні цілі слід ставити на довгострокову перспективу. У подібних умовах основний акцент робиться на великому бізнесі, який функціонує в традиційних секторах економіки.

Щодо новітніх галузей економіки, то інформація про їх стан зазвичай є фрагментарною та неактуальною. Це часто призводить до того, що більша частина підтримки спрямовується на великий бізнес, навіть якщо окремі його напрями діяльності виявляються збитковими. Тим часом інноваційні сфери отримують лише незначний обсяг ресурсів. У такій ситуації представники бізнесу та громадськості недостатньо обізнані про суть, послідовність та результати антикризових дій, що були запроваджені.

Відсутність якісного зворотного зв'язку з боку суспільства та бізнесу негативно впливає на якість і результативність заходів. Хоча певні аргументи на користь обмеження доступу до інформації існують, це сприяє збільшенню прибутків тих компаній, які отримують особливу увагу з боку державних органів. У результаті ресурси можуть бути витрачені на підтримку традиційних галузей з низькою ефективністю через застарілі технології, що спотворює антикризову політику та ускладнює її адаптацію до умов посткризового періоду.

Невідповідність між антикризовими заходами та довгостроковими цілями розвитку підвищує ризик руйнування системи державного регулювання та знижує конкурентоспроможність економіки, що супроводжується зростанням невпевненості та іншими негативними наслідками.

Існують також одноразові заходи підтримки, такі як збільшення капіталізації чи викуп облігацій, які часто не виправдовують очікувань і створюють ризики для одержувачів ресурсів. Такі дії, хоча й тимчасово допомагають підприємствам, можуть негативно впливати на загальну ефективність.

Крім того, антикризові заходи, що кардинально змінюють правила функціонування економіки, часто запроваджуються без чіткого визначення тривалості їх дії або умов, за яких вони будуть завершені.

Таким чином, для уникнення проблем, пов'язаних з антикризовими заходами, необхідно ретельно контролювати отримувачів підтримки. Зокрема, монопольним підприємствам слід рекомендувати запобігати необґрунтованому зростанню цін, впроваджувати сучасні технології виробництва та забезпечувати конкурентоспроможність продукції. Ці вимоги мають бути прозорими і загальнодоступними, інакше ризики державного патронажу та корупції значно зростають.

Більше того, чим прозорішими є антикризові заходи, тим вищою буде довіра до держави. Це, своєю чергою, створить атмосферу позитивних очікувань, сприятиме підвищенню ефективності заходів та забезпечить плавний перехід до етапу економічного зростання.

3.2. Напрями реалізації важливих антикризових стратегій розвинених країн

15 жовтня 2019 року Міжнародний валютний фонд (МВФ) представив звіт, у якому зазначив, що темпи глобального економічного зростання досягли

найнижчого рівня з часів фінансової кризи. За прогнозами, зростання світової економіки у 2019 році становитиме лише 3%, що менше за липневі очікування у 3,2% та демонструє суттєве уповільнення порівняно з двома попередніми роками.

Основними причинами такого спаду, на думку МВФ, є торговельні війни, невизначеність щодо виходу Великої Британії з ЄС та геополітичні конфлікти. У звіті також зазначено, що при такому низькому рівні економічного зростання державам необхідно уникати помилок у політиці.

У розвинених економіках темпи зростання скоротилися з 2,3% у 2018 році до 1,7% у 2019 році. Наприклад, у США після завершення ефекту від податкових реформ 2017 року прогнозується спад зростання з 2,9% до 2,4%. У Великій Британії, де питання Brexit створило додаткові виклики для бізнесу, очікується зростання лише на 1,2%, у порівнянні з 1,4% роком раніше.

Щодо інших країн, в Індії очікується економічний приріст, здатний підтримати глобальну економіку у 2020 році. Натомість у Німеччині, яка постраждала через кризу в автомобільній промисловості, прогнозоване зростання складає лише 0,5% порівняно з 1,5% у 2018 році. У Китаї темпи економічного зростання знижуються з 6,6% до 6,1%.

МВФ підкреслює, що політика центральних банків, яка включає низькі процентні ставки та інші монетарні інструменти, допомогла мінімізувати негативні наслідки спаду. Без цих заходів зростання світової економіки могло б бути на 0,5% нижчим. Однак у Фонді попереджають, що використання обмежених резервів центральними банками може призвести до нестачі ресурсів у разі погіршення економічної ситуації.

Важливим є також те, що Світова організація торгівлі (СОТ) переглянула свої економічні прогнози, посиляючись на ті ж виклики – торговельні конфлікти, Brexit та інші фактори.

МВФ очікує, що у 2020 році глобальна економіка може зрости до 3,4%, але ризики залишаються високими. Основні залежності стосуються відновлення економік, таких як Індія, Аргентина, Туреччина та Іран. Водночас Фонд

застерігає, що негативні політичні рішення, такі як вихід Великобританії без угоди чи загострення торговельних суперечок, можуть мати серйозний вплив на глобальні настрої, економічне зростання та зайнятість.

Загалом, у 2019 році динаміка економічної активності залишалася слабкою через напруження у торгівлі, технологічні конфлікти між США та Китаєм, а також затяжну невизначеність із Brexit. У той час, як економіки США та Японії показали кращі результати, ніж очікувалося, а негативний вплив нових екологічних норм у Європі зменшився, показники країн, що розвиваються, залишаються змішаними. Наприклад, хоча Китай продемонстрував сильні результати у першому кварталі 2019 року, у другому спостерігалось ослаблення економічної активності.

Результати економічної активності у країнах Азії, що розвиваються, та Латинській Америці виявилися доволі невтішними. Загальні дані демонструють слабкий глобальний попит, зокрема в сфері фіксованих інвестицій. У першому кварталі зростання ВВП у США та Великій Британії частково було зумовлене нагромадженням непроданих товарних запасів, тоді як слабкий імпорт у Китаї та Японії сприяв зростанню внутрішнього виробництва.

У галузевому розрізі спостерігалось уповільнення виробничої діяльності, яка вже з початку 2018 року демонструє негативну динаміку. Це відображає зменшення витрат на машини та обладнання, а також зниження споживчого попиту на товари тривалого користування, такі як автомобілі. Активність у сфері послуг була стабільною, однак споживачі та бізнес продовжують стримувати великі витрати через зростаючу політичну невизначеність.

Політичні чинники відіграли важливу роль у формуванні цих тенденцій, впливаючи на ринкові настрої та довіру бізнесу. Хоча у квітні було оголошено про продовження строків Brexit, це лише тимчасово стабілізувало ситуацію. У травні підвищення напруги у торговельних відносинах, побоювання щодо технологічних поставок та санкції США проти Ірану призвели до зниження ринкової впевненості. Водночас червневий саміт G20, на якому США та Китай

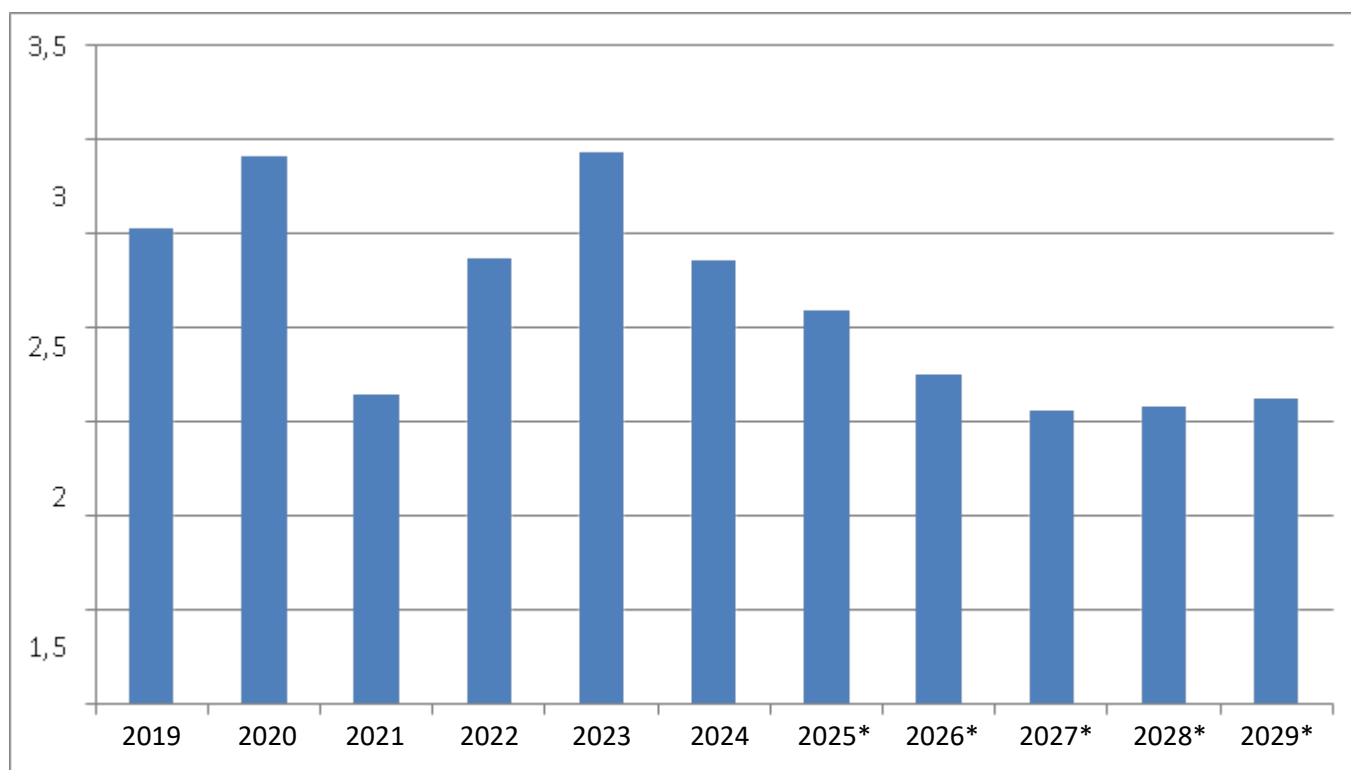
домовилися відновити переговори та уникнути подальшого підвищення тарифів, сприяв покращенню настроїв на ринку.

Прогнози МВФ на 2025 рік передбачають глобальне зростання на рівні 3,2%, із можливим покращенням до 3,5% у 2026 році. Однак ці прогнози знижені на 0,1 процентного пункту порівняно з квітнем 2023 року. Економічні перспективи враховують зростання тарифів на китайський експорт до США з 10% до 25%, а також відповідні дії Китаю.

Зростання у 2025 році залежатиме від кількох ключових факторів:

- збереження позитивної динаміки на фінансових ринках;
- стабілізація в економіках, що перебувають у напруженому стані, як-от Аргентина та Туреччина;
- уникнення подальших криз у таких країнах, як Іран та Венесуела.

Близько 70% прогнозованого приросту глобальної економіки у 2025 році припадає на відновлення у країнах, які наразі переживають економічні труднощі. Для розвинених економік прогнозується зростання на рівні 1,7%.

Рис. 3.1. Динаміка зміни ставки реального ВВП США, у % до попереднього року (в т.ч. за прогнозами)

Джерело: [13,56,94]

У Сполучених Штатах до кінця 2025 року очікується зростання на рівні 2,6%, яке може знизитися до 1,9% у 2026 році у зв'язку з поступовим завершенням дії фіскального стимулу. Вищі показники першого кварталу 2023 року сприяли перегляду прогнозів для США у бік підвищення.

Незважаючи на значні надходження завдяки потужному експорту та накопиченню запасів, внутрішній попит у США виявився слабшим, ніж очікувалося. Зменшення обсягів імпорту також частково пояснюється впливом тарифної політики, що свідчить про ймовірне уповільнення темпів економічного зростання протягом решти року.

Уряд США, базуючись на досвіді попередніх криз, розробив низку антикризових заходів для підтримки темпів економічного розвитку та попередження кризових явищ:

1. Коригування балансів Федеральної резервної системи (ФРС)

При швидкому зростанні обсягів резервів продаж казначейських облігацій ускладнюється, а надлишок резервних активів у банках дозволяє швидше здійснювати розрахунки, що стимулює бізнес.

2. Регулювання обмінного курсу долара

Механізми стимулювання експорту сприяють зростанню національної економіки, тоді як контроль над інфляцією підтримує стабільність.

3. Зниження обсягів запозичень

Підвищення цін на активи та зростання доходів власників активів стимулюють сукупний попит, що сприяє ефективному зниженню інфляційного тиску.

4. Фінансова стимуляція

У кризові періоди уряд проводить політику, спрямовану на збільшення державних видатків та зниження податкового тиску для стимулювання витрат населення і бізнесу.

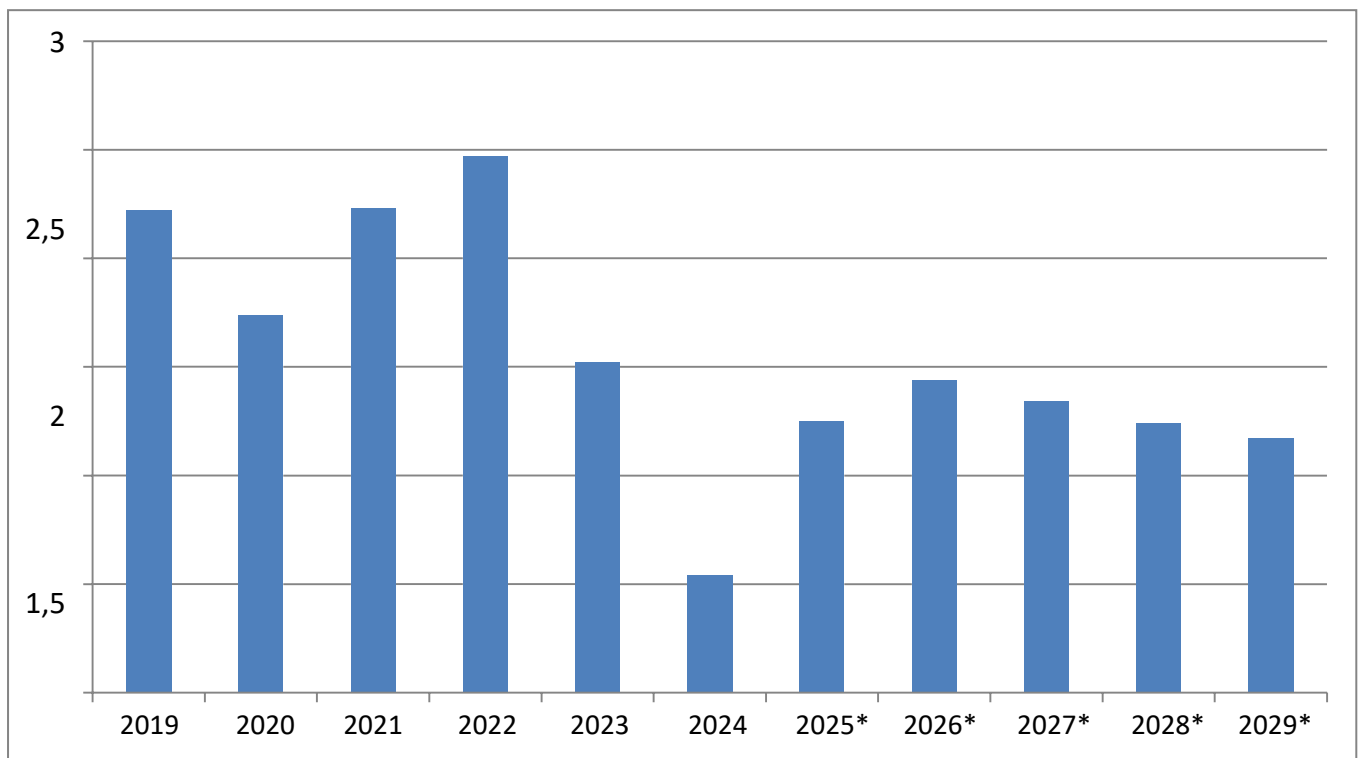
5. Політика кількісного пом'якшення (QE)

Нетрадиційна монетарна політика передбачає купівлю Центральними банками фінансових активів для залучення додаткових коштів в економіку. Цей

інструмент дозволяє знизити облікову ставку, підтримати фінансову активність та ринок нерухомості.

Заходи антикризової політики США спрямовані на збереження стабільності глобальної фінансово-економічної системи, зосереджуючись переважно на коригуванні її функціональних характеристик без проведення значних структурних реформ.

На 2025 рік прогнозується зростання економіки Євросони на рівні 1,3%, із покращенням до 1,6% у 2026 році. Прогнози для Німеччини переглядаються через слабший зовнішній попит, тоді як у Франції очікується підтримка зростання за рахунок фіскальних заходів. Прогноз для Італії залишається невизначеним через фіскальну нестабільність, що впливає на інвестиції та внутрішній попит.

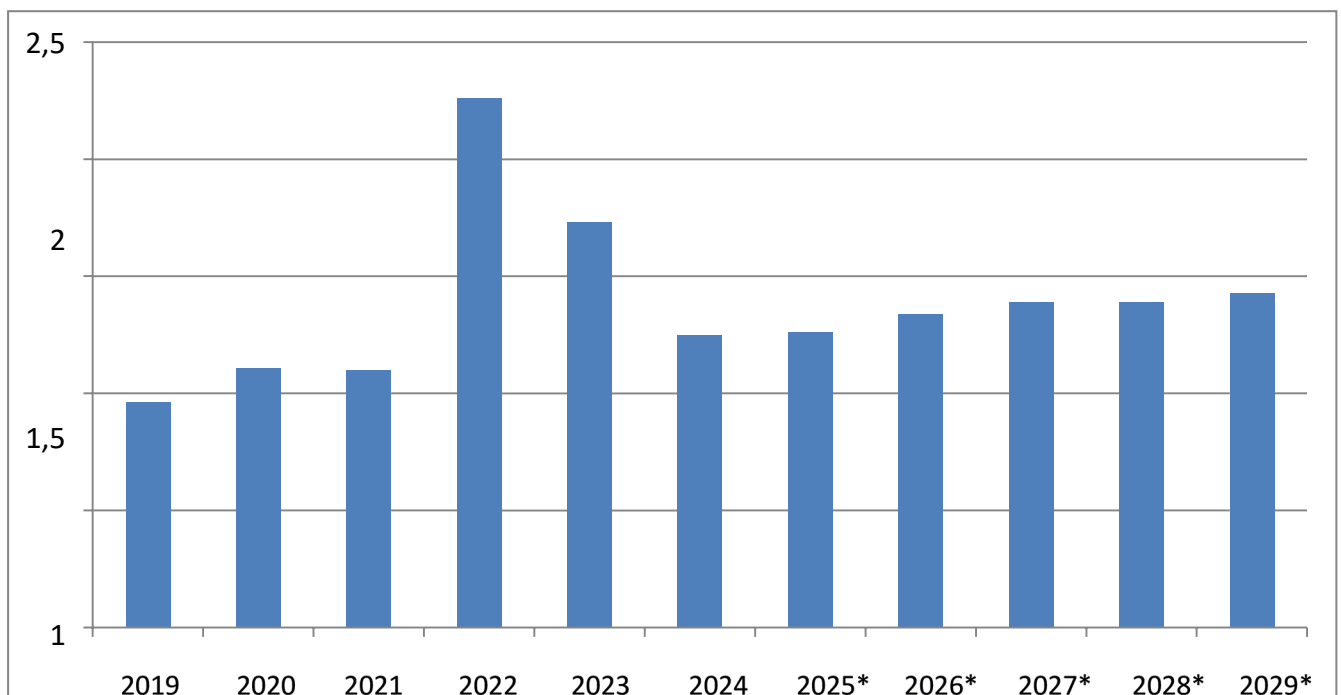

Рис. 3.2. Динаміка зміни ставки реального ВВП Німеччини, у % до попереднього року (у тому числі за прогнозами)

Джерело: [13,56,94].

Аналізуючи представлені дані, можна зробити висновок, що економіка Німеччини залишається стабільною з тенденцією до поступового зростання ВВП

до 2029 року, хоча прогнозовані показники все ще нижчі за рівень 2019-2022 років. Німеччина, як одна з провідних соціальних ринкових економік світу, продовжує демонструвати високий рівень економічного розвитку. Однією з ключових галузей є автомобільне виробництво, яке відіграє вагомую роль у формуванні економічної потужності країни. Такі провідні компанії, як Daimler, Volkswagen та BMW, займають стратегічні позиції на глобальному ринку. Їхні інноваційні розробки та високі стандарти якості дозволяють залишатися конкурентоспроможними, приносячи мільярдні доходи. Цей сектор відіграє вирішальну роль у формуванні державного бюджету та забезпеченні зайнятості, створюючи базу для подальшого зростання економіки. Попри виклики, пов'язані з глобальною економічною невизначеністю та енергетичними трансформаціями, автомобільна галузь Німеччини залишається рушієм інновацій і розвитку, що дозволяє країні утримувати провідні позиції у світовій економіці.

Рис. 3.3. Динаміка зміни ставки реального ВВП Франції, у % до попереднього року (у тому числі за прогнозами)

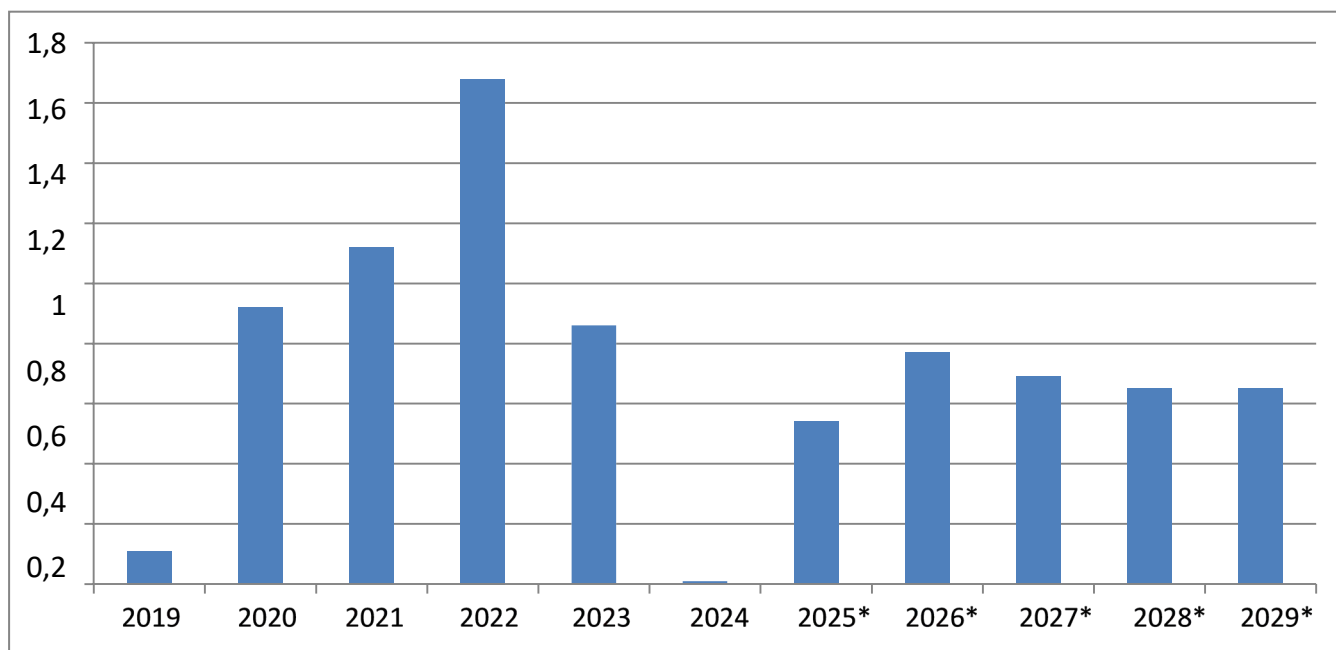
Джерело: [13,56,94].

Франція, як одна з провідних економічно розвинених країн світу, зазнала значного впливу фінансової кризи 2008 року. Особливим викликом стало

зростання рівня безробіття, яке, на відміну від сусідніх країн, тривало значно довше. Невтішна ситуація на ринку праці в 2010-х роках частково пояснюється впливом кризи Єврозони, яка особливо сильно позначилася на країнах Південної Європи, таких як Іспанія, Португалія та Італія, і спричинила загальний спад у ЄС.

Проте Франція, завдяки масштабним реформам та державній політиці підтримки економіки, поступово стабілізувала ситуацію. Серед ключових заходів були фіскальні стимули, спрямовані на розвиток бізнесу, створення робочих місць і посилення соціального захисту. Згідно з прогнозами, економіка Франції стабільно зростатиме до 2029 року. Це зростання базується на підтримці державних інвестицій у новітні технології, сталий розвиток та покращення умов для підприємництва. Водночас реалізація фіскальних заходів і подальші структурні реформи можуть забезпечити поступове покращення ситуації на ринку праці та сприяти зниженню рівня безробіття. Таким чином, Франція поступово зміцнює свої позиції у глобальній економіці, роблячи акцент на стійкому розвитку та інноваціях.

Рис. 3.4. Динаміка зміни ставки реального ВВП Італії, у % до попереднього року (у тому числі за прогнозами)

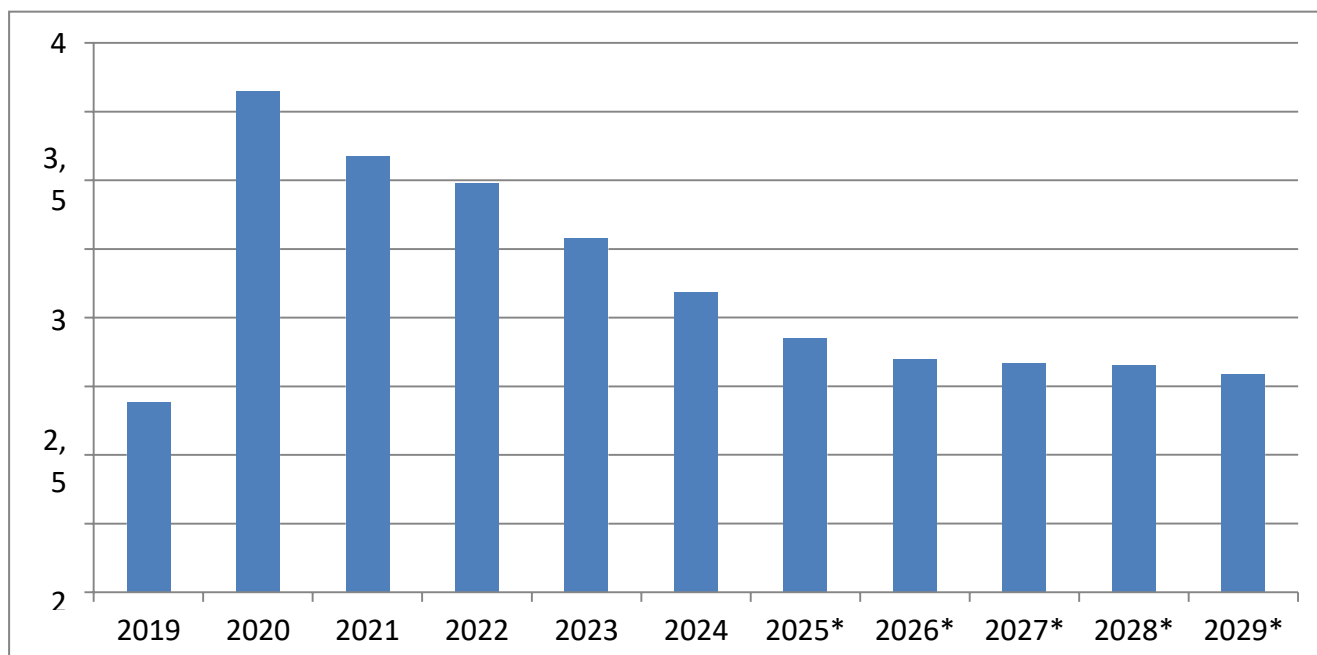
Джерело: [13,56,94].

Економіка Італії є однією з найбільш розвинених у світі, завдяки сильному промисловому сектору, який допоміг країні зайняти місце серед членів G7, G8 та Європейського Союзу. Після Другої світової війни Італія пережила значний економічний підйом завдяки допомозі з боку країн "Вільного світу", які прагнули посилити позиції некомуністичних країн у часи холодної війни. Проте цей період економічного процвітання був перерваний світовими фінансовими кризами, а особливо економічним спадом після 2008 року.

У період з 2007 по 2011 роки Італія зіткнулася з численними економічними труднощами, що негативно позначилися на її економіці: заборгованість (Італія має значний рівень державного боргу, що постійно зростає через нездатність забезпечити стабільність бюджету, а також через загальне зниження ВВП); проблеми з інвесторами (через високе відношення боргу до ВВП інвестори сумніваються в спроможності країни своєчасно погашати боргові зобов'язання без додаткової заборгованості); вплив на загальне зростання ВВП (зменшення ВВП поглиблює боргову проблему, оскільки фінансові труднощі обмежують можливості Італії для інвестицій у важливі сектори економіки).

Економічна ситуація в Італії підкреслює необхідність структурних реформ, які можуть покращити інвестиційний клімат, забезпечити стійкість бюджетних процесів і зменшити рівень державного боргу, забезпечуючи таким чином основу для стабільного економічного зростання в майбутньому.

У контексті прогнозів було відзначено позитивні ознаки зростання в Іспанії, що демонструє високі інвестиції на тлі слабкого імпорту на початку року. Ці фактори вказують на неоднорідність ситуації в країнах Єврозони, де різні країни переживають по-різному глобальні економічні виклики (р. 3.5).

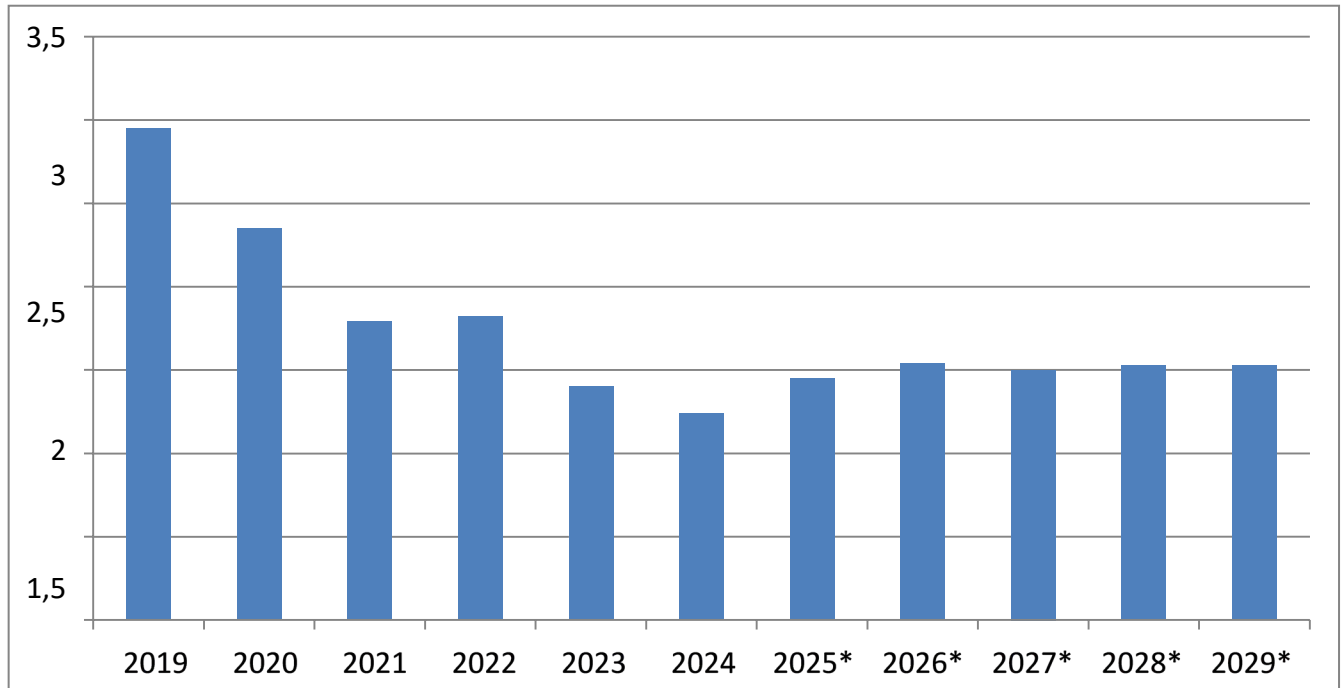
Рис. 3.5. Динаміка зміни ставки реального ВВП Іспанії, у відсотках до попереднього року (у тому числі за прогнозами)

Джерело: [13,56,94].

Іспанія є важливим учасником Європейського Союзу та Світової організації торгівлі, а її економіка вважається однією з ключових у світі. Однак останні роки країна стикалася з тривалою економічною кризою. Глобальна фінансова криза 2008 року та боргова криза в Єврозоні значно вплинули на економіку Іспанії, створивши довгострокові виклики, які ще потрібно подолати. Однією з головних проблем залишається високий рівень безробіття, який зростає протягом багатьох років, особливо після 2008 року. Іспанія має один із найвищих показників безробіття в Європі, поступаючись лише Греції.

Іспанія стимулює зростання економіки через збільшення експорту та зменшення рівня імпорту. Цей підхід застосовувався відразу після фінансової кризи для підвищення економічної ефективності. Експорт Іспанії досяг рівнів, які були перед кризою, і продовжує зростати протягом багатьох років. Завдяки цьому країна стала одним із найбільших світових експортерів. Попри економічний спад, спричинений кризами, Іспанія зараз поступово відновлюється, а прогнози щодо її майбутнього є досить позитивними. У 2014 році Іспанія входила до числа країн із найвищим ВВП у світі.

Щодо Сполученого Королівства, очікується його зростання на 1,3% до кінця 2024 року та на 1,4% у 2025 році. Проте ВВП у 2024 році зафіксував значне скорочення, що вказує на економічні труднощі (рис. 3.6):

Рис. 3.6. Динаміка зміни ставки реального ВВП Великої Британії, у % до попереднього року (у тому числі за прогнозами)

Джерело: [13,56,94].

Спад ВВП частково пояснюється діяльністю основних виробників автомобілів, які проводять щорічні перерви у виробництві в рамках планів дій, пов'язаних із Brexit. Прогнози вказують на можливість впорядкованого виходу Великої Британії з ЄС із поступовим переходом до нового режиму, проте остаточна форма Brexit залишається невизначеною.

Загалом, очікується, що економіка Євросони продовжить зростання у 2025 році завдяки відновленню зовнішнього попиту. Тимчасові фактори, такі як проблеми з реєстрацією автомобілів у Німеччині та вуличні протести у Франції, поступово втрачають вплив.

Кожна країна ЄС обрала свій шлях для подолання економічної кризи, проте антикризові заходи в основному мають спільний характер, оскільки ЄС діє як єдиний механізм підтримки.

У 2010 році країни Єврозони створили Європейський стабілізаційний механізм (ЄСМ) — спеціальний фонд, що забезпечує фінансову стабільність у регіоні. Фонд надає фінансову допомогу країнам, які переживають кризу. Кредит через ЄСМ можна отримати в розмірі до 500 мільярдів євро, а загальний капітал фонду становить 700 мільярдів євро, з яких країни-члени внесли 80 мільярдів євро. Структуру учасників та їхні частки можна переглянути в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Участь країн-членів Єврозони в ЄСМ

Країна	Частка участі у вкладеному капіталі, (%)	Вкладений капітал, млн. євро	Загальний капітал, млн. євро
Німеччина	27,1464	21,717.1	190,024.8
Франція	20,3859	16,308.7	142,701.3
Італія	17,9137	14331.0	125,395.9
Іспанія	11,9037	9,523.0	83,395.9
Нідерланди	5,7170	4,573.6	40,019.0
Бельгія	3,4771	2,781.7	24,339.7
Греція	2,8167	2,253.4	19,716.9
Австрія	2,7834	2,226.7	19,483.8
Португалія	2,5092	2,007.4	17,564.4
Фінляндія	1,7974	1,437.9	12,581.8
Ірландія	1,5922	1,273.8	11,145.4
Словаччина	0,8240	659.2	5,768.0
Словенія	0,4276	342.1	2,993.2
Люксембург	0,2504	200.3	1,752.8
Кіпр	0,1962	157.0	1,373.4
Естонія	0,1860	148.8	1,373.4
Мальта	0,0731	58.5	511.7
Разом	100,0	80,000	700,000

Джерело: [13,56,94].

Крім цього, з 2009 року країни, такі як Румунія, Литва, Греція, Ірландія, Португалія та Угорщина, отримують фінансову підтримку у рамках спеціальних антикризових програм, розроблених «трійкою кредиторів»: ЄС, МВФ та ЄЦБ.

Кожна програма розробляється індивідуально відповідно до фінансових особливостей та специфічних потреб відповідної країни.

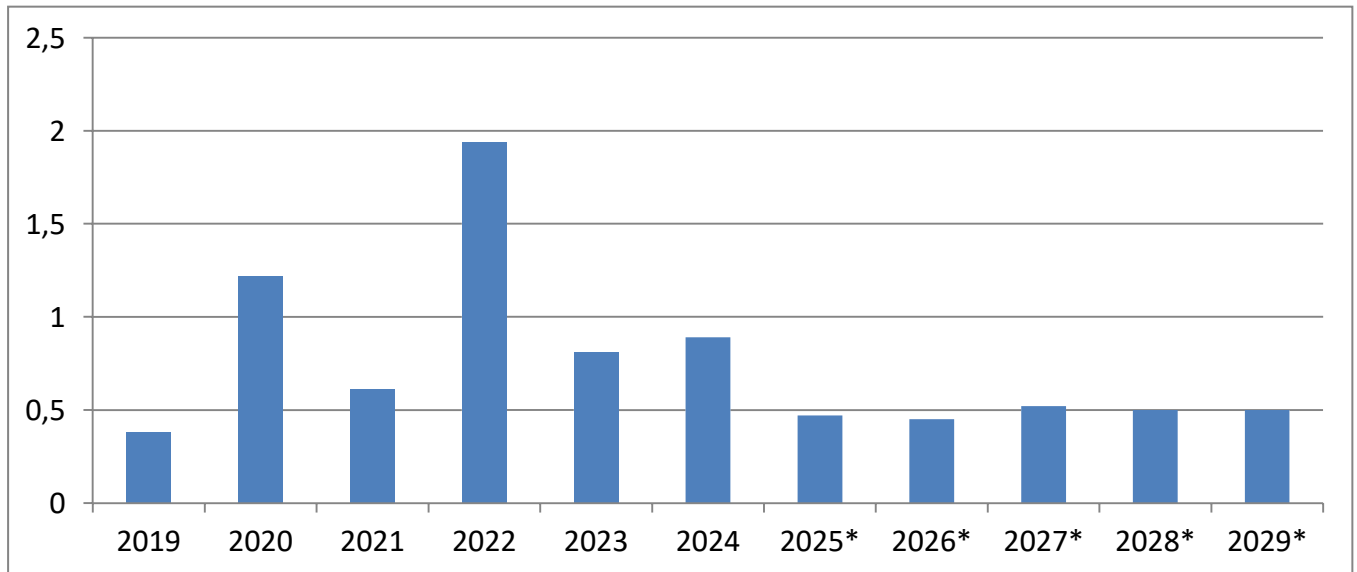
З 2011 року Європейський центральний банк (ЄЦБ) ініціював низку нових програм у рамках антикризової політики. Ці програми включають надання кредитів країнам Єврозони, стимулювання залучення національних банків та ЄЦБ до купівлі цінних паперів і їхнього управління. Мета цих заходів — забезпечення валютної стабільності та ефективне регулювання монетарної політики в межах валютної зони.

На сьогодні в Єврозоні спостерігається активне посилення бюджетної дисципліни. Кожній країні встановлено певний термін для покращення макроекономічних показників з урахуванням поточної економічної ситуації. У разі недотримання встановлених умов на країни-порушники накладаються санкції у вигляді короткотермінових депозитів обсягом 0,2% від ВВП [68].

Європейський Союз також часто використовує нетрадиційні антикризові заходи, такі як збільшення банківської ліквідності, але для цього необхідна ефективна бізнес-модель розвитку. Головними пріоритетами антикризового регулювання в країнах ЄС є посилення бюджетної дисципліни та впровадження програм, які спрямовані на підвищення конкурентоспроможності підприємницького сектору.

Цікаво також звернути увагу на досвід стратегічного антикризового управління в Японії. У 2024 році економіка цієї високорозвиненої країни зростає на 0,9% [105]. Зростання ВВП було забезпечене за рахунок накопичення запасів та значного внеску чистого експорту, який був стимульований різким зниженням імпорту. Однак це зростання частково приховує обмежений базовий імпульс.

Прогнози на 2025 рік вказують на зменшення темпів зростання до 0,4% [105]. Очікується, що фіскальні заходи допоможуть пом'якшити коливання темпів зростання в результаті підвищення ставки податку на споживання, що було заплановане на 2025 року (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Динаміка зміни ставки реального ВВП Японії, у відсотках до попереднього року (у тому числі за прогнозами)

Джерело: розраховано автором за даними [13, 55, 94]

Темпи зростання ВВП у Японії були нестабільними, оскільки світова фінансова криза 2008 року мала на економіку країни серйозний вплив, і донині Японія не повністю відновилася. Незважаючи на фінансові труднощі, Японія залишається однією з найрозвиненіших економік у світі.

Економіка Японії є третьою за величиною у світі за номінальним ВВП і володіє активним та конкурентоспроможним виробничим сектором. Найбільшу вагу в ньому має автомобільна промисловість, яка є третьою у світі після США і Китаю, а також електротехнічний сектор, що вважається одним із найбільш інноваційних у світі. Однак одним із найбільших викликів для економічної стабільності Японії є її астрономічний національний борг, який перевищує 200% ВВП та становить близько 10,5 трлн доларів США.

Для боротьби з економічними викликами Японія активно застосовує монетарні стимули, надання кредитів для інфраструктурного розвитку, а також гнучке регулювання ставок на кредити та депозити. Важливим фактором також є підтримка стабільного рівня інфляції, що робить японську валюту стійкішою до зовнішніх економічних шоків.

Антикризова стратегія Японії вважається успішною, оскільки країна демонструє відносно стабільні темпи зростання економіки. Навіть розвинені країни стикаються з серйозними економічними викликами, і наслідки фінансової кризи 2008-2009 років досі відчутні.

Для США та Європейського Союзу одним із пріоритетних напрямків антикризової політики є підтримка банківського сектору, оскільки це ключовий елемент економіки. Основний акцент робиться на усунення негативних наслідків кризових ситуацій, вихід з них, а також на адаптацію до нових умов, що включає усунення основних причин криз. Проте ці завдання досі повністю не вирішені.

Головною метою стратегій антикризового реагування залишається збереження наявного промислово-економічного потенціалу. Ці заходи повинні бути дуже ретельно сплановані, починаючи від етапів впровадження та оцінки можливих наслідків до їх активного застосування у відповідній сфері.

3.3. Застосування світового досвіду антикризових заходів в Україні

На сьогодні для України, як і для багатьох інших світових економік, стає особливо актуальним питання впровадження стратегій, які базуються на світовому досвіді та спрямовані на запобігання фінансовим кризам. Однією з головних проблем залишається недостатність фінансових ресурсів, які необхідні для розвитку різних галузей економіки, виконання соціальних функцій та реалізації економічних стимулів. Ці виклики посилилися через вплив світової фінансової кризи, яка виявила глобальний масштаб проблем.

Різні країни світу обирають різні підходи до розв'язання подібних викликів. Україні необхідно розробити національну стратегію антикризового інвестування, яка ґрунтуватиметься на досвіді зарубіжних країн. Інвестиційна діяльність повинна стати не лише інструментом швидкого залучення ресурсів, але й основою для створення стабільної економічної політики, орієнтованої на стійкий розвиток країни.

Економічна система України перебуває в процесі трансформації, оскільки країна шукає нові напрямки для виходу зі стану економічного дисбалансу та постійної кризи. Цей процес відбувається в глобальному масштабі, що свідчить про перехід до нових якісних рівнів у світовій економіці.

Світова фінансова криза не була випадковим збігом обставин. Вона є наслідком незбалансованих економічних структур, відмінностей між потребами інституційної підтримки та реаліями ринкових сил. Під час перехідного періоду фінансові ресурси рухаються за класичними напрямками, такими як пошук податкових преференцій, стабільних умов господарювання та прибуткових інвестицій. Однак нестабільність світової фінансової системи змінила пріоритети інвесторів, які сьогодні більше орієнтовані на збереження фінансових ресурсів, а не на їх активне збільшення через високі прибутки.

За останні два десятиліття національна економіка України значно втратила виробничі потужності, що призвело до переорієнтації на інфраструктурні галузі. Однак модель економічного розвитку, яка була запозичена від країн Західної Європи та Північної Америки після здобуття незалежності, не змогла ефективно компенсувати зниження темпів зростання. Це було зумовлено невідповідністю ринкових механізмів та державного регулювання.

Існуючі економічні виклики вимагають розробки нових теоретичних підходів до антикризового регулювання та впровадження практичних механізмів для стимулювання економічного зростання. Важливим напрямком є залучення фінансових потоків у сферу національного виробництва через механізми оподаткування, регулювання фінансового сектора та імпортозаміщення. Останнє передбачає створення попиту на вітчизняну продукцію, зокрема через публічні закупівлі та залучення іноземного капіталу з нестабільних фінансових напрямів.

Запровадження системних заходів щодо управління кризовими ситуаціями в Україні є надзвичайно актуальним через довгострокові рецесії, відсутність скоординованих антикризових заходів та недостатню ефективність окремих фінансових ін'єкцій, спрямованих на підвищення ліквідності. Достовірність неокласичних та неокейнсіанських підходів до антикризового регулювання

знижується, що підтверджують дослідження міжнародних і вітчизняних економістів.

Більшість сучасних дослідників вказують на те, що основи економічної нестабільності значною мірою обумовлені інституційними проблемами, які вимагають системного підходу до реформування.

Інституційний занепад став глобальним явищем, що створює виклики при розробці ефективної регуляторної політики. Головне завдання такої політики полягає не лише в мінімізації негативних наслідків, а й у запобіганні виникненню структурних дисбалансів в економіці.

Останні фінансові кризи, які досі не повністю подолані, є безпрецедентними після Другої світової війни за масштабами та глобальністю. Основні економічні показники в багатьох розвинених країнах показали значне зниження: Німеччина зазнала найглибшого спаду за останні 20 років; Італія та Франція відчували зниження, яке спостерігалось вперше за понад 30 років.

У 2008 році в умовах глобалізації виникла перша глобальна системна криза, яка показала вразливість економік розвинених країн. Початковим тригером стало зниження ліквідності на ринку іпотечних кредитів у США. Дефіцит фінансових ресурсів і зниження платоспроможності швидко поширилися серед розвинених країн, а потім — і на країни, що розвиваються, через їхню недостатню інтегрованість у глобальні економічні процеси.

Ключовими факторами, що призвели до спалаху кризи 2008 року та європейської кризи 2013 року, є структурні дисбаланси розвинених економік. Основний фактор — перерозподіл фінансових ресурсів із виробничого сектора до інфраструктурних інвестицій, що призвело до економічної нестабільності.

Загалом світові заходи протидії фінансовій кризі можна класифікувати на дві основні категорії:

- Субсидіарна фінансова підтримка (порятунок політики та субсидії), що надається тим регіонам, які найбільше відчувають економічний спад;

- Диверсифікація ринку, що передбачає пошук нових джерел зростання.

Країни Євросони зосередилися на пошуку фінансових ресурсів для погашення боргів та соціальної підтримки населення. Проте ці заходи потребують значних коштів, які слід забезпечити на основі реальної вартості.

Ці заходи підвищують соціальну напругу. Однією з ініціатив був податок у розмірі 0,1% на кожну операцію з акціями та похідними фінансовими інструментами. Однак ця ініціатива не отримала повної підтримки в ЄС, навіть незважаючи на потенціал залучення 57 мільярдів євро щорічно за оцінками Європейської комісії.

Китай продемонстрував успішну антикризову стратегію, яка не лише стабілізувала його економіку, а й зміцнила його позиції як світового лідера, змінюючи глобальний економічний порядок, згідно з думкою Дж. Сороса.

У 2009 році Китай досяг 9%-го зростання ВВП завдяки ефективним заходам підтримки. Темпи зростання китайської економіки були такими:

Перший квартал – 6,1%;

Другий квартал – 7,9%;

Третій квартал – 9,1%;

Четвертий квартал – 10,7%.

Китай продовжував зростання навіть при незмінних цінах, тоді як в більшості країн Західної та Східної Європи (за винятком Польщі та Чехії) спостерігався економічний спад.

Країни, які активно розвивали промисловість та створювали високу додану вартість, змогли успішніше подолати фінансову кризу порівняно з країнами, що орієнтувалися на сировину та інфраструктуру. Антикризові заходи, які застосовувалися в різних країнах, мали спільні риси, такі як зменшення бюджетного фінансування адміністративного апарату, введення режиму жорсткої економії та підтримка національної економіки.

Найбільший економічний успіх досягли країни, які використовували непрямі методи стимулювання попиту та пропозиції, створили сприятливі умови

для виробників стратегічних товарів і забезпечили надання гарантованих, а не субсидованих коштів. Прикладом є досвід Румунії та Польщі. У Польщі впровадили "План стабільності та розвитку", фінансуючи реальний сектор економіки для збільшення виробництва доданої вартості. Фінансові ресурси обсягом 40 мільярдів злотих були спрямовані на виробничий сектор, що допомогло Польщі мінімізувати наслідки світової фінансової кризи.

Перебування у Єврозоні з обмеженим використанням євро та підтримка національного товарного виробництва допомогли Польщі уникнути значного економічного спаду. В Македонії та Німеччині також здійснювалася активна політика непрямого регулювання попиту та пропозиції, що сприяло швидкому відновленню промислового виробництва. Повільне падіння економічної активності у Німеччині та поступове відновлення стали результатом збалансованого бюджету та підтримки національної промисловості.

У Великобританії регулюючі заходи були більш консервативними і включали максимізацію бюджетних доходів та мінімізацію витрат. Збільшення податкового навантаження, зокрема підвищення ставки ПДВ з 15% до 17,5%, допомогло збільшити бюджетні надходження, але також призвело до зниження споживчого попиту через зростання цін на товари. Фіскальне коригування привело до значного падіння ВВП, яке поступово відновлювалося з 2009-2010 років.

У Греції політика зменшення бюджетних витрат та максимізації податкових надходжень разом з фінансовою допомогою від ЄС виявилася помилковою. Основні заходи включали введення прогресивного податку на велику нерухомість, оподаткування до 90% премій для банківських працівників, посилення контролю за податковими надходженнями у роздрібній торгівлі та запровадження електронного контролю ринку палива. Також було зменшено витрати на державний сектор на 10%, закрито третину туристичних бюро, знижено зарплати на 50% у державних підприємствах і скорочено персонал. Ці заходи призвели до безпрецедентного спаду в країні, який досі не стабілізувався.

Ізраїль є прикладом успішного управління кризовими ситуаціями, стимулюючи попит як всередині країни, так і за її межами на продукцію вітчизняних виробників. Впроваджено підтримку через Міністерство фінансів, включаючи розміщення державних облігацій на суму 1,5 мільярда доларів. Рейтингові агентства США визнали ізраїльську економіку однією з найстабільніших у світі.

Аналізуючи закордонний досвід боротьби з кризою, стає зрозумілим, що для подальшого економічного розвитку потрібна якісно нова політика. Визнання недоліків європейської та американської систем економічного управління привело до усвідомлення необхідності регулювання нових підходів.

Загалом стабільність національної економіки під час кризи зумовлена відсутністю внутрішніх кризових чинників. Хоча ризик зниження ліквідності іноземних партнерів завжди існує, коригування процесів відтворення на внутрішньому ринку може забезпечити належний рівень платоспроможності. Антикризові заходи повинні стати частиною національної стратегії економічного розвитку.

Існують два основні підходи до розробки антикризової політики: підтримка вітчизняних виробників через податкові преференції та лібералізацію законодавства про банкрутство; стимулювання споживчого попиту через підтримку населення та інфраструктурних секторів економіки. Другий підхід здебільшого підтримує економіку, але не сприяє її активному розвитку.

Більшість рекомендацій з управління кризами зосереджені на фінансових стимулах та інвестиціях, однак більш радикальні зміни у державному регулюванні ринків не розглядаються. Сучасна економічна система стикається з конфліктом між ринковою суттю та державним регулюванням. Ринкова економіка повинна мати умови для саморозвитку, забезпечуючи швидку ротацію коштів для створення доданої вартості.

Класичні економічні теорії засновані на фінансовій та інфраструктурній підтримці ринкової економіки, просуваючи розвиток сектору фінансових послуг.

Проте, для ефективного управління кризовими ситуаціями потрібні фундаментальні зміни у підходах.

Різні країни досягли різних успіхів у антикризовій політиці, найбільших результатів досягли азійські країни. Світове економічне лідерство змінюється, і Китай виходить на перший план. Незважаючи на можливі майбутні кризи, ВВП Китаю продовжить зростати, тоді як економічне зростання в Євросоні може залишатися на низькому рівні.

Сучасна антикризова політика повинна бути спрямована не лише на короткострокове пом'якшення негативних ефектів, але й на забезпечення стабільності економічної системи на тривалий період. Зміни в інфраструктурі економіки відбуваються регулярно і можуть бути як циклічними, так і хаотичними. Тому державне регулювання економіки повинно сприяти адаптації ринків товарів, робіт та послуг до максимальної надійності та спроможності, щоб забезпечити стабільність у випадку раптових кризових явищ, а також з урахуванням стратегічних перспектив. Пріоритет у розвитку окремих ринків товарів і послуг, а також підтримка певних секторів економіки, є ключовими для створення стійкої національної економічної системи.

Ринкове саморегулювання, засноване на попиті та пропозиції, відіграє важливу роль у розвитку економіки, але не завжди враховує стратегічні інтереси суспільства та держави. Вільний рух товарів і капіталу підпорядкований економічним законам, при цьому ресурси перерозподіляються на користь ринків з найсприятливішими умовами для бізнесу. Однак ці умови не завжди відповідають стратегічним інтересам держави, тому регуляторні заходи мають сприяти як кількісному, так і якісному розвитку економіки.

Глобалізація економічних відносин призводить до взаємного впливу між національними економіками, а дисбаланси у розвитку стають помітними лише після досягнення критичної межі, що призводить до кризи.

Успішність антикризової політики залежить від відповідності цих заходів спеціалізації країни на світових ринках. Досвід розвинених країн у реалізації

антикризових інвестиційних політик свідчить про існування різних підходів і видів цих політик (табл. 3.2):

Таблиця 3.2

Досвід антикризового управління в низці країн

Країна	Тип антикризової політики	Впроваджені антикризові заходи	Відповідність заходів економічній спеціалізації	Успішність заходів
США	Реструктуризація ринку фінансових послуг, стимулювання внутрішнього споживання та експорту	Був прийнятий «план порятунку» (план Полсона), який передбачав перерозподіл позик на підтримку споживчого попиту	Примусове використання фінансових інструментів регулювання економічної системи, що будувалася за принципом промислової спеціалізації	Коротко- та середньострокові проблеми платоспроможності були вирішені, проблема структурної деформації економічної системи не була виправлена
Китай	Пряме та опосередковане стимулювання попиту та пропозиції, протекціоністська політика	Зниження податкового навантаження, пом'якшення фінансово-кредитних умов, створення загальних поліпшених умов для підприємницької діяльності	Максимально відповідає промислового типу економіки	Вирішення проблем фінансування національних утворень в умовах зниження глобальної ліквідності, набуття вигідних позицій на світових ринках товарів і послуг
Україна	Пряме й опосередковане стимулювання попиту та пропозиції	Використання заходів, головним чином безпосереднього втручання в економічний процес для точкового стимулювання попиту та	Не відповідає промислового типу економік	Криза ліквідності стримувалась

Польща	Пряме й опосередковане стимулювання попиту та пропозиції	Поєднання заходів цільової допомоги зі стабілізаційного фонду із заходами підтримки промислових виробників	Відповідно до промислового типу економіки	Зниження ліквідності було уникнено, стабільність відновилася
Білорусь	Пряме й опосередковане стимулювання попиту та пропозиції	Зовнішня протекціоністська політика, економіка бюджетних витрат та посилення податкового тиску для залучення додаткових ресурсів до бюджету	Відносно відповідає промислового типу економіки	Відносно відповідає промислового типу економіки

Джерело: [15, 56, 94]

Одним із найбільш успішних прикладів подолання наслідків світової фінансової кризи є країни, які мають розвинену промислову основу та активну політику підтримки внутрішнього попиту. Наприклад, США, які мають значні фінансові та соціальні зобов'язання, застосовують складні антикризові заходи, включаючи пряме субсидування. Проте ця модель не підходить для України через нестачу ресурсів та фінансової стабільності для тривалої підтримки субсидій.

Пряма підтримка окремих секторів економіки повинна бути частиною загальної стратегії поступового розвитку з акцентом на внутрішнє виробництво товарів і послуг, як це роблять Польща, Білорусь, Китай та Чехія. Основні галузі виробництва залишаються важливими завдяки нееластичному попиту на їхню продукцію, що забезпечує стабільність і ефективність капіталовкладень.

Антикризова політика повинна стимулювати внутрішнє виробництво доданої вартості та внутрішній попит. Важливими інструментами є економічні, організаційні та адміністративні механізми. Фіскальні інструменти, такі як систематичне зниження податку на прибуток, повинні створювати сприятливі умови для інвестицій та реінвестицій в господарську діяльність, яка створює додану вартість.

Організаційні заходи для стимулювання інвестицій та внутрішнього попиту можуть включати емісійне кредитування Національного банку України для нових промислових проектів з можливістю реалізації продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Розробка теоретико-методологічних основ державного антикризового управління економікою та формування на їх основі стратегії з пропозиціями до регуляторної бази України є важливим завданням, яке відповідає основним напрямкам державної політики економічного регулювання. Це включає [65]:

1. Підтримку економічного зростання через низьку інфляцію та стабільні державні фінанси;
2. Створення сприятливого бізнес-середовища через зниження державного втручання, модернізацію податкової системи та міжнародну економічну інтеграцію;
3. Оновлення інфраструктури та основних секторів, усунення структурних проблем в енергетиці, транспорті та комунальному господарстві;
4. Розвиток людського та соціального капіталу через ефективний соціальний захист, покращення якості освіти та охорони здоров'я;
5. Посилення управління через реформування державної служби та виконавчої влади.

Антикризова стратегія України повинна бути спрямована на довгостроковий вплив та включати такі компоненти:

- ✓ реструктуризація економіки для ефективної участі у міжнародній торгівлі;
- ✓ заміщення імпорту та вихід на зовнішні ринки з продукцією з низькою еластичністю попиту;
- ✓ експорт товарів і послуг з високою доданою вартістю;
- ✓ стимулювання попиту на вітчизняну продукцію;
- ✓ участь у міжнародній економічній діяльності з максимізацією національної доданої вартості;

- ✓ створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій в реальний сектор економіки.

Для впровадження цих регуляторних механізмів необхідно вносити зміни до законодавства, що стосується економічного розвитку України. Системне впровадження цих заходів сприятиме збалансованому соціально-економічному розвитку.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Отже, однією з ключових особливостей сучасного економічного розвитку є наявність низки базових проблем. Економіки провідних країн світу переважно характеризуються постіндустріальною структурою, в якій домінує сектор послуг. Важливою складовою цього сектору є фінансова сфера, яка динамічно розширюється під впливом глобалізації і часто відокремлюється від реального сектору, що створює ризики виникнення криз. Саме наростання дисбалансу між фінансовим та реальним секторами стало передумовою останньої глобальної фінансово-економічної кризи.

До фундаментальних проблем також належить неконтрольоване зростання грошової маси, яке сприяє формуванню великого спекулятивного капіталу. Це призводить до дестабілізації ринків, зростання цін на активи та накопичення кризових явищ.

Криза є однією з фаз циклічного економічного розвитку, відіграючи центральну роль у динаміці економіки. Це механізм, що сприяє адаптації обсягів виробництва до платоспроможного попиту, але супроводжується значним соціально-економічним шоком.

Соціально-економічні зміни, викликані кризами, можуть мати як довготривалі, так і короткотривалі наслідки, включаючи як оборотні, так і незворотні ефекти. Фінансова криза змінює структуру глобальної економіки, іноді спричиняючи формування нових соціально-економічних моделей.

Під час криз слабкі й неефективні підприємства виходять із ринку, що відкриває шлях для впровадження сучасніших методів виробництва та управління. Хоча кризи є негативними явищами, вони можуть стимулювати країни до нового етапу економічного розвитку.

Антикризове управління спрямоване на виявлення ранніх ознак кризи, створення механізмів для її попередження та подолання. Успішний вихід із кризи передбачає досягнення стійкого економічного зростання, що потребує комплексної стратегії. Вона повинна включати стабілізацію національного

бюджету, нормалізацію монетарної політики, реалізацію заходів для підтримки фінансового сектору та стимулювання реальної економіки.

Сучасні антикризові стратегії базуються на таких принципах:

- інтеграція: врахування зв'язків між різними секторами економіки;
- гнучкість: необхідність компромісів між країнами;
- ринкова основа: максимальне використання ринкових механізмів;
- чітка комунікація: прозоре інформування суспільства щодо планів і дій урядів.

Кожна країна розробляє свої антикризові інструменти залежно від пріоритетів та масштабів кризи. Вони спрямовані на підтримку банківської системи, реального сектору економіки, грошово-кредитну та податкову політику.

Для України актуальними є заходи фінансової стабілізації, включаючи валютне регулювання, підтримку банківського сектору, стимулювання національного виробництва та зменшення безробіття. Стратегічні напрями довгострокового розвитку України визначаються в рамках Стратегії сталого розвитку, яка передбачає інтегроване економічне, соціальне та екологічне зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2003 р. № 1156 “Про затвердження Стратегії розвитку системи державного фінансового контролю, що здійснюється органами виконавчої влади”. – Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
2. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 листопада 2003 р. № 729-р “Про основні напрями та організацію наукових досліджень з питань, пов'язаних із забезпеченням проведення державної фінансової політики та удосконаленням бюджетного процесу в 2005-2007 роках”. – Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
3. Указ Президента України від 30 квітня 1999 р. № 460/99 “Про впровадження системи стратегічного планування і прогнозування”. – Режим доступу: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
4. Указ Президента України Про Стратегію сталого розвитку «Україна» – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
5. Андрущак Є. М. Використання інструментарію грошово-кредитного регулювання для стимулювання зростання економіки / Є. М. Андрущак, О. О. Перепьолкіна // Збірник наукових праць: Фінансова система України. – 2008. № 10. С. 4-12.
6. Антонюк Н. Зарубіжний досвід антикризового управління національною економікою для України. Економічні науки, 2018. № 8.
7. Белай С. В. Державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру: теорія, методологія, практика: монографія. Х.: Вид-во НАНГУ, 2015. 349 с.
8. Блинда Ю.О., Блинда Н.О. Основні напрями та механізми антикризового управління. Функціонування економічних систем в умовах постіндустріального розвитку: Всеукраїнська науково-практична інтернет конференція, Харків, Україна, 22-25 жовтня 2015 р. С. 40.

9. Головін Р.Г. Особливості реалізації заходів державного антикризового управління в провідних країнах світу / Головін Р.Г. // Державне управління: теорія та практика: електрон. наук. фах. вид. 2013. №1.
10. Денисенко М. П. Глобальна велика депресія – криза неоліберальної системи господарювання / М. П. Денисенко // Економіка та держава. 2009. № 1. С. 6–8.
11. Дишлева А. М. Бюджетна політика в умовах циклічного розвитку економіки // Наукові праці НДФІ. 2010. № 3 (52). С. 59-67.
12. Дишлева А. М. Механізм реалізації антикризової економічної стратегії держави у контексті бюджетно-податкової політики / Ефективна економіка, 2011. № 6. С. 50 – 52.
13. Запатріна І.В. Бюджетне регулювання економічного зростання: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра екон. наук. 08.00.08. К., НДФІ, 2008. 32 с.
14. Мельниченко О.А. Антикризова політика держави: сутність та складові / О. А. Мельниченко // Становлення сучасного українського суспільства: політичні, управлінські, економічні та правові аспекти: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., 27 берез. 2015 р.: у 2 ч. Ч. 1. К.: Вид-во КНУКіМ, 2015. С. 317–320.
15. Мельниченко О. А. Управління структурними зрушеннями: підручник. Х.: Оберіг, 2013. 300 с.
16. Міждисциплінарний словник з менеджменту: навч. посіб. за ред. Д. М. Черваньова, О. І. Жилінської. К.: Нічлава, 2011. 624 с.
17. Модерний С.В, Каліщенко Л.О., Устинко О.А.. Короткий курс економічної теорії: Навчальний посібник. Тернопіль: Економічна думка, 2000. 324 с.
18. Мозговий О. Глобальна фінансова криза: теорія і практика подолання наслідків фінансових потрясінь [Текст] // Ринок цінних паперів України. 2008. № 11 – 12.
19. Олефір В. К. Економічні кризи і цикли: історія і сучасність // Актуальні проблеми економіки. 2013. № 10. С. 23-35.

20. Орловська Ю.В. Світові економічні кризи: причини виникнення, наслідки та шляхи подолання // Науковий вісник національного лісотехнічного університету України: збірник наук.-техн. праць. Львів: РВВ НЛТУ України. 2015. Вип. 25.2. С. 20-26.
21. Рамазанов С.К. Технології антикризового управління: монографія / С. К. Рамазанов, О. П. Степаненко, Л. А. Тимашова. Луганськ: Східноукр. нац. унт ім. В. Даля, 2010. 192 с.
22. Сидорович А.В. Світова економічна криза і новий економічний курс// Суспільство. Держава. Політика. 2013. № 2. С. 7-22.
23. Ткаченко О.В., Кириллова Г.Ю. Проблема економічних циклів та криз у контексті сучасної політичної економії // Формування ринкової економіки: Зб. наук праць. Спец. вип.: Методологічні проблеми сучасної політичної економії. К.: КНЕУ, 2011. С. 315-323.
24. Фінанси / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. К.: Знання, 2008. 611 с.
25. Фоміна М. В. Сучасний економічний розвиток: проблеми та перспективи // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. 2012. № 1 (5). Т. 1. С. 435-436.
26. Фурдичко Л.Є. Вплив фінансової кризи на економіку держави як потенційної загрози стратегічного рівня // Економіка та держава. 2013. № 3. С. 5155.
27. Чугунов І.Я. Державне фінансове регулювання економічних перетворень /за заг.ред. А.А. Мазаракі. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 376 с.
28. Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни // Казна України. 2014. № 6. С. 2528.
29. Шапуров О. О. Формування концепції антикризового управління на основі взаємодії системи латентних процесів та системи діагностики явних загроз // Інвестицій: практика та досвід. 2013. № 23. С. 3540.
30. Attali, Zh., The Global Economic Crises... What's next?, St.P.:Piter, 2009, p. 168 (176 p.).

31. Gros D., Mayer T., Ubide A. (2006): A World Out of Balance?, Special Report of the CEPS Macroeconomic Policy Group, Centre for European Policy Studies, Brussels.
32. Lysyuk W.M. Reproduction function of commodity markets. Monography. IPREEI NASU. Odessa, 2011. 225 p.
33. Mau V. The Economic Policy of 2007: Success and Risks”, *Voprosy Ekonomiki*, N 2, 2008, p. 10 (pp.4-23)
34. Nabizade Behnamiri, Mohammad Hossein. The Role of strategic Management In Crisis Management; *Crisis Management Journal*, 2012, No.15-16, pp. 7-40.
35. Rezvani H. Intermixture of Crisis Management in Guidelines of organization, *Tadbir Journal*, 2007, No. 177, p.23.
36. Toffler R., Tishaw H., 1977. Going, going, gone – four factors which predict. *Accountancy*. March. P. 50-54.
37. World Economic Outlook Database / International Monetary Fund. International Monetary Fund Press, 2015. 791 p.
38. <http://www.ukrstat.gov.ua> – Державний комітет статистики України.
39. <http://ec.europa.eu/eurostat> – Комітет статистики Європи.
40. <http://www.worldbank.org/> – офіційний сайт Світового Банку.
41. <http://www.bank.gov.ua> – Офіційний сайт Національного банку України.
42. <http://www.kmu.gov.ua> – Офіційний сайт Кабінету Міністрів України.
43. <http://www.ukrdzi.com.ua> – Український дослідницький, інформаційний та експертний центр в галузі міжнародної торгівлі Держзовнішінформ ДЗІ (DZI).
44. <http://www.aub.com.ua> – Офіційний Інтернет-сайт Асоціації банків України.
45. https://ec.europa.eu/info/economic-and-financial-affairs-website-notice-users_en – European Commission Economic and financial affairs.
46. <https://www.bundesbank.de/de> – Deutsche Bundesbank Eurosystem.
47. https://www.destatis.de/EN/Home/_node.html – Statistisches Bundesamt (Destatis).
48. <https://www.stats.gov.cn/english> – National Bureau of Statistics of China.

49. [https:// www. gold.org](https://www.gold.org) – World Gold Council.
50. Бардовский В.П., Рудакова О.В., Самородова Е.М. Современная экономическая теория. 2010. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://modern-econ.ru/makro/problemy/cikl/vidy>.
51. Відновлення України – план дій. Урядовий портал. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/document/247648260/plan_ua.pdf.
52. Дані міжнародної ділової газети “Financial Times”. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ft.com/home/europe>.
53. Звіт Європейської Комісії. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ec.europa.eu/internal_market/economic_analysis/docs/financial_integration_reports/20120426-efsr_en.pdf.
54. Касьянова, А.О. 2015. Огляд стадій життєвого циклу кризи на підприємстві у вітчизняній та зарубіжній літературі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.sworld.com.ua/simpoz4/19.pdf>.
55. Міністерство економіки України. Досвід країн світу щодо подолання світової фінансової кризи. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.me.gov.ua/file/link/146035/file/krisis_p.doc.
56. American Recovery and Reinvestment Act of 2009. [Electronic resource]. Access: <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-111publ5/pdf/PLAW-111publ5.pdf>.
57. Benefits and costs of liquidity regulation. ECB Working Paper Series No 2169 /July 2018. Access: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2169.en.pdf>.
58. Investopedia. Financial Crisis – 2019. [Electronic resource]. Access: <https://www.investopedia.com/terms/f/financial-crisis.asp>.
59. Brockbank W. So we are at the table! Now what Human Resource Competence Study W. Brockbank, A. Sioli, D. Ulrich. [Electronic resource]. Access: http://webuser.bus.umich.edu/Programs/hresres_NowWhat.htm.
60. Chandy, L., Gertz, G. & Linn, J. (2009): Tracking the Global Financial Crisis: An Analysis of the IMF’s World Economic Outlook, Brookings Institution,

- Wolfensohn Center for Development, May. – [Electronic resource]. – Access: http://www.brookings.edu/~media/Files/rc/reports/2009/05_financial_crisis_linn/05_financial_crisis_linn.pdf.
61. Corporate finance institute/ Finance collapse. [Electronic resource]. Access: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/economic-collapse/>.
62. Dangers for the world economy. Hamburg commercial bank. – [Electronic resource]. Access: <https://www.hcob-bank.de/en/economics/makro-und-kapitalmarktresearch/editorial-page-imf/>.
63. Data of the National Bureau of Statistics of China. [Electronic resource] Access: www.stats.gov.cn/english/.
64. EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth – Access: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.
65. European Commission Economic and financial affairs. Commission adopts European Economic Recovery Plan. [Electronic resource]. Access: https://ec.europa.eu/economy_finance/articles/eu_economic_situation/article13502_en.htm.
66. European Stability and Growth Pact. [Electronic resource]. Access: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/stability-and-growth-pact_en.
67. Exports of goods and services (constant 2005 US \$). [Electronic resource]. Access: <http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFKD>.
68. Insee. French exports, French imports, CIF-FOB balance, FOB-FOB balance, price and volume indices [Electronic resource]. Access: <https://www.insee.fr/en/statistiques/series/102877820>.
69. Insee. Monthly consumer confidence survey – December 2019. [Electronic resource]. Access: <https://www.insee.fr/en/statistiques/4279893>.

70. Insee. National key indicators. [Electronic resource]. Access: <https://www.insee.fr/en/statistiques/2405582>.
71. Insee. Quarterly national accounts – detailed figures – third quarter 2019 [Electronic resource]. Access: <https://www.insee.fr/en/statistiques/4259558>
72. Encyclopedia Britannica. Economic impact of Great Depression [Electronic resource]. Access: <https://www.britannica.com/event/Great-Depression/Economic-impact>.
73. Encyclopedia Britannica. Great Depression [Electronic resource]. Access: <https://www.britannica.com/event/Great-Depression>.
74. Encyclopedia Britannica. Political movements and social change – [Electronic resource]. Access: <https://www.britannica.com/event/Great-Depression/Political-movements-and-social-change>.
75. Encyclopedia Britannica. Sources of recovery. [Electronic resource]. Access: <https://www.britannica.com/event/Great-Depression/Sources-of-recovery>.
76. Federal Deposit Insurance Corporation. A Brief History of Deposit Insurance in the United States/ Deposit Insurance Provisions of the Banking Act of 1933. [Electronic resource]. Access: <https://www.fdic.gov/bank/historical/brief/brhist.pdf>.
77. Federal Deposit Insurance Corporation. A Brief History of Deposit Insurance in the United States/ Deposit Insurance and Banking Developments in 1934. [Electronic resource]. Access: <https://www.fdic.gov/bank/historical/brief/brhist.pdf>.
78. Global economic prospects. June 2019. [Electronic resource]. Access: <http://pubdocs.worldbank.org/en/308981560187921635/211398ch01.pdf>
79. Global Financial Stability Reports. [Electronic resource]. Access: <https://www.imf.org/en/publications/gfsr>.
80. Global Prospects and Policies. World Economic Outlook, October 2019 Global Manufacturing Downturn, Rising Trade Barriers. – [Electronic resource]. Access: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/10/01/world-economic-outlook-october-2019Chapter%201>.

81. Lehman Brothers Holdings Inc. in the U.S. [Electronic resource]. – Access: <http://web.archive.org/web/20191218092201/http://www.lehman.com/>.
82. National archives. Into the Woods: The First Year of the Civilian Conservation Corps. Access: <https://www.archives.gov/publications/prologue/2006/fall/ccc.html>.
83. Pew Research Center/ EUROPEAN UNITY ON THE ROCKS [Electronic resource]. Access: <https://www.pewresearch.org/global/2012/05/29/chapter-2-views-of-european-unity/>.
84. Reigniting Growth in Emerging Market and Low-Income Economies. World Economic Outlook, October 2019 Global Manufacturing Downturn, Rising Trade Barriers. Access: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/10/01/world-economic-outlook-october-2019Chapter%201>.
85. Remarks by the President and Ben Bernanke at the nomination of Ben Bernanke for Chairman of the Federal Reserve – [Electronic resource]. – Access: http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-By-The-President-and-Ben-Bernanke-at-the-Nomination-of-Ben-Bernanke-For-Chairman-Of-the-Federal-Reserve.
86. Riley, J. Crisis Management – Planning & Action. [Electronic resource]. Access: <https://www.tutor2u.net/business/strategy/crisis-management-planning-and-action.html>.
87. Shifting Gears Tackling Challenges on the Road to Fiscal Adjustment // FISCAL MONITOR. – International Monetary Fund. April 2011. [Electronic resource]. Access: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2011/01/fmindex.htm>.
88. Soros G. The New Paradigm for Financial Markets: The Credit Crisis of 2008 and What It Means. [Electronic resource]. Access: <http://www.goodreads.com/book/show/3191235the-new-paradigm-for-financial-markets>.

89. Still Sluggish Global Growth. World Economic Outlook, July 2019. – Access: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/07/18/WEOupdateJuly2019>.
90. Strack B. Frühwarnsystem: Wie Sie Ihr Unternehmen vor der Krise schützen. Zugang. Access: <https://www.experto.de/unternehmen/%20unternehmensstrategie/fruehwarnsystemwie-sie-ihr-unternehmen-vor-der-krise-schuetzen.html>.
91. Tax on financial transactions got «nearly enough» support among the EU countries. [Electronic resource]. Access: <http://www.rbc.ua/rus/newslineshow/nalog-na-finansovye-tranzaktsiipoluchil-pochti-dostatochnuyu-02102012220000>.
92. The Collapse of Lehman Brothers: A Case Study. [Electronic resource]. Access: <https://www.investopedia.com/articles/economics/09/lehman-brothers-collapse.asp>
93. The global debt clock. Interactive overview of government debt across the planet. Access: https://www.economist.com/content/global_debt_clock.
94. World Economic Outlook Update, July 2019: Still Sluggish Global Growth. Access: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/07/18/WEOupdateJuly2019>.